

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ВЛАДИШЕВСЬКА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 347.965.2

ДИСЕРТАЦІЯ
НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ
ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

/ **В.В. Владисhevська**

Науковий керівник

Кубасенко Андрій Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент

Одеса – 2021

АНОТАЦІЯ

Владишевська В. В. Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2021.

Дисертацію присвячено комплексному порівняльно-правовому дослідженню набуття статусу адвоката в Україні та в країнах пострадянського простору.

Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати та сформулювати низку наукових пропозицій та практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення порядку набуття статусу адвоката в Україні з урахуванням досвіду пострадянських країн.

Встановлено, що законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність в частині визначення порядку набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору має багато загальних рис, що обумовлено спільністю історичного коріння і шляхів еволюції, та водночас з'ясовано, що в цих державах виявляються й значні відмінності в умовах та процедурі набуття статусу адвоката.

Визначено, що набуття статусу адвоката – це нормативно-регламентована сукупність послідовно здійснюваних дій, які надають особі можливість доступу до професії адвоката на засадах законності, незалежності, рівності та заборони дискримінації, з дотриманням норм адвокатської етики, доступності, прозорості та відкритості та передбачають перевірку відповідності особи, яка виявила намір займатися адвокатською діяльністю, вимогам до адвоката, визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента, розгляд матеріалів та прийняття рішення

щодо видачі документа, який засвідчує право на заняття адвокатською діяльністю.

Запропоновано під стадіями набуття статусу адвоката розуміти сукупність процедурних дій, що мають відносно самостійний характер та об'єднані спільним завданням щодо реалізації права особи на отримання доступу до професії адвоката. Зазначено, що кожна стадія відрізняється колом учасників, вчиненням різного виду дій, оформленням спеціальних документів, що надають особі право на набуття статусу адвоката.

Виходячи з аналізу організаційних умов доступу до професії адвоката з урахуванням процедур, які застосовуються у країнах пострадянського простору виокремлені наступні стадії набуття статусу адвоката: 1) допуск до процедури набуття статусу адвоката; 2) визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента; 3) розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката.

Визначено принципи набуття статусу адвоката як закріплені в правових нормах основні, вихідні, стабільні, базисні положення, які комплексно й системно визначають порядок та умови набуття статусу адвоката. На підставі порівняльного аналізу порядку набуття статусу адвоката в пострадянських країнах запропоновано закріпити на законодавчому рівні, що набуття статусу адвоката здійснюється на принципах законності, незалежності, рівності та заборони дискримінації, дотримання норм адвокатської етики, професійності та компетентності, доступності, спеціалізації, прозорості та відкритості.

Встановлено, що вимогами, які містяться в законодавстві пострадянських країн щодо набуття статусу адвоката є: 1) наявність вищої юридичної освіти; 2) стаж роботи в галузі права; 3) громадянство; 4) знання державної мови; 5) володіння необхідними морально-етичними якостями (бездоганна репутація, чесність та висока моральність); 6) дієздатність; 7) постійне місце проживання у країні.

Запропоновано доповнити вимоги до особи, яка набуває статусу адвоката умовою щодо наявності бездоганної репутації та високої

моральності, з можливістю перевірки морально-етичних якостей особи під час відбіркового етапу кваліфікаційного оцінювання, у формі анонімного психологічного тестування.

Доведено необхідність запровадження системи управління електронного кабінету кандидата на набуття статусу адвоката шляхом створення відповідного ресурсу на офіційному сайті НААУ.

Визначено, що особа, яка виявила бажання набути статус адвоката звертається із заявою про допуск до складення кваліфікаційного оцінювання через веб-портал та надає відповідні документи у формі електронного документа, підписаного електронним цифровим підписом. Електронний підпис забезпечує достовірність і цілісність інформації, викладеної у документі, а також дає змогу підтвердити цілісність електронного документа та ідентифікувати особу, яка підписала документ.

Запропоновано на офіційному сайті Національної асоціації адвокатів України у розділі доступу до професії адвоката у вкладці «Центр кар'єри» створити особистий кабінет для осіб, які виявили бажання набути статус адвоката з можливістю подання документів для допуску до складення кваліфікаційного оцінювання та відслідковування статусу заяви та відповідності документів. Права адміністратора вказаного розділу веб-порталу отримують відповідно працівники регіональних Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, які будуть відповідальними за внесення даних до реєстрів осіб, які виявили бажання набути статус адвоката.

На підставі аналізу профільного законодавства країн пострадянського простору, що регулює питання процедури кваліфікаційного іспиту встановлено, що у більшості країн кваліфікаційний іспит складається із двох частин: письмової та усної. Письмова частина в більшості досліджених країн передбачає проведення теоретичного іспиту на знання законодавства, яке проводиться у формі анонімного комп'ютерного тестування. Така процедура застосовується у: Казахстані, Білорусі, Російській Федерації, Азербайджані, Вірменії, Молдові, Киргизстані та Грузії. Складення іспиту шляхом

підготовки та написання процесуальних документів передбачено законодавством Естонії, Латвії та Литви. Усна складова кваліфікаційного іспиту, як правило, охоплює питання галузевого законодавства та особливостей процесів за відповідними спеціалізаціями. В Узбекистані порядок отримання ліцензії на заняття адвокатською діяльністю передбачає складення тільки усного іспиту.

Для підвищення рівня підготовки майбутніх адвокатів запропоновано передбачити кваліфікаційне оцінювання, складовими якого визначити відбірковий та кваліфікаційний іспит, з процедурою складення відбіркового іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування, метою якого буде перевірка рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права, володіння державною мовою та особистих морально-психологічних якостей. При цьому передбачається, що відбірковий іспит буде відбуватися на засадах публічності, прозорості, відкритості та рівності з обов'язковою онлайн трансляцією та відеофіксацією з визначеним терміном зберігання матеріалів відеозапису, який може бути допустимим доказом у випадку оскарження результатів тестування.

Звільненню від відбіркового іспиту підлягатимуть особи, які склали єдиний державний кваліфікаційний іспит з права під час здобуття вищої освіти або особи, які мають досвід роботи на посаді судді або прокурора не менше п'яти років або науковий ступінь в сфері права.

Запропоновано визначити кваліфікаційний іспит як самостійний етап набуття статусу адвоката, який проводиться у формі усної співбесіди після успішного захисту стажування і полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки особи, яка виявила бажання стати адвокатом, у тому числі отриманого за результатами стажування, а також ступеня її здатності здійснювати адвокатську діяльність.

Обґрунтовано включення до кваліфікаційного іспиту трьох практичних завдань з судової практики, обраних кандидатом в результаті жеребкування та одного завдання, щодо визначення правової позиції та тактики захисту або

надання іншої правової допомоги по фабулі за відповідною спеціалізацією. Доведено необхідність запровадження принципу спеціалізації набуття статусу адвоката під час складення кваліфікаційного іспиту, враховуючи досвід, знання та інтереси претендента.

Виходячи з аналізу інституту стажування у досліджених країнах запропоновано класифікацію країн за критерієм обов'язковості проходження стажування претендентами на набуття статусу адвоката. Обов'язковим критерієм для набуття статусу адвоката проходження стажування виступає в Україні, Молдові, Казахстані, Білорусі, Узбекистані, Туркменістані, Грузії та Вірменії. Необов'язковим критерієм для набуття статусу адвоката проходження стажування виступає в таких країнах як Латвія, Литва та Естонія. Альтернативним критерієм для набуття статусу адвоката проходженню стажуванню є стаж роботи в галузі права в Росії та Таджикистані.

На підставі аналізу національного та зарубіжного законодавства доведено, що стажування передуює складенню кваліфікаційного іспиту у всіх країнах, де воно є однією з обов'язкових умов набуття статусу адвоката.

Запропоновано стажування проводити після складення відбіркового іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування. Термін проходження стажування встановити із розрахунку досвіду претендента та визначити, що у разі відсутності стажу роботи у сфері права може застосовуватися альтернативна умова у вигляді стажування, яке буде складати два роки. Доведено необхідність проведення стажування у формі професійної адаптації претендента, яка передбачає теоретичну та практичну складову. При цьому, теоретичну частину стажування визначити як обов'язкову умову для всіх претендентів на набуття статусу адвоката та проводити її протягом трьох місяців як адаптаційну процедуру для майбутніх адвокатів, але навчальна програма для осіб, які мають досвід роботи на посадах судді та прокурора від п'яти років повинна бути розрахована з урахуванням їх теоретичної та практичної підготовки. Щодо практичної частини стажування, запропоновано звільнити осіб, які мають досвід роботи на посадах суддів та прокурорів

більше п'яти років за умови успішного складення теоретичного курсу стажування.

На підставі аналізу законодавства пострадянських країн, яке визначає порядок розгляду матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката та видачі документа на право заняття адвокатською діяльністю запропоновано класифікацію країн за критерієм участі органів державної влади у зазначеній процедурі. Рішення про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю приймають державні органи юстиції, за погодженням із кваліфікаційними комісіями адвокатури в таких країнах: Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Рішення про набуття статусу адвоката приймається органами адвокатського самоврядування (колегіями або радами адвокатів) в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Естонії, Литві, Латвії та Україні).

Визначено, що розгляд питання про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні є найбільш демократичним та незалежним від держави, що пояснюється реальною самостійністю функціонування адвокатури України як недержавного самоврядного інституту, на формування якого органи державної влади майже не здійснюють вплив.

Запропоновано зміни та доповнення до законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, якими визначено порядок набуття статусу адвоката в Україні.

Ключові слова: адвокатура, адвокатура пострадянських країн, статус адвоката, набуття статусу адвоката, право на заняття адвокатською діяльністю, принципи набуття статусу адвоката.

SUMMARY

Vladyshevska V.V. Acquiring the status of an advocate in Ukraine and other post-Soviet countries: a comparative legal study. – Qualifying scientific work, as a manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 "Law". – National University "Odessa Law Academy", Odessa, 2021.

The dissertation research is devoted to a complex comparative legal study of acquiring the status of an advocate in Ukraine and in the other post - Soviet countries.

The conducted research allowed to substantiate and formulate a number of scientific proposals and practical recommendations aimed at improving the procedure for obtaining the status of an advocate in Ukraine, taking into account the experience of post-Soviet countries.

It is established that the legislation on the bar and practice of law in terms of determining the procedure for obtaining the status of an advocate in Ukraine and post-Soviet countries has many common features, due to the common historical roots and ways of evolution, but at the same time found that these countries have significant differences in the conditions and procedure for acquiring the status of an advocate.

It is determined that the acquisition of the status of an advocate – is a normatively regulated set of consistent actions, that allow a person to access the legal profession on the basis of legality, independence, equality and non-discrimination, in compliance with legal ethics, accessibility, transparency and openness and include checking the compliance of a person, who has expressed an intention to practice law, with the requirements for an advocate, determining the level of theoretical knowledge and practical skills of the applicant, reviewing materials and deciding on the issuance of a document certifying the right to practice law.

It is suggested that the stages of acquiring the status of an advocate should be understood as a set of procedural actions that are relatively independent and united by a common task of exercising the right of a person to gain access to the profession

of an advocate. It is noted that each stage differs in the number of participants, the commission of different types of actions, the design of special documents that give a person the right to acquire the status of an advocate.

Based on the analysis of organizational conditions of access to the legal profession, taking into account the procedures used in the post-Soviet countries, the following stages of acquiring the status of an advocate are identified: 1) admission to the procedure for obtaining the status of an advocate; 2) determining the level of theoretical knowledge and acquisition of practical skills of the applicant; 3) consideration of materials and decision-making on acquiring the status of an advocate.

The principles of acquiring the status of an advocate are defined as the basic, initial, stable provisions enshrined in legal norms, which comprehensively and systematically determine the procedure and conditions for acquiring the status of an advocate. On the basis of a comparative analysis of the procedure for acquiring the status of an advocate in the post-Soviet countries, it is proposed to enshrine at the legislative level that the acquisition of the status of an advocate is carried out on the principles of legality; independence; equality and non-discrimination; compliance with legal ethics; professionalism and competence; accessibility; specialization; transparency and openness.

It is established that the requirements contained in the legislation of post-Soviet countries for obtaining the status of an advocate are: 1) the higher legal education; 2) work experience in the field of law; 3) citizenship; 4) knowledge of the state language; 5) possession of the necessary moral and ethical qualities (impeccable reputation, honesty and high morality); 6) legal capacity; 7) permanent residence in the country.

It is proposed to supplement the requirements for a person who acquires the status of an advocate with a condition of impeccable reputation and high morality, with the possibility of checking the moral and ethical qualities of the person during the selection stage of qualification assessment, in the form of anonymous psychological testing.

The necessity of introduction of the management system of the electronic office of the candidate for the status of an advocate by creation of the corresponding resource on the official site of NAAU is proved.

It is determined that a person who has expressed a desire to acquire the status of an advocate applies for admission to the qualification assessment through the web portal and provides the relevant documents in the form of an electronic document signed with an electronic digital signature. An electronic signature ensures the authenticity and integrity of the information contained in the document, as well as allows to confirm the integrity of the electronic document and identify the person, who signed the document.

It is proposed on the official website of the National Bar Association of Ukraine in the section on access to the legal profession in the tab "Career Center" to create a personal account for persons who wish to acquire the status of an advocate with the possibility of submitting documents for admission to qualification assessment and monitoring documents. The rights of the administrator of this section of the web portal are granted to the employees of the regional Qualification and Disciplinary Commissions of the Bar, who will be responsible for entering data into the registers of persons who have expressed a desire to acquire the status of an advocate.

Based on the analysis of the relevant legislation of the post-Soviet space, which regulates the procedure of the qualifying examination, it is established that in most countries the qualifying examination consists of two parts: written and oral. The written part in most of the countries provides for a theoretical exam for knowledge of the law, which is conducted in the form of anonymous computer testing. This procedure is used in: Kazakhstan, Belarus, the Russian Federation, Azerbaijan, Armenia, Moldova, Kyrgyzstan and Georgia. Passing the exam by preparing and writing procedural documents is provided by the legislation of Estonia, Latvia and Lithuania. The oral component of the qualifying examination, as a rule, covers issues of sectoral legislation and features of the processes in the

relevant specializations. In Uzbekistan, the procedure for obtaining a license to practice law involves passing only an oral exam.

To increase the level of training of future advocates, it is proposed to provide a qualification assessment, the components of which are to determine the selection and qualification exam, with a selection exam in the form of anonymous computer testing, which will test the level of general theoretical knowledge of law moral and psychological qualities, which will take place on the basis of publicity, transparency, openness and equality with mandatory online broadcasting and video recording with a certain shelf life of video, which may be admissible evidence in case of appeal against the test results.

Exemption from the qualifying examination will be subject to persons who have passed a single state qualifying examination in law during higher education or persons who have at least five years of experience as a judge or prosecutor, or a degree in law.

It is proposed to define the qualifying exam as an independent stage of acquiring the status of an advocate, which consists in identifying the appropriate theoretical knowledge and level of professional training of a person who has expressed a desire to become an advocate, including the internship, and the degree of his ability to practice law. in the form of an oral interview after successful defense of the internship.

There is a justified need to include in the qualifying examination three practical tasks in judicial practice, selected by the candidate as a result of the ballot and one task to determine the legal position and tactics of defense or other legal assistance on the plot in the relevant specialization. The necessity of introduction of the principle of specialization of acquisition of the status of an advocate during passing of a qualifying examination, considering experience, knowledge and interests of the applicant is proved.

Based on the analysis of the institute of internship in the post-Soviet countries, the classification of countries according to the criterion of mandatory internship by applicants for the status of an advocate is proposed. In Ukraine,

Moldova, Kazakhstan, Belarus, Uzbekistan, Turkmenistan, Georgia and Armenia an internship is the mandatory criteria for obtaining the status of an advocate. Internship, as an optional criteria for obtaining the status of an advocate is in such countries as Latvia, Lithuania and Estonia. In Russia and Tajikistan the internship is an alternative criterion for the work experience in the field of law.

Based on the analysis of national and foreign legislation, it is proved that the internship precedes the qualifying examination in all countries, where it is one of the mandatory condition for obtaining the status of an advocate.

It is proposed to conduct the internship after passing the selection exam in the form of anonymous computer testing. The term of the internship should be established based on the applicant's experience and determine that in the absence of work experience in the field of law, an alternative condition in the form of an internship, which will be two years, may be applied. The necessity of conducting an internship in the form of professional adaptation of the applicant, which provides a theoretical and practical component, is proved. At the same time, the theoretical part of the internship should be defined as a mandatory condition for all applicants for the status of an advocate and conducted within three months as an adaptation procedure for future advocates, but a training program for persons with experience as judges and prosecutors over years should be calculated taking into account their theoretical and practical training. As for the practical part of the internship, it is proposed to dismiss persons who have more than five years of experience as judges and prosecutors, provided that the theoretical course of the internship is successfully completed.

Based on the analysis of the legislation of post-Soviet countries, which determines the procedure for reviewing materials and deciding on obtaining the status of an advocate and issuing a document for the right to practice law, a classification of countries by the participation of public authorities in this procedure. The decision to issue a document on the right to practice law is made by state justice bodies, in agreement with the qualification commissions of the bar in the following countries: Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Tajikistan, Turkmenistan,

Uzbekistan. The decision to acquire the status of an advocate is made by self-governing bodies of bar (boards or councils of lawyers) in Azerbaijan, Belarus, Armenia, Georgia, Estonia, Lithuania, Latvia and Ukraine).

It is determined that the issue of issuing a document on the right to practice law in Ukraine is the most democratic and independent of the state, which is explained by the real independence of the Ukrainian Bar as a non-governmental institution, the formation of which public authorities have little influence.

Amendments and additions to legislative and by-laws are proposed, which determine the procedure for obtaining the status of an advocate in Ukraine.

Key words: advocacy, advocacy of post-Soviet countries, status of an advocate, acquisition of the status of an advocate, the right to practice law, principles of acquiring the status of an advocate.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті у фахових періодичних виданнях:

1. Лукашевич В.В. Проблемні аспекти стажування як однієї з вимог набуття професійного статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. №2. С. 314-317.

2. Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №4. С. 90-97

3. Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43.

Публікації у зарубіжному періодичному науковому виданні:

4. Владишевська В.В. Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *European Reforms Bulletin*. 2020. №3. С.110-112.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лукашевич В.В. Вимоги до набуття статусу адвоката у світлі законопроектів про адвокатуру та адвокатську діяльність. Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2015 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С.19-24.

6. Владишевська В. В. Морально-етичні вимоги до особи, яка претендує на набуття статусу адвоката. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література. 2016. С. 160-162.

7. Владишевська В.В. Доступ до професії адвоката у світлі законопроекту про адвокатуру та адвокатську діяльність №9055 від 06.09.2018 р. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г.О. Ульянової; уклад. О.В. Дикий, І.І. Братінов. Одеса: Юридичний дім «Гельветика», 2018. С.304-306.

8. Владишевська В.В. Законодавчі ініціативи щодо доступу до професії: чи є альтернатива? Матеріали круглого столу 5 жовтня 2018 року в Національному університеті «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С.22-25.

9. Владишевська В.В. Щодо суб'єктного складу учасників доступу до адвокатської діяльності. Правове життя сучасної України: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С.117-119.

10. Владишевська В.В. Вимоги до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю, у країнах пострадянського простору. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф.: (м. Одеса, 15 листопада 2019 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: «Фенікс», 2019. С.575-577.

11. Владишевська В.В. Стажування як обов'язкова умова набуття статусу адвоката. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т.1. С.399-401.

12. Владишевська В.В. Теоретико-методологічні основи дослідження набуття статусу адвоката в Україні. World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2020. С. 251-266 URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-world-science-problems-prospects-and-innovations-1-3oktyabrya-2020-goda-toronto-kanada-arhiv/>

13. Владишевська В.В. Про функціональні та організаційні умов набуття статусу адвоката в Україні. Science and education: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2020. С. 170-177. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyascience-and-education-problems-prospects-and-innovations-7-9-oktyabrya-2020-goda-kioto-yaponiya-arhiv/>

14. Vladyshevska V.V. Qualification exam as an indispensable condition for obtaining the status of attorney in Ukraine and in other countries of the Post-Soviet union: comparative legal analysis. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матер. X Міжнар. наук.-практ. конф.: (м. Одеса, 06 листопада 2020 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: Видавництво ПП «Фенікс», 2020. С.627-629.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ	15
1.1. Генеза наукових знань з питань набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору.....	15
1.2. Методологічні особливості дослідження проблем набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та пострадянських країнах	23
РОЗДІЛ 2. НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ОСНОВА АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	37
2.1. Поняття та стадії набуття статусу адвоката за законодавством України та інших пострадянських країн	37
2.2. Принципи набуття статусу адвоката	53
2.3. Вимоги до осіб, які мають намір набути статус адвоката в Україні та в інших пострадянських країнах	80
РОЗДІЛ 3. ПОРЯДОК НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ	109
3.1. Порівняльно-правовий аналіз допуску до складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на зайняття адвокатською діяльністю.....	109
3.2. Складення кваліфікаційного іспиту в Україні та в інших пострадянських країнах	125
3.3. Інститут стажування в Україні та в інших пострадянських країнах	154
3.4. Особливості порядку отримання документу, яким надається право на зайняття адвокатською діяльністю.....	184
ВИСНОВКИ	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ.....	232

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВКДКА – Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія

ЗМІ – засоби масової інформації

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КДКА – кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НААУ – Національна асоціація адвокатів України

п. – пункт

ПАЕ – Правила адвокатської етики

РАР – Рада адвокатів регіону

РАУ – Рада адвокатів України

РК – Республіка Казахстан

рр. – роки

РФ – Російська Федерація

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ст. – стаття

УРСР – Українська Радянська Соціалістична республіка

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність та обґрунтування вибору теми дисертації. Конституція України проголошує, що найголовнішим обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Реалізація цього положення є неможливою без існування ефективного механізму захисту прав і свобод особи у випадку їх порушення. У статті 59 Конституції України закріплено невід'ємне право кожного на отримання професійної правничої допомоги. Законодавче закріплення порядку набуття статусу адвоката та вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю, виступає однією з важливих гарантій забезпечення надання кваліфікованої правничої допомоги, оскільки обмежує доступ до професії особам, теоретичний та практичний рівень фахової підготовки яких є недостатнім.

Беззаперечно, що останнім часом виникає необхідність змін у порядку набуття статусу адвоката та підвищення рівня надання кваліфікованої правничої допомоги, що прямо залежить і від осіб, які отримують доступ до професії. Питання щодо визначення кола вимог, що висуваються до осіб, які бажають займатися професійною діяльністю, а також удосконалення порядку набуття статусу адвоката в Україні в контексті порівняльного дослідження країн пострадянського простору є особливо актуальним у світлі активних законопроектних робіт.

Адвокатські корпорації країн пострадянського простору мають багато спільного не тільки в історії, але і в сучасному правовому регулюванні. Тож порівняльно-правове дослідження набуття статусу адвоката в Україні та пострадянських країнах допоможе в удосконаленні юридичної процедури отримання статусу адвоката, з метою формування професійного адвокатського корпусу здатного надавати кваліфіковану правову допомогу.

Актуальність проведення комплексного порівняльного дослідження набуття статусу адвоката у контексті досвіду пострадянських країн обумовлено станом наукової розробленості даного питання. З урахуванням

значної кількості існуючих у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці наукових праць, які присвячені дослідженню організаційно-правових засад доступу до адвокатської діяльності, умовам та порядку набуття статусу адвоката, спробу комплексної монографічної розробки проблеми компаративістського аналізу набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні в контексті досвіду країн пострадянського простору зроблено уперше.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до плану наукової діяльності кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016 – 2020 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842). Тема затверджена на засіданні Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол №3 від 26 грудня 2019р.).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних положень, обґрунтованих наукових пропозицій та практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення порядку набуття статусу адвоката в Україні на підставі порівняльно-правового дослідження пострадянських країн.

Поставлена мета обумовила вирішення таких задач:

- розкрити методологічні засади та стан наукових розробок за темою дисертаційного дослідження;
- визначити поняття та стадії набуття статусу адвоката за законодавством України та інших пострадянських країн;
- розкрити принципи набуття статусу адвоката на підставі досвіду країн пострадянського простору;

- охарактеризувати вимоги до осіб, які мають намір набути статус адвоката в Україні та в інших пострадянських країнах;
- з'ясувати процедуру допуску до складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на зайняття адвокатською діяльністю в Україні та інших пострадянських країнах та сформулювати комплекс пропозицій щодо порядку допуску до кваліфікаційного оцінювання;
- виокремити та охарактеризувати особливості складення кваліфікаційного іспиту в Україні та в інших пострадянських країнах та запропонувати шляхи вдосконалення процедури складення кваліфікаційного оцінювання;
- розкрити порядок проходження стажування особами, які виявили бажання набути статус адвоката в Україні та в інших пострадянських країнах;
- встановити особливості порядку отримання документу, яким надається право на зайняття адвокатською діяльністю в Україні та пострадянських країнах;
- сформулювати комплекс пропозицій, спрямованих на удосконалення правового регулювання набуття статусу адвоката.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації права особи на набуття статусу адвоката.

Предметом дослідження є набуття статусу адвоката в Україні та пострадянських країнах.

Методи дослідження було обрано з урахуванням особливостей теми, яка досліджується у дисертаційній роботі. Методологічну базу дисертаційного дослідження складає комплекс загальнонаукових, загальнофілософських та спеціальних методів, сукупність яких дозволила досягти об'єктивності, всесторонності та обґрунтованості проведеного дослідження та достовірності отриманих результатів.

Застосування діалектичного методу дозволило розкрити основні поняття з обраної теми, розглянути питання набуття статусу адвоката в усій його складності та суперечливості, а також визначити шляхи розв'язання цих

суперечностей у процесі подальшого реформування законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність (р.р. 1,2,3). За допомогою історичного методу було проведено дослідження розвитку інституту набуття статусу адвоката в Україні та у країнах пострадянського простору (р.р. 1,2). Методологічну основу дисертаційного дослідження становить порівняльно-правовий метод, який було використано на всіх етапах дослідження. За допомогою вказаного методу здійснено аналіз, зіставлення та порівняння порядку набуття статусу адвоката в Україні та у країнах пострадянського простору, задля формування комплексу пропозицій щодо удосконалення порядку набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні (р.р. 2,3). Використання формально-юридичного методу дозволило проаналізувати зміст окремих положень законодавства з досліджуваної теми у їх системному зв'язку (р.р. 2,3), а герменевтичний метод використано з метою тлумачення цих нормативно-правових актів (р.р. 2,3). Логічний метод (аналіз, синтез, індукція, дедукція) використано у контексті дослідження можливості удосконалення порядку набуття статусу адвоката (р.р. 2,3). При роботі з емпіричними джерелами використано статистичні показники, а також методи опитування та анкетування осіб, які вже мають статус адвоката та осіб, які виявили бажання набутти статус адвоката для з'ясування їх думки щодо окремих аспектів удосконалення порядку набуття права на заняття адвокатською діяльністю (р.р. 2,3).

Зазначені методи наукового пізнання використано в роботі у взаємозалежності та взаємозв'язку, що у комплексі дало змогу об'єктивно, повно, всебічно провести дослідження та зробити відповідні висновки.

Науково-теоретичну основу дисертаційної роботи становлять праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які висвітлювали питання організаційної основи адвокатури, проблематику здійснення адвокатської діяльності, в тому числі і правового статусу адвоката, а також досліджували теоретичні та практичні проблеми набуття права на заняття адвокатською діяльністю як в Україні, так і в країнах пострадянського простору. Серед таких представників

правової науки: С. С. Алексєєв, М. Р. Аракелян, Н. М. Бакаянова, А. М. Бірюкова, І. В. Боднар, А. Д. Бойков, Т. В. Варфоломеева, Т. Б. Вільчик, І. Ю. Гловацький, С. О. Деханов, В. В. Заборовський, І. І. Задоя, С. О. Іваницький, А. В. Іванцова, О. М. Овчаренко, М. А. Погорецький, О. Г. Свида, В. О. Святоцька, О. Д. Святоцький, Д. П. Фіолевський, Т. І. Фулей, С. Я. Фурса, О. О. Храпенко, М. Є. Шумило, О. Г. Яновська та інші. Окремо слід зазначити про дисертаційні дослідження, предметом яких були питання здійснення адвокатської діяльності та, зокрема, набуття права на заняття адвокатською діяльністю: А. В. Іванцова «Організаційні форми діяльності адвокатури» (2010 р.), Т. Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України» (2016 р.), Н. М. Бакаянова «Функціональні та організаційні основи адвокатури України» (2017 р.), С. О. Іваницький «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» (2017 р.), В. В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2018 р.), Н. В. Пацкан «Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності» (2019 р.).

Не применшуючи значущість вищезазначених наукових праць, слід відзначити, що проблематика порядку набуття статусу адвоката є досить різноаспектною та потребує проведення комплексного порівняльно-правового дослідження в контексті досвіду пострадянських країн.

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти України, міжнародно-правові акти, законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність країн пострадянського простору.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані та узагальнення органів адвокатського самоврядування за 2014-2020 роки, рішення адміністративних судів, результати анкетування (150 осіб, які мають статус адвоката; 149 осіб, які претендують на отримання права на заняття

адвокатською діяльністю) для з'ясування їх думки щодо окремих аспектів удосконалення порядку набуття статусу адвоката.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що дисертаційна робота є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним монографічним порівняльним дослідженням набуття статусу адвоката в Україні та у країнах пострадянського простору. Наукова новизна виражається у таких основних положеннях:

уперше:

- сформульовано авторську дефініцію поняття «набуття статусу адвоката» як нормативно-регламентовану сукупність послідовно здійснюваних дій, які надають особі можливість доступу до професії адвоката та передбачають перевірку відповідності особи, яка виявила намір займатися адвокатською діяльністю вимогам до адвоката, визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента, розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо видачі документа, який засвідчує право на заняття адвокатською діяльністю»;
- запропоновано під стадіями набуття статусу адвоката розуміти сукупність процедурних дій, що мають відносно самостійний характер та об'єднані спільним завданням щодо реалізації права особи на отримання доступу до професії адвоката. Зазначено, що кожна стадія відрізняється колом учасників, вчиненням різного виду дій, оформленням спеціальних документів, що надають особі право на отримання статусу адвоката;
- надано авторське визначення поняття «принципи набуття статусу адвоката» та запропоновано їх законодавче закріплення;
- запропоновано в процедурі допуску до складення кваліфікаційного оцінювання використовувати можливості дистанційного подання необхідних документів шляхом використання особистого електронного кабінету особи, яка виявила бажання набути статус адвоката з можливістю відслідковування статусу заяви та відповідності документів;

- обґрунтовано необхідність запровадження електронного кабінету особи, яка виявила бажання набути статус адвоката для забезпечення постійного онлайн супроводу процедури доступу до професії адвоката;

удосконалено:

- процедурні питання допуску до кваліфікаційного оцінювання шляхом використання електронних ресурсів з урахуванням досвіду Казахстану та Грузії;

- положення щодо організації та порядку проходження стажування особами, які виявили бажання набути статус адвоката з урахуванням досвіду країн пострадянського простору;

- процедурні питання складення кваліфікаційного оцінювання, складовими якого запропоновано визначити відбірковий та кваліфікаційний іспити, та передбачити звільнення від відбіркового іспиту осіб, які склали єдиний державний кваліфікаційний іспит з права під час здобуття вищої освіти або осіб, які мають досвід роботи на посаді судді або прокурора не менше п'яти років, або науковий ступінь у сфері права.

- класифікацію організаційних та функціональних умов набуття статусу адвоката в Україні та в інших пострадянських країнах;

набули подальшого розвитку:

- ідеї щодо необхідності зміни порядку набуття статусу адвоката та запропоновано проводити кваліфікаційне оцінювання таким чином, щоб відбірковий іспит, як перевірка рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права, володіння державною мовою та особистих морально-психологічних якостей передували стажуванню та кваліфікаційному іспиту. Аргументовано, що до складення кваліфікаційного іспиту, повинні допускатися тільки ті особи, які успішно пройшли стажування та за своїми морально-психологічними якостями здатні набути статус адвоката та здійснювати адвокатську діяльність;

- положення щодо запровадження реалізації спеціалізації адвокатів ще на стадії визначення рівня знань та набуття практичних навичок

претендентом на набуття статусу адвоката. Під час кваліфікаційного іспиту за бажанням особи, яка виявила намір стати адвокатом, слід вирішити питання кваліфікаційного оцінювання з відповідної спеціалізації, враховуючи досвід, знання та інтереси претендента;

- наукові ідеї та законодавчі положення щодо розмежування понять «набуття статусу адвоката» та «здійснення адвокатської діяльності»;

- пропозиції щодо необхідності приведення у відповідність Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Закону України «Про вищу освіту» між собою в частині вимог до рівня освіти особи, яка виявила бажання набутти статус адвоката;

- наукові ідеї щодо обґрунтування важливості визначення морально-психологічних якостей та доброчесності претендентів на набуття статусу адвоката до складення кваліфікаційного іспиту;

- обґрунтування необхідності запровадження відбіркового іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування, метою якого буде перевірка рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права, володіння державною мовою та особистих морально-психологічних якостей для допуску особи до проходження стажування з одночасним зменшенням рівня суб'єктивності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій регіонів при процедурах доступу до професії адвоката;

- узагальнення особливостей проходження стажування як організаційної умови набуття статусу адвоката в країнах, де воно є обов'язковим та застосовується як альтернативна умова щодо осіб, в яких відсутній досвід роботи у сфері права;

запропоновано:

- внесення змін та доповнень до законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, якими визначено порядок набуття статусу адвоката в Україні.

Практичне значення одержаних результатів впливає із актуальності роботи та конкретизується у сформульованих теоретичних висновках та практичних рекомендаціях, які можуть бути використані у:

науково-дослідній сфері – для удосконалення та подальшого розвитку теоретичних та практичних аспектів набуття статусу адвоката (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія» від 04 березня 2021 року, акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 10 березня 2021 року; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету від 12 березня 2021 року);

правотворчій діяльності – для удосконалення положень чинного законодавства України про адвокатуру та адвокатську діяльність, якими визначено особливості набуття статусу адвоката, видання нових нормативно-правових актів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Спілки адвокатів України від 11 березня 2021 року);

правозастосовній діяльності – для забезпечення ефективності діяльності органів адвокатського самоврядування (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Ради адвокатів Миколаївської області від 10 березня 2021 року; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Ради адвокатів Івано-Франківської області від 11 березня 2021 року);

навчальному процесі – для викладання навчальних дисциплін «Адвокатура України», «Судові та правоохоронні органи України», при підготовці навчальних планів і програм, навчально-методичної літератури, текстів лекцій і планів семінарських занять, наукових статей та тез конференцій (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» від 04 березня 2021 року; акт впровадження результатів

дисертаційного дослідження у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 10 березня 2021 року; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Міжнародного гуманітарного університету від 12 березня 2021 року).

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено та схвалено на засіданні кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія». Окремі положення дисертаційного дослідження оприлюднено на:

Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку» (м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 17 травня 2018 р.), IX Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (м. Одеса, 15 листопада 2019 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 15 травня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «World science: problems, prospects and innovations» (м. Торонто, Канада, 1-3 жовтня 2020 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Science and education: problems, prospects and innovations» (м. Кіото, Японія, 7-9 жовтня 2020 р.), X Міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» (м. Одеса, 06 листопада 2020 р.)

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, знайшли відображення у **14** наукових публікаціях, **3** з яких опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, **1** – в іноземному виданні, **10** тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації визначені з урахуванням мети та задач дослідження. Робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 260 сторінок, із них основного тексту 196 сторінок. Список використаних джерел налічує 285 найменувань і розміщений на 31 сторінці. Додатки – на 29 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

1.1. Генеза наукових знань з питань набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору

Повне, комплексне та об'єктивне дослідження предмету наукового пошуку завжди вимагає, в першу чергу, звернення до витоків його наукового обґрунтування та аналізу наукових розробок інших вчених-дослідників. Саме завдяки такому способу наукового пізнання, для порівняльно-правового дослідження набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору важливо опрацювати і взяти за основу існуючі теоретичні напрацювання вчених, з метою подальшого визначення та обґрунтування того комплексу проблемних питань, який залишився поза увагою теоретиків або потребує нової оцінки у світлі реформування інституту адвокатури.

Нормативне регулювання адвокатської діяльності забезпечує гарантії держави щодо надання громадянам кваліфікованої правничої допомоги. Доступ до правосуддя без сприяння фахівця і надання кваліфікованої юридичної допомоги неможливий. За забезпечення такої допомоги і доступ до правосуддя відповідає перш за все інститут адвокатури. Однак ефективна реалізація принципу кваліфікованої правничої допомоги означеним інститутом пов'язана, своєю чергою, з окремим проблемними питаннями, зокрема, із набуттям статусу адвокатів.

Ефективність та розвиненість адвокатської діяльності безпосередньо залежить від того, наскільки в громадянському суспільстві реалізовані права громадян на отримання ними кваліфікованої правничої допомоги та справедливий захист їх прав і свобод. Таким чином, показником реалізації

правової політики виступає розвиненість сфери юридичної допомоги, можливість, реальність і доступність її отримання кожною особою. Для забезпечення вказаної вимоги діяльність інституту адвокатури повинна бути врегульована з урахуванням сучасних потреб і реалій, що існують у суспільстві.

В умовах євроінтеграції виникла необхідність у реформуванні процедур та порядку набуття статусу адвоката в Україні з урахуванням не тільки європейського досвіду, а й успішних практик країн пострадянського простору. Отже, зазначене зумовлює активізацію наукових досліджень порівняльного характеру щодо набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору та в Україні.

Слід зазначити, що питання набуття статусу адвоката в Україні постійно були предметом уваги багатьох теоретичних досліджень. Так, протягом останніх років підготовлено значну кількість наукових праць, присвячених дослідженню проблемних аспектів доступу до професії адвоката. Але, в той же час, існує вкрай невелика кількість наукових розробок, які стосуються порівняльно-правових досліджень набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору.

У зв'язку із цим, найбільшої актуальності набувають праці теоретико-методологічного характеру, які присвячені дослідженню проблем, з одного боку, порівняльно-правових досліджень у цілому, з іншого – порівняльного вивчення набуття статусу адвоката, зокрема.

Для здійснення порівняльного дослідження набуття статусу адвоката у контексті теми дисертаційного дослідження важливе значення мають праці таких вчених-теоретиків: С. С. Алексєєв [7], М. Р. Аракелян [11], В. В. Дудченко [53], Н. М. Крестовська [94], Ю. М. Оборотов [142], П. М. Рабінович [207], О. Ф. Скаун [229], Л. А. Луць [103] та вчених-компаративістів, серед яких: Х. Н. Бехруз [25], І. С. Бойко [27], Р. Давид і К. Жоффре-Спінозі [47], Х. Кох, У. Магнус і Вінклер фон Моренфельс [91], М. Н. Марченко [108], О. В. Петришин [170], О. Х. Саїдов [219],

Ю. А. Тихомиров [245], О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко [66; 169], К. Цвайгерт і Х. Кетц [262].

Значний масив матеріалу, що підлягав осмисленню та аналізу у ході здійснення наукового дослідження, становили результати дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук.

До числа найвагоміших досліджень у цій сфері слід віднести ґрунтовні наукові праці: О.Д. Святоцький «Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян: історико-правове дослідження» (1994) [225]; Т.Б. Вільчик «Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського союзу та України» (2016 р.), зокрема, підрозділ 4.1. щодо порядку та умов набуття статусу адвоката [33]; Н. М. Бакаянова «Функціональні та організаційні основи адвокатури України» (2017), в якій підрозділ 4.1. присвячено питанню набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та правовим проблемам його реалізації [16]; В. В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави в Україні» (2017), де автором присвячено розділ 3 роботи порядку набуття статусу адвоката [58].

У цій групі наукових джерел варто окремо згадати докторську дисертацію російського науковця С. О. Деханова «Адвокатура у Західній Європі: досвід та сучасний стан», який у підрозділі 3.2. своєї роботи дослідив незалежність адвоката та види діяльності, які є несумісними з його статусом [50].

В зазначених наукових роботах майже не приділялась увага порівняльно-правовому аналізу процедурних аспектів набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору. Так, науковий інтерес Т. Б. Вільчик звернуто до питань аналізу зарубіжного досвіду організації і діяльності адвокатури, що дало змогу виявити певні особливості цього інституту, напрями і тенденції його розвитку, які ще не властиві українській адвокатурі, об'єктивно і критично оцінити діяльність цього інституту в

Україні та вирішити питання, які вже давно врегульовані у більшості країн сталої демократії. Вивчаючи досвід країн Європейського Союзу, автор також ґрунтовно проаналізувала законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність деяких пострадянських держав (Латвії, Литви, Естонії) [35].

Також в означеній групі наукових праць слід відзначити такі кандидатські дисертації, як: П. В. Хотенець «Правовий статус адвоката в Україні» (2001 р.) [259], В. О. Святоцька «Інститут адвокатури України: становлення та розвиток» (2010 р.) [224]; М. С. Косенко «Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури» (2014р.)[90], І. Я. Семенюк «Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий правовий аспект» (2015 р.) [227].

У 2014 році А. В. Меланчук захистила дисертацію на тему: «Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз)» [110]. У підрозділі 4.1. «Порядок одержання дозволу на заняття адвокатською діяльністю» автором здійснено порівняння порядку прийняття до адвокатської корпорації за Судовими статутами 1864 року і за чинним Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Наголошено на тому, що у Судових статутах було закладено основи формування складу присяжних повірених на демократичних засадах, які, в цілому, були рецепційовані і чинним законодавством України. Внесено пропозиції щодо додаткового вжиття заходів поліпшення кадрового складу адвокатури, зокрема, щодо конкретизації підстав для відмови у прийнятті до адвокатури; відмови від зарахування до стажу роботи за фахом при вирішенні питань прийняття до адвокатури осіб, які здобули вищу освіту за спеціальністю «правоохоронна діяльність»; закріплення такої перешкоди для заняття адвокатською діяльністю, як наявність судимості або притягнення до адміністративної відповідальності протягом останнього року за корупційне правопорушення; створення у складі регіональних рад адвокатів комісій із питань стажування; відмови від стягнення плати за проходження стажування.

Особливий інтерес становить дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Н. В. Пацкан «Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності» (2018) [148], яка містить цікавий матеріал для аналізу. В роботі розглядаються теоретичні, організаційні та правові засади доступу до адвокатської діяльності в Україні. Автором аналізуються стадії процесу набуття статусу адвоката, а також проводиться класифікація умов набуття статусу адвоката на організаційні та функціональні. Значну увагу автором дослідження приділено суб'єктному складу учасників процедури набуття статусу адвоката, до яких віднесено осіб, що мають намір набути статус адвоката та органи адвокатського самоврядування, які забезпечують доступ до адвокатської діяльності.

Важливе місце серед наукових джерел цього дослідження займають монографії, видані за результатами проведених дисертаційних досліджень, зокрема: Н. М. Бакаянова «Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти» [15], Т. Б. Вільчик «Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні» [35], В. В. Заборовський «Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України» [62], С. О. Іваницький «Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система» [73], М. Р. Аракелян «Інститут адвокатури в правозахисній системі України: теоретико-правовий аспект» [11], С. О. Деханова «Західноєвропейська модель організації адвокатури: досвід та сучасний стан» [51]. В 2019 році вийшла друком монографія В. В. Заборовського «Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики», в якій автор достатньо детально досліджує як порядок набуття особою статусу адвоката, так і проблемні питання, що пов'язані з оформленням його повноважень [59].

Крім того, питання набуття статусу адвоката досліджувалися і в дисертаційних працях російських авторів: О.М. Просвіркін «Організаційні основи адвокатської діяльності та адвокатури: порівняльно-правовий аналіз історичного розвитку і формування нормативно-правової бази в Росії і

зарубіжних країнах» (2007 р.) [204]; О.Д. Бойков «Статус адвоката: зміст, кваліфікаційні вимоги та принципи адвокатської діяльності (2010р.) [28]; І.Д. Рагуліна «Правовий статус стажера адвоката та помічника адвоката в Російській Федерації (аналіз законодавства та практики застосування)» (2017 р.) [208].

В окрему групу варто виокремити роботи, які присвячені дослідженню питань правового статусу адвокатури в пострадянських країнах. Зокрема, особливості правового статусу та деякі проблеми функціонування та діяльності адвокатури розкрили у своїх працях: Тинибеков С. «Інститут адвокатури в правовій системі Республіки Казахстан» (2005 р.) [249], І. С. Яртых «Функції та правовий статус адвокатури та її громадських об'єднань в умовах формування громадянського суспільства в Російській Федерації» (2009р.) [273], О. П. Галоганов «Правовий статус адвокатури: російська законодавча модель і конституційні принципи забезпечення прав людини» (2011 р.) [39], Бейноравічус Д., Бікша Л., Біте Л. та ін. «Адвокатське право» (2019) [275], Соо А. «Індивідуальне право на ефективну допомогу адвоката *versus* незалежність адвоката: що можуть зробити естонські суди у разі неефективної допомоги адвоката у кримінальному провадженні?» (2010) [283], Саламов Б. «Адвокатська діяльність, її гарантії та соціальний захист адвокатів в Республіці Узбекистан (досвід і проблеми)» (2005 р.) [220], Рассел Т. «Організаційна оцінка Асоціації адвокатів Молдови» (2010 р.) [282], Саргсян Д.Г. «Основні проблеми формування та діяльності адвокатури в умовах формування правової держави» (2012) [222].

Для здійснення порівняльного дослідження набуття статусу адвоката в Україні та пострадянських країнах має велике наукове значення аналіз робіт, які були захищені протягом останніх років в країнах пострадянського простору. Так, заслуговує на увагу робота Д. М. Захаренкова «Порівняльно-правовий аналіз принципів організації і діяльності адвокатури в Росії та країнах СНД» (2018р.) [68], в якій дуже вдало досліджено питання принципів організації та діяльності адвокатури саме в аспекті порівняння з іншими

країнами пострадянського простору; розкрито як історичні аспекти становлення принципів присяжної адвокатури, так і сучасні проблеми виокремлення та закріплення принципів адвокатури в країнах СНД.

Дисертація С. І. Черепанова «Порівняльно-правове дослідження інституту присяжних повірених в Російській Імперії по судовій реформі 1864 року і інституту адвокатури в Російській Федерації» (2018 р.) [264], хоча і виконана в рамках спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави та права, має суттєве значення для дослідження набуття статусу адвоката в Україні та пострадянських країнах. У вказаній роботі застосована методологія хронодискретного моногеографічного порівняльного правознавства до вивчення вітчизняної адвокатури, виявлені та проаналізовані теоретико-методологічні засади порівняльного аналізу адвокатури в Російській Імперії та сучасних країнах, що дало можливість сформулювати практичні рекомендації щодо вдосконалення сучасного національного законодавства, яке регламентує організацію та діяльність адвокатури та питання набуття статусу адвоката.

Слід також згадати і деякі підручники та навчальні посібники, в яких розглянуто проблеми організації та діяльності адвокатури в Україні, історичні аспекти та особливості набуття статусу адвоката в сучасний період. До них, зокрема, можна віднести підручник за загальною редакцією С. Я. Фурси та Н. М. Бакаянної «Адвокатура України: Книга 1. Організація адвокатури (з практикумом)» [3], навчальний посібник Н. М. Бакаянної та О. О. Храпенко «Історія адвокатури у запитаннях та відповідях, ілюстраціях та фотографіях [17], підручник «Адвокатура України» М. А. Погорецького та О. Г. Яновської [154], підручник Д. П. Фіолевського «Адвокатура» [256], підручник І. Ю. Гловацького «Адвокатура зарубіжних країн» [42], підручник О. А. Банчука та М. С. Демкової «Правова допомога: зарубіжний досвід та пропозиції для України» [19]

Не менш важливим джерелом дослідження питання набуття статусу адвоката є наукові публікації, зокрема: Пацкан Н.В. «Правові особливості проходження особою, що має намір набути статус адвоката, стажування як

умова доступу до адвокатської діяльності» [149]; Смітюх Н.В. «Правовий механізм доступу до адвокатської діяльності: поняття та структура» [233]; І.І. Задоя «Набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні: вимоги до осіб» [64], «Проходження стажування особою для набуття права на заняття адвокатською діяльністю» [65]; Н. Анікіна «Набуття права на заняття адвокатською діяльністю за новим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [10]; О.Г. Яновська «Правова та соціальна природа адвокатської професії» [272] та інші.

Варто зазначити, що до цього часу комплексних порівняльно-правових досліджень набуття статусу адвоката в Україні та державах пострадянського простору не проводились. У деяких країнах пострадянського простору проводились дослідження, предметом яких були проблеми набуття правового статусу адвоката та його порівняння з іншими країнами. Серед них: Г. Машимбаєв «Правовий статус адвокатури по французькому та казахстанському законодавству» [109], Н.А. Мамедова та В.В. Голубєв «Порядок набуття статусу адвоката: досвід Російської Федерації та зарубіжних країн» [105], І.І. Мартинович «Новації реформи адвокатури в Білорусі та Росії в пострадянський період (порівняльно-правовий аспект)» [107], «Беззахисні захисники: Системні проблеми адвокатури Азербайджану - Доповідь місії МКЮ 2016 р» [23], С.Ж. Абдрахманов «Удосконалення адвокатської діяльності в Республіці Казахстан» [1] та інші.

З 2010 року на базі Національного університету «Одеська юридична академія» щорічно проводиться міжнародна науково-практична конференція «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє», за результатами якої видаються збірники наукових публікацій. В рамках цього наукового заходу у багатьох науковців не тільки України, а й інших зарубіжних країн, зокрема пострадянського простору є можливість донести проблеми, які стосуються питань набуття статусу адвоката, вимог до особи, яка претендує на отримання такого статусу, порядку проходження стажування та складення кваліфікаційного іспиту [4].

Нормативну основу дисертаційного дослідження склали: 1) законодавство України та пострадянських держав щодо набуття статусу адвоката, включаючи: конституції кожної із держав; профільні закони та підзаконні нормативно-правові акти про адвокатуру та адвокатську діяльність всіх держав, які раніше входили до складу Радянського Союзу (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Естонія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна); 2) міжнародні конвенції, договори та інші міжнародні документи, що гарантують право на юридичну допомогу. Також серед джерел вказаної групи доцільно відзначити науково-практичні коментарі до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [67].

Таким чином, завдяки вказаним науковим напрацюванням зроблено значний внесок на шляху вдосконалення процедури набуття статусу адвоката в Україні. Але, в той же час, наведений огляд спеціальної літератури дозволяє дійти висновку щодо необхідності проведення комплексного порівняльно-правового дослідження інституту набуття статусу адвоката в Україні та у країнах пострадянського простору та обґрунтовує тезу про те, що дана робота є першим дослідженням монографічного характеру з окресленого предмету.

1.2. Методологічні особливості дослідження проблем набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та пострадянських країнах

Різномасштабність та комплексність будь-якого наукового пошуку потребує складної роботи щодо вивчення та аналізу його на різних рівнях методології. Тому, задля забезпечення всебічності та повноти здійснення порівняльно-правового дослідження питання набуття статусу адвоката як в Україні, так і в країнах пострадянського простору, доцільно визначити комплекс методів, які становитимуть методологічну основу даного дисертаційного дослідження.

Значення методології наукового пізнання полягає не лише у тому, щоб сформувати певний кут зору на предметне поле обраного дослідження та правильно систематизувати весь обсяг наукового знання, але й надати можливість розробки ефективних напрямів подальшого дослідження. Методологія – це термін, що в залежності від контексту може сприйматися в різних значеннях: або як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються у певній науці, або як вчення про методи пізнання і перетворення дійсності [99, с.89].

Так, В. В. Дудченко, зазначає, що «адекватна модель процесу наукового дослідження, результатом якого є нове знання, охоплює стадію формулювання й оцінки проблеми; відкриття, генерування й обґрунтування нових наукових ідей. І хоча наука не має у своєму розпорядженні яких-небудь безпомилково діючих методів генерування нових наукових ідей і гіпотез, вона має у своєму розпорядженні широку розмаїтість методів, прийомів, засобів і способів міркувань як логічного, так і евристичного характеру, що значною мірою регулюють і збагачують процес дослідження» [54, с. 16].

Термін «методологія» походить від лат. «logos» – наука, знання, метод, шлях, напрям пізнання, що означає вчення про методи пізнання [143, с.618].

Значення методології юриспруденції пояснює особливу увагу до неї багатьох вчених-юристів. При цьому слід зазначити, що питання методології кожним із науковців розглядається по-різному. О. Івакін під методологією розуміє сукупність методів, тобто сукупність правил поведінки та вимог до діяльності, сформованих на основі знань про властивості об'єктивної реальності [70, с. 45].

На думку Ю. Тополь, методологія не є чимось свавільним, надуманим, сконструйованим волею вченого набором способів і прийомів вивчення. Вона об'єктивно обумовлена природою явищ та процесів, що вивчаються, предметом дослідження, впливає із загально концептуальних підходів, що детермінують процес пізнання [248, с.10].

Слід зауважити, що Ю. Баранова, вивчаючи проблеми методології порівняльно-правових досліджень, виокремила такі характерні риси, які притаманні методологічним правилам: а) регулюють наукову діяльність та спрямовують дослідника на правильний шлях пізнання істини; б) посідають важливе місце в методології порівняльного правознавства і є надійним інструментом пізнання правової дійсності; в) упорядковують порівняльно-правове дослідження (незастосування методологічних правил позбавляє дослідницький процес логіки); г) формулюються на основі знань про властивості та зв'язки правової реальності, закономірності функціонування та розвитку правових об'єктів; д) розробляються і проходять апробацію на дослідницькому рівні; е) мають забезпечити успішну реалізацію наукових завдань; є) вибір правил багато в чому залежить від мети дослідження, його об'єкта, предмета, методологічного інструментарію, що використовується при здійсненні дослідження; ж) є розпливчастими і нестійкими, тобто не є абсолютами дослідницької діяльності та допускаються випадки відхилення від їх вимог тощо [20, с. 13].

Не можливо не погодитись з позицією Г. Гіргінова та М. Янкова, які зазначили, що: «Методологія не включає методи, а перетворює їх на предмет дослідження. Метод є предметом інтерпретації в методології» [41, с. 127].

Зіставляючи категорії «метод» та «методологія», слід підтримати позицію О. Скаун, яка співвідносить їх як часткове та загальне, де метод є системою розумових і практичних процедур, що спрямовані на вирішення конкретних пізнавальних завдань з урахуванням визначеної пізнавальної мети. Він є засобом для отримання нової інформації про навколишню реальність, розкриття законів та закономірностей розвитку, формування і функціонування об'єктів, які досліджуються. Істинність отриманого пізнання залежить від правильності обрання та застосування обраного методу [229, с. 45].

Метод – це порядок та послідовність дій, що приводять до бажаного результату [48, с. 38].

На думку В. Л. Петрушенко, кожен метод складається із трьох обов'язкових та взаємопов'язаних між собою складових: описової складової, що окреслює, які інструменти, обладнання, допоміжні засоби чи умови вимагає певний метод, які речі чи матеріали мають бути задіяними у процесі його застосування; операційної або процедурної складової, що наставляє на те, як саме та в якій послідовності слід здійснювати певні дії; концептуальної складової, що є інтелектуальним ядром методу та передбачає обґрунтування самої можливості певним чином будувати метод [153, с. 375]. Розуміння внутрішньої побудови методу дає можливість ефективно та раціонально використовувати його можливості.

Як справедливо зазначив К. Маркс, істинним у науковому пізнанні має бути не лише його кінцевий результат (сукупність знань), але й шляхи, що ведуть до нього, тобто метод, який сприяє дослідженню і підтверджує специфіку об'єкта [268, с. 186]. Тому, правильно обрані методи наукового дослідження мають велике значення, адже від їх вибору і застосування залежить істинність отриманого знання. Кожен із методів має межі своїх пізнавальних можливостей, а тому необхідно використовувати одночасно декілька методів.

Традиційно, серед методів пізнання (за широтою їх застосування) виокремлюють всеохоплюючий діалектико-матеріалістичний метод, загальні, спеціальні, конкретні методи [2, с. 108].

Загальні методи наукового пізнання звичайно поділяють на три великі групи: 1) методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент); 2) методи, що використовуються як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання тощо); 3) методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного тощо) [265, с. 348].

З урахуванням приведених класифікацій методів, слід зосередити увагу на тих методах, які безпосередньо використовуватимуться під час дослідження обраної теми роботи.

Основним методом будь-якого наукового дослідження вважається діалектичний метод.

Для правильного та ефективного використання даного методу слід, в першу чергу, розкрити його сутність. О. Івакін під діалектикою розуміє форму буття та форму (стиль) глибокого, правильного мислення. Саме діалектика дозволяє зрозуміти та внутрішнім оком «побачити» сутність процесу розвитку, проте розвиток це не лише якісна зміна (зовнішня сторона розвитку). Розвиток – рух, що відбувається всередині буття, яке одночасно є єдиним шляхом для збереження якостей та сталості самого буття [69, с. 63].

Суть діалектичного методу полягає у тому, що всі явища в суспільстві мають свій початок і свій кінець (виникають, розвиваються і зникають), усі вони взаємообумовлені і перебувають у безперервному русі. Через діалектичну взаємодію нових наукових результатів і раніше накопичених знань, краще і прогресивне із старого переходить у нове, а іноді забуте старе знову відроджується на новому науковому підґрунті в іншому, більш досконалому вигляді [151, с. 115].

Видатний філософ О. Ф. Лосєв з цього приводу зазначав наступне: «Діалектика є єдиним методом, який здатний охопити живу дійсність в цілому... Більш того, діалектика є просто ритмом самої дійсності» [101, с. 61].

Як відмічав свого часу Г. Гегель, на кожній сходинці подальшого визначення всезагальне підіймає вище всю масу свого попереднього змісту і не тільки нічого не втрачає внаслідок свого діалектичного руху вперед, не тільки нічого не залишає позаду себе, але й забирає із собою все набуте і збагачується та укріплюється в собі [40, с. 315].

Діалектичний підхід до процесу пізнання полягає в тому, що світ трактується як особливий мінливий процес, пізнаючи окремі сторони якого, слід пам'ятати про допущені предметні «огрубіння», розуміючи їх обмеженість і відносність поширення на пізнання буття у цілому. Цей метод пізнання засновано на розумінні різноманіття світу, закономірностей цього

різноманіття, взаємодії різних сторін явищ, розгляді світу як такого, що розвивається [254, с. 189].

Таким чином, за допомогою універсального філософського діалектичного методу в межах теми наукової праці та окресленого предмету дослідження, визначено проблеми набуття статусу адвоката в контексті доступу до заняття адвокатською діяльністю з усіх різних точок зору. Також запропоновано шляхи розв'язання цих проблем у ході внесення змін до законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність в процесі реформування інституту адвокатури України.

Більш того, за допомогою діалектичного методу у науковому дослідженні є можливість дослідити процес набуття статусу адвоката у пострадянських країнах у певному взаємозв'язку із національними особливостями.

Діалектичний закон заперечення дає змогу побачити в існуючому явищі елементи як нового, так і старого, що залишилися у ньому і тепер виступають у новій якості. Так, наприклад, із набранням чинності Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у 2012 році було дещо змінено процедуру набуття статусу адвоката, вимоги до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю та коло учасників, задіяних у реалізації права особи на отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Але для проведення комплексного порівняльного дослідження інституту набуття статусу адвоката в Україні та у пострадянських країнах виключно діалектичного методу недостатньо, що, своєю чергою, зумовлює необхідність застосування інших методів.

Так, загальнонаукові методи дали можливість розглянути об'єкт дослідження різносторонньо, у взаємозв'язку із іншими елементами системи. Найбільш важливими методами будь-якого наукового дослідження є такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез (від грец. *analysis* – розбирання, розчленування; *synthesis* – з'єднання). Вони є сутнісними, адже впливають із

самого визначення науки, яка, великою мірою, передбачає два взаємопов'язаних процеси: вивчення наявного та творення нового [95, с.57].

Аналіз, за визначенням М. Мамардашвілі, «є виділення і розгляд відмінних якостей, зв'язків предмета, в силу яких він виявляється частиною якоїсь сукупності предметів і які, відповідно, мають значення при розгляді відносин координації предметів у середині цієї сукупності» [104, с. 51]. Без аналізу неможливе абстрагування, тобто виділення важливого, сутнісного, у ціліснім утворенні, а разом з тим, і формування наукових понять, які тільки й здатні відобразити ціле в усій його складності й суперечності. Аналіз, як і синтез, виявляється, таким чином, не тільки важливим, але і необхідним способом, прийомом пізнання цілого [117, с.24].

Так, метод аналізу використовується задля того, щоб поділити об'єкт дослідження на складові частини та розглянути кожну з них як окремо, так і в сукупності. У другому розділі роботи за допомогою цього методу досліджено стадії та учасників набуття статусу адвоката, принципи набуття статусу адвоката, вимоги до особи, яка претендує на отримання свідоцтва про права на заняття адвокатською діяльністю. В третьому розділі роботи застосування методу аналізу при дослідженні правових норм, допоможе дослідити особливості допуску до складення кваліфікаційного іспиту в Україні та пострадянських країнах, порядок проведення кваліфікаційного іспиту, а також процедуру стажування у досліджуваних країнах.

Однак, аналіз не дає остаточної можливості зрозуміти, як елементи, пов'язані зі своєю основою, реалізують, втілюють у собі тенденцію її руху. Він є лише основою для синтезу, який виступає, як предметне або уявне об'єднання частин, компонентів, виокремлених у процесі аналізу в єдину цілісну систему. Як зауважує В. Афанасьєв, «відтворення системи в її цілісності за допомогою синтезу набагато точніше відображає її сутність, ніж початкове, безпосереднє її бачення» [13]. Це, зокрема, стосується і дослідження питання набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору в цілому.

Друга важлива пара загальнонаукових методів – це індукція та дедукція, які використовуються впродовж здійснення всього дослідження, запропонованого для розгляду. Як відомо, індукція (від лат. *induction* – наведення) є своєрідним переходом у процесі пізнання від окремого знання до загального; від знання меншого ступеню спільності до знання більшого ступеню загальності. Зворотнім до методу індукції є дедукція (від лат. «*deduction*» – виведення), що являє собою процес пізнання від загального знання певної системи речей до встановлення окремого, одиничного [76, с.56]. Саме завдяки застосуванню означених методів при проведенні порівняльно-правового дослідження набуття статусу адвоката в Україні та у країнах пострадянського простору, виходячи з уже наявних наукових розробок, є можливість зробити нові висновки та сформулювати пропозиції.

Щодо методу системного аналізу, слід зазначити, що за допомогою його застосування можливо вивчити кожен елемент системи у зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому, визначити оптимальний режим її функціонування. За умови ускладнення задач і об'єктів дослідження, також через різноманітність елементів складної системи виникає необхідність розподілення (декомпозиції) системи на системи нижчого рівня (підсистеми), які досліджуються автономно, причому з обов'язковим урахуванням подальшого узгодження цілей кожної підсистеми із загальною ціллю системи [168, с. 143].

Таким чином, за допомогою методу системного аналізу проаналізовано набуття статусу адвоката, як системний процес, який складається із певних стадій, що представляють собою сукупність процесуальних дій та мають відносно самостійний характер, об'єднані спільним завданням щодо реалізації права особи на отримання доступу до професії адвоката. Використовуючи метод системного аналізу встановлено, що кожний етап набуття статусу адвоката відрізняється колом учасників, вчиненням різного виду дій, оформленням спеціальних документів, що надають особі право на набуття статусу адвоката.

Поряд з вищезазначеними, також виокремлюють такий метод пізнання, як історичний або історико-правовий. Його специфіка обумовлюється особливостями історичного процесу: послідовністю подій у часі та виявом історичної необхідності через кількість випадкових подій [100, с. 41].

Слід підтримати позицію Ю. Є. Полянського, який зазначає, що «законодавство і практика його застосування неминуче втягують у себе попередній досвід людської цивілізації. В державно-правовій сфері – це, передусім, ті її етапи, коли у суспільну свідомість і практику стали поступово проникати демократичні принципи суспільного устрою і такі передові політико-правові ідеї, як верховенство права, правова держава, поділ влади, пріоритет прав і свобод людини перед іншими соціальними цінностями. Тому, вказаний спосіб наукового пізнання на теперішній час, окрім іншого, відіграє велике значення не лише для проведення судово-правової реформи, але й для її наукового обґрунтування» [167, с.302].

Основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод, є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Як видно, для цього потрібні три складові: 1) порівняння (у низці випадків також і аналогія), що є стандартною загальнонауковою логічною операцією; 2) порівняння повинні характеризуватися своєю ретроспективністю, тобто бути історичними; 3) порівнюватися повинна правова матерія. Лише поєднання цих трьох умов становить зміст головної проблеми теорії історико-правового порівняльного методу й висуває відповідні вимоги до основних підходів і принципів її реалізації [267, с. 28].

Важливою групою методів наукового пізнання, що стали методологічною основою цього наукового дослідження, є спеціально-юридичні методи.

Особливе, домінуюче місце у здійсненні наукового пошуку, з урахуванням його специфіки, займає порівняльно-правовий (компаративістський) метод наукового пізнання. Порівняльно-правовий метод

є одним з важливих засобів вивчення правових явищ. Завдяки його застосуванню стає можливим виявити загальне, особливе та конкретне в правових системах сучасності [219, с.42].

Як зазначає М. Кельман, розвиток теорії права в одній країні поза контекстом всесвітньої історії та досягнень правової думки інших країн призводить до вузького та обмеженого підходу у визначенні проблем права [76, с. 25].

Із цього приводу М. Ковалевський справедливо наполягав на двох умовах правильного застосування порівняльного методу: 1) порівняння не повинно обмежуватися народами однієї раси, або народами, що говорять однією мовою, або, що мають одну і ту ж релігію; 2) порівнювати можна тільки такі законодавства та правові системи, які знаходяться на одному рівні суспільного розвитку. Порівняльна історія права, звертаючись до проблем політико-правового життя народу, ніяким чином не повинна обмежуватись простим зіставленням або двох або декількох юридичних систем, тільки тому, що вони існують одночасно або в територіальній близькості одна від одної [79, с. 23].

Наявні наукові праці висвітлюють проблематику набуття статусу адвоката як в Україні, так і в зарубіжних країнах, але вони не є «порівняльними», оскільки кожна країна досліджується окремо, без взаємозв'язку між ними. Таким чином, у них повною мірою не виявлено спільних та відмінних рис, які б слугували підставою для вироблення певних моделей, концепцій задля надання рекомендацій щодо реформування даного інституту. В контексті сказаного, як справедливо відмічає М. А. Дамірлі, «вивчення конкретного зарубіжного права саме по собі не є порівняльним правознавством» [171, с. 403]. Необхідно зазначити, що дослідження, присвячені проблемам набуття статусу адвоката у зарубіжних країнах і виконані із застосуванням країнознавчого підходу, мають наукову цінність, оскільки одержані результати становлять емпіричну базу для власних порівняльно-правових досліджень.

Порівняльно-правовий метод застосовувався при співставленні законодавства України та пострадянських країн, яке регулює процедури набуття статусу адвоката. Таким чином, об'єктом порівняння в дослідженні виступає інститут доступу до професії адвоката в Україні та пострадянських країн, при цьому застосування порівняльно-правового методу пізнання здійснювалося у декілька етапів. Спочатку в об'єктах пізнання визначалось типове й унікальне. У типових процедурах набуття статусу адвоката визначались спільні та відмінні риси процедури за українським законодавством та пострадянських країн. Що ж стосується унікальних правових явищ, то вони вивчалися виключно з точки зору вирішення пізнавальних завдань, поза їх зіставленням із вітчизняним правом.

В процесі порівняльно-правового аналізу процедури набуття статусу адвоката в країнах пострадянського простору крім виявлення подібностей та відмінностей, визначалися тенденції розвитку та удосконалення національного досвіду доступу до заняття адвокатською діяльністю, робилися висновки, узагальнення, певні прогнози на майбутнє.

Специфіка дослідження також вимагає застосування формально-юридичного (догматичного) методу, який дозволяє здійснити низку методологічних операцій: 1) провести класифікацію та систематизацію правових явищ, які досліджуються; 2) дослідити внутрішню форму системи права; 3) визначити функції галузей, інститутів та норм права; 4) вивчити ознаки, властивості, суттєві характеристики права; 5) знайти внутрішні взаємозв'язки між елементами єдиної цілісної системи права. Даний метод дозволяє сформулювати основні правові поняття, виявити способи та прийоми тлумачення правових норм [118, с. 10]. За допомогою цього методу було здійснено вивчення, аналіз та узагальнення законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність України та пострадянських країн.

Ключову роль відведено і методу тлумачення норм права. Тлумачення правових норм – ефективний і єдиний засіб правильного і глибокого пізнання дійсного змісту правових норм. Місце тлумачення у правовому регулюванні

суспільних відносин полягає у правильному, глибокому розумінні дійсного змісту норм права та його розгорнутому, обґрунтованому роз'ясненні іншим суб'єктам суспільства [114, с. 109].

Зазначений метод застосовано при з'ясування змісту Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», інших положень національного законодавства та законодавства країн пострадянського простору, що стосуються теми дисертаційної роботи, у їх системному зв'язку.

Не можливо оминати увагою і міждисциплінарні методи, серед яких: соціологічний метод, статистичний метод, методи анкетування та опитування.

Під час опитування об'єктивний матеріал, зібраний за допомогою інших методів (спостереження, аналізу документів), доповнюється інформацією про суб'єктивне сприйняття предмета дослідження. При опитуванні реєструють й мотиви, й результати діяльності індивідів. Джерелом інформації є усні чи письмові висловлювання респондентів про стан громадської думки та суспільної свідомості, об'єктивних явищ та процесів не лише в теперішньому, а й у минулому та майбутньому [150, с. 123].

Одним із основних методів опитування є анкетування. Анкетування є оперативним методом, під час якого за короткий період охоплюється значна кількість потенційних споживачів і дозволяє ставити конкретні питання і пропонувати відповіді. Саме цей метод дозволяє забезпечити кількісне пояснення одержаних даних і поєднати результати [26, с.30].

Щоб визначити погляд респондентів на проблему формування адвокатського корпусу, недоліки процедури набуття статусу адвоката (зокрема, особливості проходження стажування та складення кваліфікаційного іспиту претендентами в адвокати) та методи вдосконалення цієї процедури було підготовлено анкету і проведено анкетування.

Анкетування було вибіркоvim, анонімним, в якому брали участь дві категорії осіб: особи, які на момент заповнення тільки претендують на отримання статусу адвоката та особи, які вже отримали свідоцтво про право

на заняття адвокатською діяльністю. Підготовлена анкета (Додаток №Б та додаток № В) містить 10 проблемних запитань стосовно предмета дослідження, а також питання щодо оцінки процедури набуття статусу адвоката. Запитання анкети були підібрані так, щоб відповіді на них найточніше характеризували досліджувану проблему і давали про неї якомога точнішу інформацію. Респондентам було запропоновано заповнити анкету у вигляді Google форми.

Задля того, щоб отримати власний варіант відповіді опитуваних на поставлені у анкеті запитання та думку стосовно недоліків в існуючій процедурі доступу до професії адвоката – було застосовано метод інтерв'ювання. При усному інтерв'юванні вдалось дізнатись, що не всі складові процесу набуття статусу адвоката задовольняють претендентів та вже діючих адвокатів. Так, багато з опитаних адвокатів вказали, що недоліком у процедурі доступу до професії є значний час очікування на складення кваліфікаційного іспиту (42% опитаних очікували від 6 до 12 місяців, 40% - від 3 до 6 місяців). З числа претендентів ще більший відсоток складали ті, хто очікував на кваліфікаційний іспит понад 6 місяців (58,4 %), та від 3-6 місяців (32,2%), що свідчить про тривалу процедуру набуття статусу адвоката, яка в загальному часі складає близько 2-х років. Багато опитаних вважають, що в умовах COVID-19 необхідно більше використовувати електронні можливості доступу до професії адвоката та підтримали пропозицію щодо запровадження електронного кабінету претендента, з постійною можливістю відслідковування статусу кандидата. Деякі опитані висловили бажання щодо зміни процедури набуття статусу адвоката, порядку проходження стажування та складення кваліфікаційного іспиту, що надасть можливість уникнути дублювання у програмах.

З метою систематизації відповідей опитуваних було застосовано також статистичний метод. Завдяки цьому методу вдалось проілюструвати підсумки анкетування у відсотковому співвідношенні (Додаток № Г,Д).

Ще одним структурним компонентом методології є понятійно-категоріальний апарат, від вивчення та удосконалення якого залежить якість та успіх результатів наукового дослідження. У роботі використано основні

визначення (категорії), закріплені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та в інших нормативно-правових актах про адвокатуру та адвокатську діяльність.

У роботі використовуються такі категорії як «статус адвоката», «набуття статусу адвоката». Вони не мають законодавчого закріплення, а тому базисом їх дослідження стали визначення, надані тлумачними словниками та запропоновані вченими-юристами.

Термін «статус» походить від лат. «status» та в юридичній енциклопедії розуміється як правове становище, тобто сукупність прав та обов'язків фізичної або юридичної особи [269]. Тотожна позиція відтворена також і у Великому енциклопедичному словнику за редакцією О.М. Прохорова [31, с. 1270].

У юридичній літературі під правовим статусом адвоката розуміється комплексна категорія, яка відображає правове становище адвоката в суспільстві, що характеризується наявністю у нього юридично встановленої сукупності прав, обов'язків, гарантій та відповідальності, які є необхідними та достатніми для здійснення адвокатської діяльності щодо надання професійної правничої (правової) допомоги на засадах абсолютної незалежності [58, с. 168].

Правильно обраний методологічний інструментарій дозволяє повно, всебічно та об'єктивно здійснити пізнання обраного предмета наукового дослідження, забезпечивши отримання якісного результату з подальшим формуванням обґрунтованих пропозицій.

РОЗДІЛ 2.

НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНА ОСНОВА АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Поняття та стадії набуття статусу адвоката за законодавством України та інших пострадянських країн

Для реалізації механізму ефективного захисту прав та свобод людини на конституційному рівні визначено, що держава повинна забезпечувати права та свободи людини, надаючи можливість кожній особі отримати професійну правничу допомогу.

У Пояснювальній записці до Проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» зазначалось, що право на професійну правничу допомогу – це гарантована Основним Законом держави можливість особи отримати високоякісні правничі послуги, які може забезпечити лише професійний адвокат, який пройшов спеціальну підготовку, а не будь-яка інша особа. Таким чином, держава гарантує, що допомога буде надана адвокатом, який матиме необхідний рівень професійної підготовки, буде пов'язаний правилами професійної етики, законодавчими вимогами доступу до професії та нестиме відповідальність за неналежне виконання ним свого професійного обов'язку [177].

Вищезазначене обумовлює необхідність проведення дослідження питання набуття статусу адвоката, виокремлення стадій набуття даного статусу в контексті звернення до зарубіжного досвіду пострадянських країн.

Для проведення повного, системного дослідження необхідно, перш за все, виокремити понятійно-категоріальний апарат, від вивчення та удосконалення якого залежить якість та успіх результатів наукового дослідження.

Поняття «набувати» у лінгвістичному значенні означає ставати власником кого-, чого-небудь, діставати, здобувати кого-, що-небудь [232, с.89].

Термін «статус» (лат. status – стан, становище) означає певний стан чого-небудь; зі спрощеної точки зору статус об'єкта або суб'єкта – це його стан або позиція, ранг у будь-якій ієрархії, структурі, системі часу [232, с. 45].

Поняття «статус» у юридичній літературі являється одним із базових понять, оскільки дає можливість, по-перше, визначити місце суб'єктів права в системі суспільних відносин, по-друге, визначити їх права та обов'язки по відношенню до інших суб'єктів. З огляду на це, необхідно детально розглянути таке поняття як «правовий статус».

Щодо змісту поняття «правовий статус» слід зазначити, що існує багато думок відносно цього поняття. В теорії права поняття «правовий статус» - це складна, збірна категорія, яка відображає весь комплекс зв'язків людини із суспільством, державою, колективом, оточуючими людьми, що з'єднує воедино низку елементів, в числі яких зазвичай називають права, свободи, інтереси, обов'язки тощо [243, с. 264].

На думку Ю. С. Шемшученка, юридичний статус є правовим становищем (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи [270].

В. М. Корельський та В. Д. Перевалов у своїх дослідженнях охарактеризували правовий статус як багатоаспектну категорію, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне становище їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються правам, без юридичної відповідальності у необхідних випадках, без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права і обов'язки суб'єктів у

системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів їх вдосконалення [242, с. 549].

Слушною видається точка зору, згідно з якою правовий статус слід розуміти як комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки [244, с. 237].

Н. М. Оніщенко визначає правовий статус як систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин. Правовий статус як юридична категорія не лише визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціального середовища, а й характеризують реальну взаємодію держави та особи [145, с. 366]

На думку М. В. Кравчука правовий статус особи можна визначити як сукупність або систему всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене у чинному законодавстві та інших формах права [92, с. 86].

Деякі правники та науковці стверджують, що правовий статус – це сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [155, с. 225].

Ми поділяємо позицію В. В. Заборовського, згідно з якою, під категорією «правовий статус» слід розуміти комплексну категорію, що акумулює та відтворює всю сукупність взаємовідносин особи у суспільстві, яка не тільки формує юридичний базис діяльності в ньому, але й дає можливість з'ясувати фактичне (реальне) правове становище особи у суспільстві та є основою для розмежування такого становища однієї особи порівняно з іншою [59, с. 144].

З урахуванням вищезазначеного, слід більш детально проаналізувати поняття «правовий статус адвоката». О. Д. Бойков відмічає, що під правовим статусом адвоката слід розуміти «його права та обов'язки, що містяться в Законі про адвокатуру, в галузях процесуального законодавства, у корпоративних актах адвокатської спільноти» [28, с. 8]. Досліджуючи структуру правового статусу в цілому, та й адвоката, зокрема, багато науковців цілком влучно зазначають, що до правового статусу особи, окрім прав та обов'язків, слід включити такі елементи, як гарантії [61, с. 111; 77, с. 24] та відповідальність [89, с. 41; 244, с. 237].

В. В. Заборовський під правовим статусом адвоката розуміє поєднання прав та обов'язків адвоката, відповідальності та гарантій його діяльності, які закріплені не тільки в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а й в інших нормативно-правових актах [60, с. 163].

У той же час серед науковців існують й інші розуміння правового статусу адвоката. Так, О. Д. Бойков у своєму науковому дослідженні зазначає, що, поняття «правовий статус» є більш широким та, окрім вище вказаних елементів, включає в себе в тому числі і вимоги, які надають право особі займатись адвокатською діяльністю. Науковець відмічає, що «наукове і практичне значення вказаного терміну полягає в тому, що на його основі формуються вимоги, що визначають професійну компетентність адвоката, програми професійної підготовки претендентів на статус адвоката, а також і систему підвищення кваліфікації як адвокатів, так і керівників адвокатських об'єднань» [29, с. 55]. Також автор звертає увагу на важливості моральних якостей претендента в адвокати, оскільки це підвищить рівень надання кваліфікованої юридичної допомоги адвокатами [29, с. 55].

З урахуванням проведеного аналізу вказаних категорій слід з'ясувати сутність поняття «набуття статусу адвоката». В літературі часто ототожнюють поняття «доступ до заняття адвокатською діяльністю» та «набуття статусу адвоката». Слід підтримати позицію Н. В. Пацкан, яка вважає, що ключовими критеріями розмежування понять «доступ до адвокатської діяльності» та

«набуття статусу адвоката» є наступні: 1) доступ до адвокатської діяльності – це перманентний процес, який починається з моменту виявлення особою наміру стати адвокатом (шляхом подання нею документів до кваліфікаційної комісії регіону із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту) і продовжується протягом всього строку здійснення адвокатської діяльності. В той же час набуття статусу адвоката як процес закінчується із отриманням особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю; 2) доступ до адвокатської діяльності передбачає, що особи, які зупинили свою діяльність адвоката у зв'язку з дотриманням вимог щодо несумісності, не мають доступу до такої діяльності, тоді як в межах набуття статусу адвоката, зупинення адвокатської діяльності не передбачається, адже особа ще не отримала статус адвоката, а значить, вимоги щодо несумісності ще не порушуються. [148, с.26].

Аналізуючи вищезазначені категорії, можна визначити поняття набуття статусу адвоката як нормативно-регламентовану сукупність послідовно здійснюваних дій, що передбачає допуск до процедури доступу до професії адвоката, визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента, розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо видачі документа, який засвідчує право на заняття адвокатською діяльністю.

Для розуміння того, що являє собою процес набуття статусу адвоката, доцільно, в першу чергу, проаналізувати та охарактеризувати стадії набуття цього статусу. З огляду на те, що в даній науковій праці досліджується питання набуття статусу адвоката у всіх країнах пострадянського простору (а саме в: Україні, Азербайджані, Білорусі, Росії, Молдові, Литві, Вірменії, Естонії, Грузії, Казахстані, Киргизстані, Латвії, Таджикистані, Туркменістані, Узбекистані), - пропонується визначити та охарактеризувати стадії набуття статусу адвоката.

Для розкриття змісту стадій набуття статусу адвоката проаналізовано умови набуття його статусу. Важливо зауважити, що під умовами, у даному контексті, ми розуміємо ті вимоги, які законодавчо закріплені до осіб, які виявили бажання набутти статус адвоката у кожній із вищезазначених країн.

Цілком підтримуємо пропозицію Н. В. Пацкан щодо класифікації умов набуття статусу адвоката на функціональні та організаційні [148, с.133]. Аналіз вимог, які містяться в законодавстві пострадянських країн дозволяє до функціональних умов набуття статусу адвоката віднести: 1) наявність вищої юридичної освіти; 2) наявність стажу роботи в галузі права; 3) громадянство; 4) володіння державною мовою; 5) володіння необхідними морально-етичними якостями (бездоганна репутація, чесність та висока моральність); 6) дієздатність; 7) постійне місце проживання у країні.

До організаційних умов набуття статусу адвоката можна віднести наступні:

1) допуск до складення кваліфікаційного іспиту та до проходження стажування, який передбачає подання всіх необхідних документів, які підтверджують факт дотримання особою, яка виявила бажання набути статус адвоката необхідних законодавчо визначених вимог;

2) складення кваліфікаційного іспиту;

3) проходження стажування (у країнах, де стажування є обов'язковою умовою отримання статусу);

4) складення присяги адвоката;

5) отримання документу, який посвідчує статус адвоката (свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю/ліцензії адвоката, сертифіката та, в деяких країнах, посвідчення адвоката);

6) членство в Комісії/Палаті/Союзі адвокатів/Асоціації адвокатів (для деяких країн).

Проведений аналіз організаційних умов доступу до професії адвоката дозволяє нам виокремити стадії набуття статусу адвоката, з урахуванням процедур, які застосовуються у країнах пострадянського простору. Отже, основними стадіями набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору є: 1) допуск до процедури набуття статусу адвоката; 2) визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента;

3) розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката. Водночас, в межах даного підрозділу ці стадії потребують своєї деталізації.

Для визначення змісту кожної із стадій вважаємо за доцільне проаналізувати особливості зазначених етапів у кожній країні пострадянського простору.

Першою стадією є допуск до процедури набуття статусу адвоката. Визначаючи зміст означеної стадії необхідно звернути увагу, що вона є обов'язковою та характерною для всіх країн. Для першої стадії важливого значення набуває характеристика умов набуття статусу адвоката. Як вже зазначалося вище, умови набуття статусу адвоката можна класифікувати на функціональні та організаційні. До функціональних умов відносяться: 1) наявність вищої юридичної освіти; 2) наявність стажу роботи в галузі права; 3) громадянство; 4) володіння державною мовою; 5) володіння необхідними морально-етичними якостями (бездоганна репутація, чесність та висока моральність); 6) дієздатність; 7) постійне місце проживання у країні.

В процесі допуску до процедури набуття статусу адвоката в залежності від країни кандидат перевіряється спеціально уповноваженим органом на відповідність критеріям до професії адвоката. Вказаній стадії характерні певні особливості. Першою такою особливістю є наявність вищої юридичної освіти.

Аналізуючи законодавство пострадянських країн можна визначити, що умова наявності вищої юридичної освіти для претендента міститься у всіх нормативно-правових актах держав: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан. В цьому контексті важливо звернути увагу на проблеми, які виникають у осіб, що мають намір набутти статус адвоката в Україні. Статтею 5 Закону України «Про вищу освіту» визначено чотири рівні вищої освіти (початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, перший (бакалаврський) рівень, другий (магістерський) рівень, третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий рівень) [186]. У той же час, ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» розкриває, що повна

вища юридична освіта - повна вища юридична освіта, здобута в Україні, а також повна вища юридична освіта, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку [181]. Вказані неточності призводять до непорозумінь та слугують підставами для звернення до суду у зв'язку із тим, що кваліфікаційно-дисциплінарні комісії регіонів на стадії допуску до процедури набуття статусу адвоката відмовляють претендентам у допуску до складення кваліфікаційного іспиту у зв'язку з наявністю диплома бакалавра.

Так, у зв'язку з існуванням даної колізії до судів були подані позовні заяви здобувачів кваліфікаційно-освітнього рівня «бакалавр» про визнання протиправними рішень комісії про відмову у доступі до складення кваліфікаційного іспиту, зокрема справи № 420/935/19 [216] та 240/8633/19 [213].

Щодо справи № 420/935/19, то окружним адміністративним судом позовні вимоги про скасування рішення КДКА та зобов'язання допустити до складення кваліфікаційного іспиту були задоволені. Суд першої інстанції в означеній справі зазначив, що Законом України «Про вищу освіту», який набрав чинності 06.09.2014, не передбачено такого освітнього рівня як «повна вища освіта» та, відповідно, можливості видачі закладом вищої освіти документа, що підтверджує здобуття такого рівня. Окружний адміністративний суд встановив, що позивач у справі здобув перший (бакалаврський) рівень освіти вже після набрання чинності Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014, а тому відсутні будь-які підстави прирівнювати рівень цієї вищої освіти, виходячи з положень старого Закону України «Про вищу освіту», адже позивач не здобував вищої освіти за його положеннями. Суд зазначив, що наявність у особи достатнього рівня знань та практичних навичок у застосуванні закону перевіряється саме під час кваліфікаційного іспиту, права на складання якого було позбавлено заявника кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури.

Своєю чергою, суд апеляційної інстанції по даній справі скасував рішення окружного адміністративного суду з тих мотивів, що освітній ступінь «бакалавр» не є «повною вищою освітою» у розумінні Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року [217]. Суд, здійснивши системний аналіз наведених норм законодавства про вищу освіту та адвокатуру визначив, що за вказаного правового регулювання, Закон № 5076-VI передбачає віднесення до стажу роботи у галузі права періоду роботи за спеціальністю після здобуття найвищого з трьох рівнів вищої освіти, які були передбачені саме Законом № 2984-III, тобто спеціаліста або магістра.

Умова щодо наявності стажу роботи в галузі права є обов'язковим критерієм не тільки для українського законодавства, але й для інших держав пострадянського простору. Важливо зазначити, що стаж роботи в галузі права знаходить своє відображення у профільному законодавстві таких країн: Азербайджан (три роки), Білорусь (три роки), Вірменія (два роки), Киргизстан (один рік), Латвія (від трьох до семи років, в залежності від посади), Литва (п'ять років), Росія (два роки), Таджикистан (два роки), Туркменістан (два роки) та Узбекистан (два роки).

В таких країнах як: Грузія, Естонія, Казахстан, Молдова стаж роботи за спеціальністю на законодавчому рівні не визначений та не є обов'язковою умовою для набуття статусу адвоката.

Умова громадянства як обов'язковий критерій для претендента на заняття адвокатською діяльністю вказується в законодавчих актах таких держав: Білорусь, Грузія, Естонія, Казахстан, Киргизстан, Латвія, Литва, Молдова, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан.

В таких країнах як: Азербайджан, Вірменія, Росія, Україна – умова громадянства не є обов'язковою в процесі допуску до процедури набуття статусу адвоката.

Умова щодо володіння державною мовою знаходить відображення в законодавчих актах таких держав: Естонія, Латвія, Литва, Україна, Таджикистан. Важливо звернути увагу, що профільними законами не

встановлений механізм визначення рівня володіння державною мовою, що в деяких випадках значно ускладнює процес прийняття рішення щодо відповідності вимогам до адвоката.

В таких країнах як: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Туркменістан та Узбекистан не визначається обов'язковість знання державної мови як умова для допуску до набуття статусу адвоката.

На стадії допуску до процедури набуття статусу адвоката законодавством деяких країн пострадянського простору передбачено обов'язкове володіння необхідними морально-етичними якостями (бездоганна репутація, чесність та висока моральність). Так, в таких країнах як: Естонія, Латвія, Литва, Молдова визначається, що умовою набуття статусу адвоката є бездоганна репутація, наявність здібностей та особистісних якостей. А процедура визначення відповідності вказаному критерію покладається на органи, які беруть участь у процесі допуску кандидата до наступних етапів набуття статусу адвоката.

Що ж стосується таких країн, як: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Україна та Узбекистан, то в них відсутній критерій, пов'язаний із визначенням морально-етичних якостей, а процедура допуску до визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента не містить будь-яких умов стосовно репутації, чесності та високої моральності особи.

Умова дієздатності як обов'язкового критерію знаходить місце в законодавстві таких країн, як: Молдова та Естонія, де прямо вказується, що особа, яка претендує стати адвокатом повинна мати повну цивільну дієздатність. Решта країн встановлює обмеження щодо доступу до професії адвоката та містить вказівку в законах про те, що адвокатом не може бути особа, яка визнана обмежено дієздатною чи недієздатною.

Умова щодо постійного місця проживання у країні міститься тільки в законодавстві Туркменістану. Профільне законодавство про адвокатуру інших країн не визначає такої обов'язкової умови як постійне проживання в країні.

Стадія визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента є важливим етапом для набуття статусу адвоката. Ця стадія є основною в процедурі доступу до професії адвоката і передбачає складення кваліфікаційного іспиту та проходження стажування. Для визначення змісту вказаної стадії доцільно розглянути складення кваліфікаційного іспиту та проходження стажування в Україні та країнах пострадянського простору.

Кваліфікаційний іспит є стандартизованою формою контролю з визначення рівня теоретичних знань претендента та вважається обов'язковим елементом процедури набуття статусу адвоката не тільки в Україні, а й в країнах пострадянського простору.

Стажування як складова стадії визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента має велике значення для набуття статусу адвоката. Стажування, як умова набуття статусу адвоката в Україні, стало своєрідним нововведенням для юридичної спільноти, адже до прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» таких вимог не існувало в національному законодавстві. На нашу думку, законодавчі зміни щодо закріплення інституту стажування в процедурі набуття статусу адвоката мають дуже важливе значення для майбутнього адвоката, адже наявність у особи необхідного стажу роботи в галузі права не завжди свідчить про її готовність самостійно здійснювати захист, представляти інтереси клієнтів або ж надавати їм інші види правової допомоги.

В цьому контексті заслуговує на увагу теза В. В. Заборовського, який вважає, що тільки інститут стажування є універсальним інструментом набуття особою, яка виявила бажання отримати статус адвоката, необхідного комплексу практичних знань і навичок, у той час як, наприклад, вимога про

наявність відповідного стажу в галузі права далеко не завжди виправдовує поставлену мету [59, с. 258].

Використання інституту стажування як необхідної умови здобуття статусу адвоката застосовується не тільки в Україні, а й у деяких країнах пострадянського простору: Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова, Казахстан, Туркменістан та Узбекистан.

Законодавством деяких пострадянських країн встановлена альтернатива досвіду роботи у сфері права у вигляді проходження стажування (Росія, Таджикистан).

В той же час у деяких країнах пострадянського простору не міститься взагалі вимоги щодо стажування: Азербайджан, Естонія, Латвія, Литва.

Отже, стадія визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента займає центральне місце в процесі набуття статусу адвоката не тільки в Україні, а й в інших країнах пострадянського простору.

Остання стадія – розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката. Під час опрацювання матеріалів для вирішення питання про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю уповноважений орган перевіряє якість, повноту та правильність оформлення документів, які були складені на стадії визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента.

В Україні на цій стадії особа подає до затвердження раді адвокатів регіону схвалений керівником стажування звіт та інші матеріали щодо проходження стажування, після чого складає присягу та отримує свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. На думку Н. В. Пацкан, присяга є окремою стадією щодо набуття статусу адвоката [148, с.152]. Аналізуючи досвід країн пострадянського простору можна звернути увагу на те, що складення присяги адвоката є все ж таки обов'язковою умовою набуття статусу адвоката та її недоцільно виокремлювати в окрему стадію.

Безумовно, складення присяги адвоката впливає на подальшу професійну кар'єру у зв'язку з тим, що з моменту складення присяги адвокат

стає юристом з особливим статусом, який має не тільки більш широкі повноваження, а й зовсім інший обсяг відповідальності, адже у разі порушення присяги, до нього можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу, аж до позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю.

Д. П. Фіолевський вважає, що присяга має подвійну природу вказуючи, що прийняття присяги адвоката України є етико-правовим завершальним актом на шляху до набуття адвокатського статусу [256, с. 171].

Натомість, О. Л. Кравчук вказує, що присяга – це юридичний факт, адже саме складення присяги особою, яку призначили на посаду, є юридичним моментом набуття прав і обов’язків, можливості настання відповідальності (правовий статус) [93, с. 110].

Цілком слушною є позиція Н. В. Пацкан, яка вказує, що присяга поєднує в собі етико-моральні засадничі принципи, ідеї та положення, є одностороннім зобов’язанням, яке бере на себе особа, що присягає і є юридичним фактом, що породжує у особи відповідний обсяг прав та обов’язків. Останнє ж твердження, стосовно адвоката не є настільки однозначним, а є лише однією з важливих правових умов видачі свідоцтва на право заняття адвокатською діяльністю та адвокатського посвідчення [148, с. 152].

Іноді на стадії розгляду матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката виникають питання щодо неможливості отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю певними категоріями осіб. Так, аналізуючи судову практику необхідно констатувати факт, про наявність проблеми, яка виникає сьогодні з приводу отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особами, які перебувають на державній службі або проходять службу в правоохоронних органах чи працюють у суді.

16 вересня 2020 року Ухвалою Великої Палати Верховного Суду була прийнята до розгляду справа № 822/1309/17 щодо вирішення виключної правової проблеми, яка полягає, зокрема, у необхідності встановлення наявності або відсутності у статті 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» такої умови для видачі свідоцтва про право на заняття

адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката, як попереднє усунення вимог щодо несумісності [251].

Колегія суддів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду зауважила, що за своєю правовою природою виключна правова проблема у цій справі стосується таких фундаментальних (конституційних, конвенційних) прав та свобод як право на приватне життя, гарантоване статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, та конституційне право на працю в аспекті доступу до професії [252].

Для вирішення виключної правової проблеми законодавством встановлений порядок визначення кількісного та якісного критеріїв. Кількісний критерій полягає у тому, що сьогодні вказана правова проблема наявна у невизначеній кількості спорів, які або існують, або можуть виникнути. Якісний критерій полягає у відсутності усталеної судової практики та забезпечення принципу пропорційності (незалежного балансу між інтересами сторін у справі).

Рішенням Ради адвокатів України № 166 від 13 червня 2016 року [194] затверджені роз'яснення з питань направлення на стажування та видачу за результатами його проходження свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особам, стосовно яких існують обставини несумісності. Так, особам, стосовно яких існують обставини несумісності, надається можливість складення кваліфікаційного іспиту та проходження стажування. Щодо складення присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (тобто набуття статусу адвоката) Рада адвокатів вважає, що це є порушенням частини першої статті 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [181].

При цьому, в рішеннях Вищої ради правосуддя, яка є незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, від 30.05.2017 року № 1328/0/15-17 [184] та від 24.10.2017 року № 3419/0/15-19 [185] висловлено правову позицію про те, що отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю не є свідченням порушення вимог

про сумісність, допоки особа, яка отримала таке свідоцтво, не почне вчиняти дії, що можуть бути визначені як адвокатська діяльність, відповідно до ст. ст. 1, 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Такої ж позиції дотримуються і деякі окружні та апеляційні адміністративні суди [175; 215].

Проблеми перебування під двома присягами та несумісності з діяльністю адвоката вже були предметом наукових дискусій. Так, Катерина Коваль звертала увагу про недопустимість участі у роботі органів адвокатського самоврядування та перебування у складі Вищої ради юстиції Гречківського П., але колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України постановила відмовити у задоволенні заяви щодо порушення вимог несумісності [80, с.7].

Таким чином, для вирішення правової проблеми щодо застосування законодавчих норм, які регулюють питання про вимоги ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» в частині несумісної з діяльністю адвоката роботи на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» [190] необхідно визначити наступне: що таке «діяльність адвоката», з якого моменту у особи виникають обставини несумісності з діяльністю адвоката та чи може складати присягу адвоката особа, яка пов'язана дією іншої присяги (державного службовця, судді, прокурора тощо)?

Зміст словосполучення «діяльність адвоката» полягає у тому, що її суб'єктом є адвокат, як особа, яка у тому числі склала присягу адвоката та отримала свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та здійснює конкретні дії адвоката, передбачені п. 2 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[181] та іншими актами законодавства;

Аналіз норм ст. ст. 1, 4, 6, 19, 26 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» дозволяє зробити висновок, що обставини несумісності з діяльністю адвоката, визначені статтею 7 Закону, виникають з

моменту початку безпосередньої адвокатської діяльності. Тому у разі виникнення таких обставин, адвокат на підставі ч. 2 ст. 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» подає в триденний строк з дня їх виникнення заяву про зупинення адвокатської діяльності.

Дослідження змісту кодексів професійної етики та положень законодавства (зокрема щодо держаних службовців, суддів, прокурорів, поліцейських) дає підстави стверджувати, що вони не містять норм, які б свідчили про неможливість складення присяги адвоката.

Отже, чинне законодавство України не обмежує особу, яка набула статус державного службовця, судді, прокурора, поліцейського за умови дотримання нею усіх необхідних вимог, визначених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», скласти присягу адвоката та отримати свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. Законодавчі обмеження стосуються лише можливості безпосереднього виконання, здійснення такою особою адвокатської діяльності.

Таким чином, вимоги щодо несумісності необхідно розглядати тільки в контексті з діяльністю адвоката, а не під час процедури набуття статусу адвоката на стадії розгляду матеріалів та прийняття рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. З урахуванням зазначеного, пропонуємо Національній асоціації адвокатів України прийняти рішення щодо затвердження роз'яснень з питань прийняття присяги та видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особам, стосовно яких існують обставини несумісності, де вказати про те, що складення присяги адвоката України та отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (тобто набуття статусу адвоката) не є порушенням частини першої статті 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Аналіз законодавства пострадянських країн, яке визначає порядок розгляду матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката дозволяє констатувати, що процедури прийняття остаточного рішення щодо видачі документа про право на заняття адвокатською діяльністю значно

відрізняється від українського. Так, рішення про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю приймають державні органи юстиції за погодженням із кваліфікаційними комісіями адвокатури (Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), колегиї адвокатів (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Естонія, Литва, Латвія).

З урахуванням складності та змістовності стадії розгляду матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката в країнах пострадянського простору, діяльність органів, які вирішують питання про набуття статусу адвоката та особливості порядку отримання документу, який засвідчує право на зайняття адвокатською діяльністю буде досліджено в наступних підрозділах роботи.

2.2. Принципи набуття статусу адвоката

Сьогодні в Україні в умовах євроінтеграції відбуваються реформи в усіх сферах суспільного життя. Не є виключенням й інститут адвокатури. Складовим його елементом безумовно є адвокати, які повинні забезпечувати надання правової допомоги в державі.

Як слушно зазначає Н.В. Князева, важливою гарантією сектору юридичної діяльності є наявність відповідних принципів. Засади професійної адвокатської діяльності в Україні є рамками, в яких вона існує [78, с. 78].

Урегульованість даного питання нормами чинного законодавства говорить про наявність певних вихідних положень або засад, на яких ґрунтується сама адвокатська діяльність. Як відомо, специфіку будь-якої правової діяльності завжди характеризують *принципи її здійснення*, що створюють фактичні рамки функціонування та розвитку для конкретного виду правової роботи особливих суб'єктів. Так, із впевненістю можна зазначити, що важливе місце у дослідженні набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору мають саме принципи, які визначають певну

систему ідей, що характеризує процедуру, умови та порядок набуття цього статусу.

Окрім цього, сама по собі проблематика правових принципів є доволі цікавою. Тому, перш ніж виділити засади професійної діяльності адвокатів, необхідно ознайомитись з поняттям правового принципу.

В класичному варіанті термін «принцип» походить від латинського слова «*principium*», яке означає «початок», «основа», тобто те, з чого все починається [6] на підтвердження чого в латинській мові існує багато крилатих фраз: «*Ab Jove principium*» (початок від Юпітера), «*FleBILE principium melior fortuna sequentur*» (після сумного початку прийде велике щастя), «*Quod non habet principium, non habet finem*» (те, що не має початку, не має кінця), «*Scribendi recte sapere est et principium et fons*» (бути мудрим – ось початок і джерело того, щоб правильно писати), «*Flagiti principium est nudare inter cives corpora*» (оголювати тіло на очах у громадян є початок розбещення) [55, с. 436]. Водночас, цікаво, що в одному з етимологічних словників «принцип» хоча й визначається через *principium*, однак містить відсилку на слово «*принц*», яке, у свою чергу, походить від *princeps, primus i capio* - «перший беру/отримую», «проводир»; «перший», «головний», «кращий» [266, с. 256].

Якщо говорити про словникове значення терміну «принцип», то загалом він розкривається як основне, найзагальніше, вихідне положення, засіб, правило, яке визначає природу та соціальну сутність явища, його спрямованість і найсуттєвіші властивості [84, с. 693]. Або інакше - це основне, вихідне положення якоїсь теорії, вчення, науки, світосприйняття тощо.

Водночас, поняття *принципу* можна розглядати у трьох значеннях:

- як основне вихідне положення певної теорії науки, вчення, теоретичної програми;
- як внутрішнє переконання людини, погляд на речі;
- як основну особливість в улаштуванні, налагодженні чого-небудь; основне правило поведінки [237, с. 40].

До терміну «принцип» близькими за значенням є такі поняття, як «засада», «вихідне положення», «фундаментальна основа», «основоположна ідея» та ін., що дозволяє використовувати їх в одному сенсі без шкоди для змісту.

Характеризуючи поняття «принцип», необхідно звернути увагу на те, що воно, по-перше, становить ідею, положення, вимогу, цінність, стандарт і, по-друге, є основним, основоположним, засадничим, фундаментальним, вихідним, загальним, керівним, відправним, провідним [180, с. 49].

С. І. Ожегов під словом «принцип» розумів «основне, вихідне положення якої-небудь теорії, вчення, науки тощо» [144, с. 515].

У словнику В. І. Даля слово «принцип» означає наукове чи моральне начало, основу, правило, від якого не відступають [247, с. 431].

Схоже значення *принципу* розкрито у тлумачному словнику азербайджанської мови, де зазначається як «основне положення, вихідна точка всякої теорії, вчення, переконання, світогляду, науки і т.д.; керівна ідея в якій-небудь роботі, основний напрямок, основа» [246, с. 621].

У «Новому словнику російської мови» Т. Ф. Єфремової *принцип* трактується як «основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, політичного устрою; основний закон будь-якої точної науки; внутрішня переконаність у чому-небудь, норма або правило поведінки ... » [56].

На думку А. М. Колодія, категорія «принципи права» використовується в усіх випадках, коли йдеться про відправні ідеї і положення, що належать до юриспруденції. Термін «принципи» може лише уточнюватись і деталізуватись залежно від того, якою є сфера його існування і функціональна спрямованість. Принципи права - це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [83, с. 43]. Принципи права спрямовують і надають

синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права в суспільному житті і його розвитку.

Натомість В. Погорілко, О. Фрицький дійшли висновку, що «принцип» - це не що інше, як об'єктивна закономірність, притаманна будь-якому суспільно політичному явищу, сформульована у вигляді певної ідеї, правила або засади. [116, с. 89]

Водночас заслуговує на увагу думка В. Копейчикова, який наголошував, що поняття принцип доцільно трактувати як основні засади, ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю та вищою імперативністю [87, с. 95].

Деякі вчені надають поняттю «принцип права» більш широкий зміст та формують щодо даної проблематики цілі концепції. Так, Л. С. Явич, А. М. Васильєв та В. М. Ронжин вважають, що принципи права – це ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються у змісті правових норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства [218, с. 34; 271, с. 64].

Отже, під *принципом* як правовою категорією треба розуміти *фундаментальні вихідні засади, в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість певного правового інституту чи явища*. До того ж принципи об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним устроєм держави, основними засадами побудови і функціонування суспільства тощо.

Н.В. Князева стверджує, що правовим принципам властиві певні особливості, а саме:

– об'єктивна зумовленість, яка виражається у взаємозв'язку принципів та певного виду діяльності;

– верховенство регулювання, так як принципи – це елементи, на яких відповідний правовий інститут, галузь або ж діяльність будується та функціонує;

– вираження групового інтересу, тобто реальних поглядів тих суб'єктів, які мають відношення до сфери, в рамках якої правові принципи існують [79, с. 80].

Враховуючи вказані твердження, можна констатувати, що під поняттям «принцип» розуміється теоретичне узагальнення найбільш істотного, типового, тобто принципи становлять основу будь-якої галузі, знання. В практичній діяльності принципи є основними вимогами, яким повинна відповідати ця діяльність [240, с. 5].

Принцип є імперативним явищем та встановлює відповідні вимоги, фіксує не те, що є, а те, як повинно бути [71, с. 45].

Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 92, ч. 2 ст. 131² Конституції України виключно законами України визначаються засади організації та діяльності адвокатури [86].

Законодавство України закріплює принципи здійснення адвокатської діяльності, принципи адвокатського самоврядування, принципи адвокатської етики. Так, у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» закріплено такі принципи здійснення адвокатської діяльності: верховенство права, законність, незалежності, конфіденційність та уникнення конфлікту інтересів [181].

Відповідно до ч. 1. ст. 43 Закону адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката [181].

У розділі II Правил адвокатської етики визначені основні принципи адвокатської етики, які також є засадами адвокатської діяльності та організації адвокатури: незалежність та свобода адвоката у здійсненні професійної

діяльності; дотримання законності; пріоритет інтересів клієнта; неприпустимість конфлікту інтересів; конфіденційність; компетентність та добросовісність; повага до адвокатської професії; вимоги до рекламування адвокатської діяльності [178].

Деякі питання стосовно організації та діяльності адвокатури, які чітко не закріплені законодавством України, впливають із положень міжнародних стандартів адвокатської діяльності та організації адвокатури.

Так, Хартія основних принципів європейської юридичної професії від 25.11.2006 р., прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи [258], закріплює такі принципи адвокатської діяльності як: незалежність та свобода адвоката щодо ведення справи клієнта; конфіденційність та повага до професійної таємниці; уникнення конфлікту інтересів між клієнтами та між клієнтом і адвокатом; честь і гідність адвокатської професії, чесність та бездоганна репутація окремого адвоката; лояльність до клієнта; справедливе ставлення до клієнта у питаннях винагороди; професійна компетентність адвоката; повага до колег по професії; повага до верховенства права та справедливого відправлення правосуддя; саморегулювання адвокатської професії.

Аналізуючи питання принципів, можемо з впевненістю стверджувати про те, що в науці визначені та закріплені принципи адвокатури, принципи діяльності адвокатури, принципи здійснення адвокатської діяльності, принципи адвокатської етики, принципи організації адвокатури, принципи адміністративно-правового забезпечення діяльності адвокатури. При цьому, поняття принципів набуття статусу адвоката і системи цих принципів відсутні.

Так, Н. М. Бакаянова виділяє: *загальні принципи адвокатури* (принципи верховенства права, законності, демократизму, професійності адвоката), *принципи діяльності адвокатури* (принципи незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, здійснення адвокатської діяльності виключно в інтересах клієнта, конфіденційності) та *принципи організації адвокатури* (принципи обов'язкового членства адвокатів України в

Національній асоціації адвокатів України, рівності адвокатів, корпоративного самоврядування, гласності, свободи вибору форми організації адвокатської діяльності) [15, с. 109].

Своєю чергою, О. Д. Святоцький називає принципами утворення та становлення адвокатури всезагальність права займатись адвокатською діяльністю; високий рівень професійної підготовки; громадсько-самодіяльний (недержавний) статус, а до принципів функціонування (діяльності) адвокатури - незалежність адвокатів у виконанні своїх функцій; законність адвокатської діяльності; дисциплінарне провадження в адвокатурі; оплата праці адвоката [225, с. 149].

Під принципами адвокатської діяльності К. Ю. Суровова розуміє сукупність основних, нормативно закріплених правил, що регулюють діяльність адвоката з надання юридичної допомоги фізичним та юридичним особам, а також виконання своїх професійних обов'язків, пов'язаних з належністю до адвокатської корпорації [238, с. 37].

Северін К. М. в своєму дисертаційному дослідженні поняття «принципи адвокатури» ототожнює з поняттям «принципи адвокатської діяльності» [226, с. 37]. В той же час, Козяр О. І. стверджує, що поняття «принципи адвокатури» та «принципи адвокатської діяльності» не є синонімічними. На думку науковця, вони характеризують різні аспекти досліджуваного інституту громадянського суспільства. Принципи адвокатури закріплюють стандарти забезпечення належного функціонування адвокатури як корпоративного професійного співтовариства адвокатів, тобто мають переважно організаційний характер. Принципи адвокатської діяльності мають відношення до здійснення адвокатом конкретних дій з метою надання допомоги клієнту, і тому в них переважає функціональна складова [82, с. 232].

Тацій Л. В. досліджуючи організацію та діяльність адвокатури пропонує виокремлювати загальні принципи організації та діяльності адвокатури, якими є верховенство права, незалежність, демократизм, гуманізм, конфіденційність, професіоналізм, охорона законних прав адвоката та спеціальні принципи

адвокатської діяльності, а саме дотримання кодексу професійної поведінки, дисциплінарної юрисдикції, безоплатності правової допомоги тим, хто не в змозі її оплатити [241, с.15].

Азізов І. Б. виокремлює наступні організаційні принципи адвокатури: самоуправління; самофінансування; гарантії проти необґрунтованого набуття, зупинення чи припинення статусу адвокатської діяльності; самостійність та екстериторіальність [5, с. 143].

Кармаза О. О. пропонує класифікувати принципи адвокатської діяльності за наступними критеріями:

- способом закріплення: на принципи, прямо виражені в нормах законодавчих актів (принцип верховенства права, законності, адвокатської таємниці, забезпечення права на захист) та принципи, які непрямо виражені в нормах законодавчих актів (принцип диспозитивності, стабільності, суспільних відносин у сфері адвокатської діяльності);

- галузевою ознакою: на принципи конституційного права (верховенства права, забезпечення правового захисту), принципи цивільного права (принцип справедливості, добросовісності та розумності), принципи адвокатури (принцип адвокатської таємниці, незалежності адвоката, професіоналізму);

- територією поширення: на принципи закріплені на міжнародному рівні (принципи, що закріплені чи впливають з діючих міжнародних договорів України: принцип поваги до людини, міжнародного співробітництва) та принципи, що закріплені чи впливають з національного законодавства України (наприклад, принципи, викладені в Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [75, с. 46].

Бакаянова Н. М. загалом погоджується із наведеними класифікаціями, при цьому відокремлює принципи адвокатури від принципів адвокатської діяльності та принципів організації і діяльності адвокатури, та поділяє їх на наступні групи:

- 1) *за способом їх закріплення* – на принципи, прямо закріплені законодавством про адвокатуру (принципи верховенства права, законності,

уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів) та принципи, що впливають з аналізу законодавства про адвокатуру (принципи корпоративного самоврядування, професійності адвокатів, свободи вибору форми організації адвокатської діяльності);

2) *за сферою їх поширення* - на загальні, що є характерними для усієї сфери права, будь-яких галузей права чи будь-якої правової діяльності (принципи верховенства права, законності, гуманізму та демократизму), міжгалузеві (принципи конфіденційності, незалежності) та галузеві, притаманні винятково адвокатурі (принципи корпоративного самоврядування, домінантності інтересів клієнтів);

3) *за джерелом їх закріплення* - на конституційні, тобто закріплені Конституцією України (принципи верховенства права, законності, пріоритетності життя та здоров'я, честі та гідності, недоторканності і безпеки людини, загальності права на правову допомогу) та такі, що закріплені спеціальним законодавством про адвокатуру (незалежності адвоката, конфіденційності, уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів);

4) *за предметом регулювання* – на загальні, функціональні (принципи діяльності адвокатури) та організаційні принципи (принципи організації адвокатури). Загальними принципами є, наприклад, принципи верховенства права, законності, гуманізму; функціональними принципами - принципи незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, конфіденційності, уникнення в адвокатській діяльності конфлікту інтересів тощо; організаційними принципами - принципи обов'язкового членства адвокатів України в Національній асоціації адвокатів України, корпоративного самоврядування адвокатури, свободи вибору форми організації адвокатської діяльності, гласності та інші [18, с. 300].

Задля більш детального розгляду та виокремлення основних принципів адвокатури пропонуємо також звернутись до аналізу законодавчого закріплення принципів здійснення адвокатської діяльності та адвокатського самоврядування інших пострадянських країн.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Азербайджанської Республіки адвокати здійснюють свою діяльність на основі принципів верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму, справедливості, гласності та конфіденційності [126].

Стосовно здійснення адвокатської діяльності принцип верховенства закону по суті означає неухильне дотримання законів Азербайджанської Республіки усіма адвокатськими утвореннями та самими адвокатами. Всі дії адвоката, пов'язані з його професійною діяльністю, повинні бути законними.

Необхідно відзначити, що дотримання в країні принципу верховенства закону є одним з факторів, які суттєво впливають на ефективність правозахисної діяльності адвокатури [9, с. 74].

Адвокатура Російської Федерації діє відповідно до принципів *законності, незалежності, рівноправності адвокатів, самоврядування та корпоративності*, які закріплені в п. 2 ст. 3 Закону «Про адвокатську діяльність та адвокатуру в Росії» [127].

Хотілося б відзначити, що з *принципом законності* межує *принцип дотримання адвокатської етики*. Адвокатська етика є невід'ємною основою діяльності добровільного професійного адвокатського об'єднання.

В цілому, етика - це вчення про основні принципи моральності та про норми людської діяльності з точки зору поняття добра і зла.

Стосовно юридичної етики, Н. М. Бакаянова визначає, що це вчення про моральні основи юридичної діяльності, про відносини, які склалися в процесі її існування, а також про моральні якості представників юридичної професії [14, с. 20]. Тому етику адвокатської діяльності можна вважати зібранням основних моральних правил, які потрібно враховувати адвокату при здійсненні адвокатської діяльності.

Також хотілося відокремити принцип *гуманізму*, який характеризує адвокатуру як інститут, необхідний для захисту прав та законних інтересів,

честі, гідності, здоров'я та життя людини та є невід'ємним від принципів адвокатури.

Ще одним важливим принципом діяльності адвокатури Російської Федерації можна визначити *професійність*. Саме цей принцип дозволяє адвокатурі забезпечувати права громадян на отримання кваліфікованої юридичної допомоги [141, с. 122].

Принципами адвокатської діяльності, відповідно до ст. 5 Закону Республіки Таджикистан «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є наступні: *законність; незалежність адвокатів та адвокатської діяльності; забезпечення якісної правової допомоги; рівноправність адвокатів; невтручання в адвокатську діяльність; обов'язковість членства адвоката в Союзі адвокатів; повага і захист адвокатом прав, свобод та інтересів довірителя* [133].

Законодавство Республіки Киргизстан закріплює такі принципи адвокатської діяльності: незалежність і самостійність адвоката при здійсненні адвокатської діяльності; законність, справедливість і гуманізм; здійснення адвокатської діяльності методами і засобами, не забороненими законодавством; дотримання Кодексу професійної етики адвокатів; збереження адвокатської таємниці [134].

Адвокатура Республіки Узбекистан здійснює свою діяльність на основі верховенства закону, незалежності, суворого дотримання Правил професійної етики адвокатів, адвокатської таємниці та Присяги, а також застосування методів і засобів, не заборонених законодавством [130].

Хотілося б звернути увагу на деякі існуючі проблеми дотримання принципу незалежності. На жаль, в Узбекистані незалежність адвокатів обмежена через відсутність незалежності органу самоврядування адвокатури - Палати адвокатів.

Реформа 2008 року радикально змінила, але не в кращу сторону, уявлення про адвокатуру та принципи її діяльності. В даній ситуації адвокатам складно залишатися незалежними при захисті інтересів своїх клієнтів і прав

людини, відповідно до обов'язків адвоката, закріплених міжнародними стандартами [74, с. 20].

Незалежність юридичної професії в цілому є фундаментом принципу верховенства закону і основною гарантією захисту прав людини. Принцип незалежності закріплений у законодавстві всіх держав Центральної Азії, однак на практиці організація юридичної професії в цих країнах має інституційні недоліки, виражені як у слабкості внутрішнього управління, так і незахищеності від зовнішнього тиску.

В деяких країнах Центральної Азії (Казахстан, Таджикистан, Узбекистан) ретельно розроблені структури і детальний порядок управління асоціаціями адвокатів, однак, їх практичне втілення в життя кардинально змінене. Професійні органи самоврядування повинні володіти не тільки розвиненою структурою, а й достатніми повноваженнями, які ефективно реалізуються таким чином, щоб забезпечити незалежність юридичної професії, підтримуючи честь, гідність, високі моральні якості, компетенцію, етику і норми поведінки адвокатів [119].

Стосовно незалежності адвокатів в країнах Центральної Азії недосконалими є положення, що регулюють допуск до професії і порушення дисциплінарного провадження стосовно адвокатів. Занадто часто зазначені функції здійснюються або контролюються органами виконавчої влади або за їх участю.

Надання юридичної допомоги в Казахстані здійснюється відповідно до норм Закону «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» і ґрунтується на таких принципах, як: верховенство закону; незалежність осіб, що надають юридичну допомогу; повага і захист прав і свобод клієнта; надання юридичної допомоги в інтересах клієнта; збереження професійної таємниці; дотримання норм професійної і етичної поведінки; свобода визначення меж і заходів надання юридичної допомоги; дотримання стандартів надання юридичної допомоги; повага до суду; доступність юридичної допомоги [128].

Закон «Про адвокатську діяльність» Грузії закріплює такі принципи адвокатської діяльності: законність; верховенство права і справедливе здійснення правосуддя; професійна компетентність; сумлінність, гарна репутація адвоката і повага до юридичної професії; свобода і незалежність адвокатської діяльності; рівноправність адвокатів і неприпустимість їх дискримінації; невтручання в адвокатську діяльність; повага і захист адвокатом прав і свобод клієнта; неприпустимість відмови адвоката від здійснення права на захист, за винятком випадків, передбачених цим Законом; дотримання адвокатом професійної таємниці; дотримання адвокатом норм професійної етики [129].

У Республіці Молдова адвокатська діяльність здійснюється за наступними принципами: забезпечення гарантованого Конституцією права на захист; свобода і незалежність здійснення адвокатської діяльності; демократизм та колегіальність у взаємовідносинах між адвокатами; добровільне членства у професійних об'єднаннях адвокатів; забезпечення законності та гуманізму [137].

У законодавстві про адвокатуру Литви виокремлено основні положення адвокатської професії: демократичність, колегіальність і чесна конкуренція у взаємовідносинах між адвокатами; свобода і незалежність адвокатської професії; нерозголошення таємниці клієнта; законність адвокатської діяльності; бездоганна поведінка, лояльність до клієнта та прагнення уникнути конфлікту інтересів [135].

Серед принципів, на яких ґрунтується організація адвокатури і адвокатської діяльності у Республіці Білорусь законодавець виділяє такі: забезпечення гарантованого Конституцією Республіки Білорусь права на юридичну допомогу; законності та доступності юридичної допомоги; незалежності адвокатів при здійсненні своєї професійної діяльності; адвокатської таємниці; використання всіх не заборонених законодавством засобів і способів захисту прав, свобод та інтересів клієнта; забезпечення якості юридичної допомоги; неприпустимість втручання в професійну

діяльність адвокатів з боку органів, що ведуть кримінальний процес, інших державних органів, інших організацій і посадових осіб; дотримання Правил адвокатської етики; самоврядування і самофінансування [131].

Проаналізувавши законодавство країн пострадянського простору щодо принципів адвокатури та адвокатської діяльності, ми звернули увагу на відсутність законодавчого закріплення системи принципів набуття статусу адвоката.

В деяких нормативних документах зустрічаємо часткові згадки, зокрема, п. 1.4. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні передбачає, що стажування базується на принципах верховенства права та законності, рівності, поваги до адвокатської професії, системності, професійності та компетентності, єдності програмного та методологічного підходів підготовки стажиста до заняття адвокатською діяльністю самостійно [165].

Так, Статут адвокатської професії Республіки Молдова містить положення про те, що в ході проведення іспиту для отримання права на заняття адвокатською діяльністю потрібно дотримуватись певних правил, зокрема, таких як: проведення іспиту в умовах чесності, достовірності, неупередженості; оцінювання відповідей кандидатів в умовах об'єктивності та прозорості [137].

Частина 3 статті 29 Закону Республіки Вірменії «Про адвокатуру» містить заборону дискримінації щодо претендента на підставі національності, громадянства, раси, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента [136].

Перш ніж перейти, власне, до принципів набуття статусу адвоката, вважаємо за необхідне виділити їх ознаки, оскільки будь-яка основоположна ідея, для того, щоб стати принципом, повинна відповідати певній сукупності

ознак, оскільки відсутність будь-якої з них матиме наслідком неможливість визнання такого принципу.

Серед ознак принципів набуття статусу адвоката необхідно виділити наступні: нормативне закріплення, чітка цільова спрямованість, системність та взаємоузгодженість, стабільність, імперативність, рівнозначність та комплексність, базисність.

Нормативне закріплення. Всі принципи набуття статусу адвоката повинні бути чітко зрозумілими, оскільки розраховані на довготривале їх застосування достатньо широким колом суб'єктів. Для уникнення неправильного тлумачення й застосування кожного із принципів вони мають бути формально визначені та нормативно закріплені. З урахуванням цього постає питання щодо обрання джерела закріплення даної системи принципів, оскільки саме від цього буде залежати їх юридична сила та ефективність регулятивного впливу.

Пріоритетним, на нашу думку, є закріплення даних принципів саме в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», оскільки фіксація кожного із принципів в певних рішеннях органів адвокатського самоврядування, які більш детально регулюють кожен із стадій набуття статусу адвоката, вбачається менш прийнятною з огляду на юридичну силу кожного із цих нормативно-правових актів.

Імперативність. Так, Л. С. Явіч під вищою імперативністю розумів не лише обов'язковість правової норми, а й те, що правові норми, які не вважаються принципами, повинні з них впливати та їм відповідати [271, с. 66]. Імперативність принципів набуття статусу адвоката не повинна ставитись під сумнів, оскільки грубе їх порушення або ігнорування не тільки порушує право особи на отримання статусу адвоката, але й підриває авторитет інституту адвокатури в цілому, оскільки може мати наслідком неякісний добір кадрового корпусу.

Рівнозначність та комплексність. Серед ознак, притаманних принципам набуття статусу адвоката, також необхідно виділити їх

рівнозначність та комплексність. Всі принципи набуття статусу адвоката повинні відповідати вимогам комплексності, тобто одночасній реалізації, а не черговому або ізольованому застосуванню залежно від стадій набуття такого статусу. Лише перебуваючи у взаємозв'язку, вони дозволяють забезпечити ефективну процедуру набуття статусу адвоката на всіх стадіях, а порушення навіть одного принципу неминуче призведе до порушення інших, і, як наслідок – неможливості якісного добору кадрів в органи адвокатури. Принципи набуття статусу адвоката повинні також бути рівнозначними, без виділення головних та другорядних, таких, що потребують реалізації насамперед, і таких, здійснення яких можна відкласти або проігнорувати.

Базисність. Принципи набуття статусу адвоката повинні бути найбільш важливими, основоположними ідеями, які визначають процедуру набуття цього статусу. На основі цих принципів норми, які закріплені в законі та в рішеннях органів адвокатського самоврядування не повинні їм суперечити, а навпаки, доповнювати, конкретизувати, деталізувати, забезпечуючи ефективне їх впровадження.

Стабільність. Незважаючи на зміни в законодавстві, принципи залишаються постійними та стійкими в своїй реалізації. Перетворення принципів можливе при зміні або скасуванні застарілих елементів, які не відповідають вимогам сучасного законодавства. В разі різкої несподіваної зміни принципів виникає безсистемність, непослідовність регулювання, загострення суперечностей між нормами та ускладнення їх реалізації.

Чітка цільова спрямованість. Принципи набуття статусу адвоката повинні бути чітко спрямовані на забезпечення реалізації особою права на отримання статусу адвоката та на якісний добір кадрів в органи адвокатури. Це дозволить не застосовувати принципи, які не мають зв'язку із вирішенням вказаних завдань.

Системність та взаємоузгодженість. Кожен із зазначених принципів повинен відповідати вимозі самостійності, але, при цьому, бути елементом комплексного утворення системи принципів, узгоджуватись з ними.

З урахуванням даних ознак та для більш чіткого формування та розуміння терміну «принципи набуття статусу адвоката» пропонуємо наступне визначення: принципи набуття статусу адвоката – це закріплені в правових нормах основні, вихідні, стабільні, базисні положення, які комплексно й системно визначають порядок та умови набуття статусу адвоката.

Орієнтуючись на вищезазначені ознаки пропонуємо виділити такі принципи набуття статусу адвоката: законність; незалежність; рівність та заборона дискримінації щодо претендента на підставі національності, громадянства, раси, статі, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента; дотримання норм адвокатської етики; професійність та компетентність; спеціалізація, доступність; прозорість та відкритість.

Принцип законності набуття статусу адвоката. Законність завжди розглядається як один із основних принципів права. Так, Рабінович П. М. розуміє законність як «режим відповідності суспільних відносин законам, підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права» [206, с. 19].

Самохвалов В. В., стверджує, що поняття законності може бути комплексно охарактеризоване за умови єдності чотирьох вимог: вимога верховенства закону, вимога єдності закону, вимога доцільності закону та вимога реальності закону [221, с. 29].

З урахуванням цього законність, як принцип набуття статусу адвоката, включає в себе:

- організацію процедури набуття статусу адвоката на всіх стадіях виключно на підставі Конституції України та законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність;
- надання статусу адвоката особам виключно на законних підставах, з урахуванням всіх вимог, які передбачені законодавством про адвокатуру та адвокатську діяльність;

- прийняття рішень органів адвокатського самоврядування щодо уточнення кожної із стадій набуття статусу адвоката виключно на підставі Конституції України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»;
- забезпечення умов кожній особі реалізувати право на отримання статусу адвоката;
- законність прийняття рішень органів адвокатського самоврядування на всіх стадіях набуття статусу адвоката.

Так, головою НААУ Лідією Ізовітовою було створено робочу групу з перевірки процедури отримання права на зайняття адвокатською діяльністю деякими особами в період карантину в травні місяці 2020 року.

Зокрема, з цього приводу до НААУ звернулися громадська організація «Національний центр правозахисту» та адвокати із заявою щодо перевірки законності отримання свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю у Раді адвокатів Волинської області 15 травня 2020 року під час карантинних обмежень.

Голова НААУ також звернулася до ВКДКА щодо надання оцінки цій ситуації в межах повноважень, зокрема, перевірити дотримання процедури допуску вказаних осіб до складення кваліфікаційного іспиту та, власне, складення самого іспиту.

ВКДКА, у разі виявлення таких порушень в діях КДКА регіону, має право скасувати відповідні рішення кваліфікаційних комісій про складення кваліфікаційного іспиту [43].

Принцип прозорості та відкритості набуття статусу адвоката. Для чіткого підходу та визначення понять «прозорість та відкритість набуття статусу адвоката» слід, в першу чергу, здійснити етимологічний аналіз цього терміну.

У словнику Макмілана термін «відкритий» визначається як чесний спосіб говорити і при цьому намагатись нічого не приховувати», а термін «прозорий» пояснюється як простий, ясний, легко зрозумілий [231, с. 198].

Вівшант Т. розуміє прозорість як «збільшення потоку своєчасної та достовірної економічної, соціальної та політичної інформації, що доступна для всіх зацікавлених сторін» [285].

В контексті нашого дослідження під принципом прозорості та відкритості набуття статусу адвоката слід розуміти:

- доступ кожному, хто має намір отримати право на заняття адвокатською діяльністю, до документів, що регулюють процедуру отримання статусу адвоката;
- вчасне розміщення інформації про дати проведення кваліфікаційного іспиту на доступному ресурсі для всіх осіб, які допущені до складення даного іспиту;
- вчасне повідомлення органами адвокатського самоврядування про прийняття рішень про допуск або про відмову у допуску до певної стадії набуття статусу адвоката; прозорість процедури складення кваліфікаційного іспиту.

Наступним, не менш важливим принципом набуття статусу адвоката, є принцип рівності та заборони дискримінації щодо претендента на підставі національності, громадянства, раси, статі, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента на стадії набуття статусу адвоката.

Розглядаючи принцип рівності слід звернути увагу на його розуміння у філософському аспекті, де рівність вважається невід'ємною від іншої категорії - справедливості, тобто «рівність являє собою формальний принцип соціальних взаємин, що відповідає критеріям справедливості, розподіляє, зрівнює і відплачує та має морально-етичний і правовий зміст» [56].

В «Сучасному філософському словнику» під редакцією В. Кемерова рівність характеризується як «поняття, що виражає відношення до взаємозамінності за визначеним критерієм» [234, с. 576].

Словник із філософії права визначає означену категорію як формальний принцип соціальних взаємовідносин, який відповідає критеріям розподільчої,

зрівнюючої і відплатної справедливості та має соціальний, політичний, морально-етичний та правовий смисли [255, с. 294].

Рівність і недопустимість дискримінації особи – це не тільки конституційні принципи національної правової системи України, а й фундаментальні цінності світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема, у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (статті 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (стаття 1) та у Загальній декларації прав людини 1948 року (статті 1, 2, 7) [24].

В Основних положеннях про роль адвокатів також зазначено, що обов'язком урядів, професійних асоціацій адвокатів і навчальних інститутів є забезпечення відсутності дискримінації при допущенні осіб до адвокатської практики або до продовження практики за ознаками раси, кольору шкіри, статі, етнічного походження, релігії, політичних та інших поглядів, наявності власності, місця народження, економічного або іншого становища [146].

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» містить положення про те, що законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб [191].

Як нами вже було вказано, даний принцип безпосередньо закріплений в ст. 29 Закону Республіки Вірменія «Про адвокатуру» [136].

Враховуючи вищезначене, вважаємо, що на стадії набуття статусу адвоката, принцип рівності та заборони дискримінації щодо претендента на підставі національності, громадянства, раси, статі, мови, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента на стадії набуття статусу адвоката означає:

- законодавче закріплення однакових вимог для отримання статусу адвоката особою незалежно від національності, громадянства, раси, статі, віросповідання, політичних чи інших поглядів, соціального походження, майнового або іншого положення претендента;
- забезпечення рівності процедури набуття статусу адвоката для всіх, хто має намір займатись адвокатською діяльністю;
- забезпечення кожному права на оскарження рішень органів адвокатського самоврядування.

Також доцільно було б зауважити, що пільговий порядок набуття статусу адвоката, зокрема, звільнення від проходження стажування осіб, які працювали один рік помічником адвоката протягом останніх двох років, не повинно вважатись порушенням принципу рівності у питанні набуття статусу адвоката.

Так, 04.11.2016 року до Верховної Ради України було подано проект Закону № 5359 «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» щодо створення рівних можливостей для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та недопущення дискримінації особи за майновою ознакою» [202].

В Пояснювальній записці до даного законопроекту було зазначено, що на момент його подання органи адвокатського самоврядування самостійно встановлювали розмір внеску за проходження стажування.

В окремих регіонах внесок досягав розміру 20 мінімальних заробітних плат. Враховуючи існуючий розмір мінімальної заробітної плати на той момент (з 1 січня 2016 року - 1550,00 гривень), особа за проходження стажування повинна була сплатити 31000 гривень, що є непід'ємною сумою для молодих спеціалістів, які мають намір самостійно здійснювати адвокатську діяльність.

Разом з тим, відповідно до статті 24 Конституції України [86] громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри,

політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Крім цього, держава гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності (частина друга статті 43 Конституції України).

Саме з урахуванням вищезначеного, вказаним проектом пропонувалось доповнити Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положенням, відповідно до якого, плата за організацію та проходження стажування органами адвокатського самоврядування не стягується.

Однак, розмір винагороди за керівництво стажуванням може встановлюватися окремо за домовленістю між стажистом адвоката та адвокатом - керівником стажування, але не більше трьох мінімальних заробітних плат. Також було запропоновано встановити норму, відповідно до якої Рада адвокатів України може встановити плату за складення кваліфікаційного іспиту, але не більше двох мінімальних заробітних плат.

Проект Закону № 5359 був відкликаний 29.08.2019, але 3 лютого на засіданні РАУ в Харкові було ухвалено рішення про те, що внесок на проходження стажування становить три мінімальні заробітні плати станом на день подання особою заяви про призначення стажування. Вважаємо даний розмір плати за проходження стажування цілком прийнятним та доступним для всіх осіб, які бажають отримати статус адвоката, тим більше, що Законом передбачена можливість розстрочки такого платежу за певних обставин.

Щодо можливої дискримінації претендента на основі статі, слід зауважити, що у ст. 24 Конституції України [86] зазначено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а рівність прав жінки та чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством.

Крім того, в Законі України від 08.09.2005 р. № 2866-15 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» вказано, що гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, який дозволяє особам обох статей брати однакову участь у житті суспільства [189].

Крочук М. І. відмічає, що категорія гендерної рівності містить множину імплікацій, а саме: рівність прав – це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя; рівність можливостей – забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження; забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей; «гендерна симетрія» – стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці [97].

За результатами «Дослідження гендерної дискримінації у професійному середовищі адвокатів та суддів», виконаного на підставі аналізу анкет, що заповнювалися у квітні – червні 2015 року учасниками та учасницями оглядових семінарів із застосування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) було встановлено - більшість адвокатів відзначають, що стать не має значення для клієнта, однак у професійному адвокатському середовищі адвокаток таки суттєво менше (56%), аніж адвокатів-чоловіків (68%).

Решта вважає, що клієнти так чи інакше обирають стать адвоката. Причому цей показник суттєво вище серед жінок – 12% вважають, що стать адвоката завжди має значення, і ще 31% – що має значення для певної категорії справ. У цілому, адвокати-чоловіки більш схильні нівелювати значення статі для клієнта (відповідно, 6% вважають, що стать має значення завжди, 26% – для певної категорії справ).

Відповідно, адвокати-жінки кажуть, що не стикались з тим, що клієнти наполягають на співпраці з адвокатом певної статі у 40%, чоловіки – у 64%.

Тобто адвокати-жінки відчують вплив своєї статі на професійне життя гостріше, ніж їхні колеги-чоловіки [257, с.35].

Що стосується гендерно-соціальної ролі адвокатів Одеської області, то слід зауважити, що станом на 10.02.2020 р. загальна кількість адвокатів у Єдиному реєстрі адвокатів України по Одеській області становить 3 640 осіб, серед яких 57% складають чоловіки та 43% - жінки. Тобто, звідси можна зробити висновок про забезпечення принципу гендерної рівності ще на стадії набуття статусу адвоката.

Принцип дотримання норм етики. «Вимоги моральності ширше ніж рамки, визначені Законом» - зазначає відомий адвокат С. Л. Арія [12, с. 135].

Зважаючи на специфіку правового та соціального статусу адвокатури, з впевненістю можна зазначити, що моральні оцінки для адвокатів є найбільш важливими, ніж для багатьох державних інститутів.

Досягнення суспільної довіри можливе тільки завдяки моральній бездоганності, професіоналізму у своїй справі. Саме адвокати сприяють формуванню у громадян особливої соціальної потреби порівнювати свої дії з існуючими законами, формують повагу до законодавства, тим самим підвищують престиж адвокатури в цілому. Коли ми говоримо про престиж адвокатської професії, то зовсім не маємо на увазі, якою має бути власна думка адвоката про його роль в суспільстві. Так, це дійсно дуже важливо, але не головне.

Престиж професії визначається не внутрішньою самооцінкою, а оцінюванням оточуючих. Тому, до осіб, які претендують на присвоєння статусу адвоката, кваліфікаційна комісія повинна пред'являти не тільки високі вимоги до їх професійних знань, а й враховувати етичні та моральні якості кандидата. Адже адвокат, як член незалежної організації, повинен зміцнювати честь і гідність адвокатського корпусу, дотримуватися правил адвокатської етики не тільки при виконанні своїх обов'язків, а й взагалі в суспільному житті, усвідомлювати свої правові та моральні обов'язки щодо конкретного клієнта і суспільства в цілому.

Наявність високих вимог щодо такого рівня претендента на отримання статусу адвоката пов'язана насамперед з тим, що адвокатом може бути тільки та особа, у якої «бездоганна репутація, чуйне серце і солідна професійна підготовка». [88, с. 263].

Ми погоджуємось із думкою Бойкова О. Д. про необхідність доповнення вимог, що пред'являються до адвокатів, й відомостями про моральні якості претендента, що підтверджено вивченням особливостей дисциплінарних проступків адвокатів, які мають нерідко очевидний аморальний характер [28, с. 9].

В Рекомендаціях № 21 Комітету міністрів Ради Європи про свободу здійснення професії адвоката, у ч. 2 Принципу II зазначається: «Слід вжити всіх необхідних заходів для того, щоб забезпечити високий стандарт правової підготовки і моральних якостей як обов'язкової умови вступу в дану професію, а також забезпечити підвищення кваліфікації адвокатів» [281], що прямо вказує на необхідність врахування морально-етичних якостей претендента на здобуття статусу адвоката.

Своєю чергою, законодавство багатьох зарубіжних країн також передбачає високий морально-етичний рівень для осіб, що виявили бажання отримати статус адвоката, допускаючи до вказаної професії фактично лише тих, які володіють бездоганною репутацією [57, с. 19].

Наприклад, згідно із нормами польського законодавства, адвокатом може бути тільки особа, яка має бездоганний характер, і поведінка якої гарантує належну професійну адвокатську практику (ст. 65 Закону Республіки Польща «Право про адвокатуру») [279].

Законодавство пострадянських країн про адвокатуру (Казахстан, Грузія, Молдова, Литва, Білорусь) визначає принципи бездоганної поведінки, чесності та гарної репутації адвоката.

Враховуючи погляди Філіппової А. Т. ми підтримуємо її пропозицію про доцільність перевірки претендентів на здобуття статусу адвоката за допомогою психологічного тестування [253, с. 16].

Так, дійсно, при прийнятті рішення про допуск особи до адвокатської діяльності необхідно враховувати морально-етичний рівень особи, який може бути визначений за допомогою аналізу попередньої трудової діяльності претендента на відсутність аморальних поступків та складенням такою особою психологічного тестування на етапі відбіркового іспиту.

Принцип спеціалізації. Ще один принцип, який необхідно запровадити на етапі набуття права на заняття адвокатською діяльністю, - це принцип спеціалізації.

Як відомо, серед адвокатів відсутній розподіл на категорії за спеціалізацією. Так, сьогодні адвокати у нашій державі надають допомогу майже за всіма спеціалізаціями, при цьому варто констатувати, що не всі вони досконало розуміються на деяких спеціальних нормах.

Тільки завдяки рекламі, розміщеній в засобах масової інформації, Інтернеті, а також від своїх знайомих або друзів, клієнти дізнаються про існування спеціалізованих адвокатських об'єднань із корпоративного права, стягнення боргів, патентних питань, ДТП, вирішення цивільних, сімейних та спадкових справ, а також окремих адвокатів, які спеціалізуються у сфері адміністративного, кримінального, господарського та інших галузей права.

В той же час законодавство деяких зарубіжних держав безпосередньо закріплює право адвоката обирати собі спеціалізацію. Так, відповідно до ст. 6 «Спеціалізація адвоката» Закону Литви «Про адвокатуру» адвокат має право обрати галузь права, в якій він надає правові послуги [135].

З даного питання заслуговує уваги і досвід Грузії. Національним законодавством Грузії передбачається, що особа, яка виявила бажання набути статус адвоката може обрати відповідну спеціалізацію під час складання кваліфікаційного іспиту. Згідно з ч. 8 ст. 11 Закону Грузії про адвокатську діяльність від 20.06.2001 року, адвокат, який склав тест із спеціалізації, отримує право практикувати у відповідній галузі [129].

В Україні передумови для вільного вибору адвокатом сфери власної спеціалізації передбачені Законом «Про безоплатну правову допомогу». Так,

відповідно до ст. 21 Закону, Центр із надання безоплатної вторинної правової допомоги під час призначення адвоката враховує, зокрема, його спеціалізацію. [183].

У статті 20 Закону зазначається, що під час здійснення адвокатської діяльності адвокат має право вчиняти будь-які дії, незаборонені законом, правилами адвокатської етики та договором про надання правової допомоги.

Як слушно зазначає С.О. Іваницький, зміст спеціалізації як принципу організації адвокатури полягає, по-перше, у зовнішньому відокремленні органів адвокатського самоврядування, що реалізують різні функції (представницькі, кваліфікаційні, дисциплінарні, контрольно-ревізійні тощо); створенні й наданні організаційними формами адвокатської діяльності юридичної допомоги у визначених, окремих сферах правовідносин, та/або в інституційному відособленні декількох груп суб'єктів усередині адвокатської професії з наділенням їх різним обсягом можливостей надання правової допомоги певних видів; і по-друге, у внутрішньому розподілі між структурними підрозділами (департаментами, практиками тощо) вказаних суб'єктів певних вузькопрофільних напрямів роботи, систематичному здійсненні конкретним адвокатом професійної діяльності в межах певної сфери правовідносин [75, с. 65].

Отже, підтримуючи пропозицію С.О. Іваницького, вважаємо за необхідне розробити перелік галузей спеціалізації адвокатів та пропонуємо після складення відбіркового іспиту на набуття права на заняття адвокатською діяльністю та проходження стажування, на етапі складення кваліфікаційного іспиту передбачити можливість визначення особою напрямку спеціалізації, з урахуванням досвіду та знань особи, яка виявила бажання набути статус адвоката.

Таким чином, принципи професійної діяльності адвокатів становлять керівні ідеї, на яких будується ця діяльність. Принципи адвокатури – це базисні основні положення, які визначають особливості організації,

ефективності, моральної прийнятності адвокатської діяльності та мають обов'язковий характер.

До системи принципів професійної роботи адвокатів належать етичні принципи, якими регулюється поведінка відповідних суб'єктів, при здійсненні ними своїх функцій, та організаційні, які впливають на легальність такої діяльності, її структурованість, суб'єктний склад тощо.

Принципи набуття статусу адвоката – це закріплені в правових нормах основні, вихідні, стабільні, базисні положення, які комплексно й системно визначають порядок та умови набуття статусу адвоката.

Приймаючи до уваги норми законодавства іноземних держав та чинне українське законодавство, можна визначити на етапі прийняття відбіркового іспиту на набуття статусу адвоката наступні принципи: законність; справедливість; публічність; прозорість та відкритість, рівність умов для осіб, які беруть участь у іспиті; дотримання етичних норм; неупередженість та повага до прав людини.

Після проходження стажування на етапі прийняття кваліфікаційного іспиту на набуття статусу адвоката обов'язково повинен бути запроваджений та врахований принцип спеціалізації.

З урахуванням вищезазначеного пропонуємо доповнити пунктом 2 частину 1 статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» наступного змісту:

«Набуття статусу адвоката здійснюється на принципах законності; незалежності; рівності та заборони дискримінації; дотримання норм адвокатської етики; професійності та компетентності; доступності; спеціалізації; прозорості та відкритості».

2.3. Вимоги до осіб, які мають намір набутти статус адвоката в Україні та в інших пострадянських країнах

Право на отримання професійної правничої допомоги є невід'ємним та гарантованим Конституцією України. Адвокат є особою, на яку покладено конституційний обов'язок з надання професійної правничої допомоги іншим особам. З огляду на специфіку адвокатської діяльності, до осіб, які виявили бажання стати адвокатами, завжди пред'являлися підвищені вимоги. Одним з найважливіших питань при розгляді сутності правового статусу адвоката є вимоги до осіб, які мають намір набути статус адвоката.

Законодавче закріплення порядку набуття статусу адвоката та вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю, виступає однією із важливих гарантій щодо забезпечення надання кваліфікованої правничої допомоги, оскільки обмежує доступ до професії особам, теоретичний та практичний рівень підготовки яких є недостатнім.

Питання щодо визначення кола вимог, які висуваються до осіб, що бажають займатися професійною діяльністю, а також їх удосконалення у контексті порівняльного дослідження законодавства країн пострадянського простору є особливо актуальним в світлі активних законопроектних робіт. Беззаперечно, що останнім часом виникає необхідність змін у порядку набуття статусу адвоката та підвищення рівня надання кваліфікованої правничої допомоги, що прямо залежить і від осіб, які отримують доступ до професії.

На необхідності підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності зауважують представники органів державної влади та науковці.

Відповідно до п. 5.6 Указу Президента України «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки» [236] визначено основні напрями реформування інституту адвокатури, серед яких: підвищення вимог до здійснення адвокатської діяльності, зокрема, посилення професійних та морально-етичних вимог до осіб, які мають намір отримати статус адвоката, та дисциплінарного контролю професії; уточнення підстав для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, удосконалення процедур складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування.

Проект Стратегії розвитку органів правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки передбачає перегляд вимог щодо освіти, професійного досвіду та обмежень щодо доступу до адвокатської діяльності, запровадження прозорості процедури проведення єдиного кваліфікаційного іспиту, стажування кандидатів, порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України [203].

Погоджуємося з Л. Ю. Грудциною, яка зазначає, що встановлюючи високі професійні вимоги та умови для наділення особи статусом адвоката, держава тим самим гарантує будь-якій людині, яка звернулася до адвоката, реалізацію нею конституційного права на кваліфіковану юридичну допомогу [46, с.23].

Свого часу ще С. Сафулько, аналізуючи положення Закону України «Про адвокатуру» 1992 року, зокрема, відзначав, що шлях до професії адвоката є дуже легкодоступним, вимоги виглядають несерйозними, якщо порівнювати їх з вимогами до інших професій, наприклад, суддів, нотаріусів, слідчих або прокурорів. Порівнюючи процедури набуття статусу адвоката в Україні та зарубіжних країн науковець звертав увагу на посиленні вимог до адвокатської професії, стверджуючи, що при слабких адвокатах неможливе чесне правосуддя [223, с.139].

Інститут адвокатури займає найважливіше місце в системі органів правосуддя. В умовах проведення судово-правової реформи необхідними заходами є вдосконалення діяльності адвокатури в контексті доступу до професії адвоката, тому доцільно дослідити сучасні вимоги до адвокатів в Україні та пострадянських країн і визначити шляхи їх вдосконалення.

Вимога до рівня освіти. Вимога щодо наявності певного рівня освіти підтверджує рівень необхідних майбутньому адвокату теоретичних знань. У ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» зазначено, що наявність повної вищої освіти являється обов'язковою умовою для набуття статусу адвоката. Законодавець уточнює, що під повною вищою юридичною освітою слід розуміти повну вищу юридичну освіту, здобуту в Україні, а також

повну вищу юридичну освіту, здобуту в іноземних державах та визнану в Україні в установленому законом порядку [181]. У Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні міститься цілком влучне уточнення про те, що претендувати на отримання статусу адвоката може особа, яка здобула вищу освіту за спеціальностями «правознавство», «правоохоронна діяльність», «міжнародне право».

Якщо звернутись до положень Закону України «Про вищу освіту», там передбачено 4 рівні вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл); перший (бакалаврський); другий (магістерський); третій (освітньо-науковий) [186]. Серед представників наукової спільноти наявні дискусії щодо рівня вищої освіти, достатнього для заняття адвокатською діяльністю. П. В. Сорокун та В. Л. Дудак вважають, що з точки зору навчального процесу виникає низка питань у контексті повноти навчання «бакалаврів» юриспруденції. Адвокат, як особа, що надає кваліфіковану юридичну допомогу, зобов'язаний мати глибокі знання в юридичній сфері, розуміти процеси, які виникають в праві та вміти правильно, на основі отриманих знань використовувати саме право. Недостатньо для роботи адвокатом просто вивчити предмет «Адвокатура» в рамках одного семестру при наявності його в навчальній програмі ВНЗ [235, с.115]

Цілком підтримуємо позицію науковців щодо наявності диплому не нижче другого освітньо-наукового рівня, тобто, диплому магістра, як обов'язкової умови набуття статусу адвоката. Так, відповідно до аб. 9 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності [186].

Практично у всіх пострадянських країнах наявність вищої юридичної освіти є обов'язковою умовою набуття статусу адвоката.

У Литовській республіці обов'язковою є наявність вищої університетської юридичної освіти кваліфікаційного ступеня бакалавра права і магістра права або професійна кваліфікаційна ступінь юриста (одноступенева університетська юридична освіта) (ст. 7 Закону) [135].

У Латвійській Республіці особа, яка виявила бажання набутти статус адвоката повинна мати державно-визнаний диплом про вищу освіту з права другого рівня та здобути кваліфікацію юриста (ст. 14 Закону) [274].

У Республіках Білорусь, Таджикистан, Азербайджан, Узбекистан, Киргизстан, Туркменістан, Казахстан, Вірменія та Грузії майбутньому адвокату потрібно обов'язково мати вищу юридичну освіту. Наприклад, ч. 1 ст. 8 Закону Азербайджанської Республіки «Про адвокатів та адвокатську діяльність» [126] встановлює пільговий порядок набуття такого статусу для осіб, які мають науковий ступінь в галузі права. Особи, які виявили бажання набутти статус адвоката звільняються від проходження професійної підготовки і складення письмового іспиту, якщо вони отримали науковий ступінь доктора наук в галузі права (ч.1 ст.8 Закону).

У Республіці Молдова Республіці особі, яка виявила бажання набутти статус адвоката необхідно мати диплом ліценціата права або рівнозначний документ про освіту. Особи, які мають диплом, що підтверджує юридичну освіту першого рівня, допускаються до складення іспиту та проходження професійного стажування. Особи, які мають більш високий рівень освіти вправі отримати статус адвоката на пільгових засадах. Відповідно до ст. 10 Закону Республіки Молдови «Про адвокатуру» [137] звільняються від проходження професійного стажування і складення кваліфікаційного іспиту особи, які отримали науковий ступінь доктора права.

У Естонській Республіці на законодавчому рівні передбачені однакові вимоги щодо вищої освіти як до кандидата в адвокати, так і кандидата в судді. У Законі Естонської Республіки «Про суди» у ст. 47 передбачено, що особа,

яка бажає отримати статус судді, серед інших вимог, повинна мати диплом магістра [277].

Дещо інша ситуація у *Російській Федерації*. У ст. 9 Федерального Закону «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» зазначено, що особа, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю, повинна мати вищу юридичну освіту, отриману за наявною державною акредитацією освітньої програми, або науковий ступінь за юридичною спеціальністю. Р. Г. Мельниченко, аналізуючи питання щодо рівня вищої освіти кандидата в адвокати, зазначає, що «після прийняття федеральних державних освітніх стандартів 2010 р., коли класифікація бакалавра і магістра стали основними у вищих навчальних закладах, системна інтерпретація ч. 1 ст. 9 Федерального закону «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в РФ» та ч. 5 ст. 10 Федерального закону від 29.12.2012 № 273 - ФЗ «Про освіту в Російській Федерації» («вища освіта – бакалавріат»), надає можливість зробити однозначний висновок – наявність у кандидата в адвокати диплому «бакалавр» є достатньою для доступу до кваліфікаційного іспиту [111, с.174]

Така законодавча альтернатива юридичній освіті, як науковий ступінь, неоднозначно сприймається у юридичній спільноті. Так, Л. Бардін не підтримує у даному аспекті законодавця та стверджує, що «викликає заперечення прирівнювання законодавцем до вищої юридичної освіти наукового ступеня кандидата або доктора юридичних наук, отриманого особами, які не мають базової вищої юридичної освіти. На відміну від випускника юридичного вищого навчального закладу, який зобов'язаний для отримання диплому успішно скласти іспити та заліки з декількох десятків дисциплін, які охоплюють всі галузі права, дисертант без базової юридичної освіти повинен продемонструвати поглиблені знання обраної ним теми з однієї галузі права, а також знання ще з двох-трьох галузей права. ... Для забезпечення надання адвокатами гарантованої Конституцією Росії кваліфікованої юридичної допомоги базова вимога щодо вищої юридичної освіти має бути безумовною і безальтернативною [21].

Проаналізувавши стан законодавства країн пострадянського простору щодо наявності такої вимоги набуття статусу адвоката, як вища юридична освіта, вважаємо, що означена вимога повинна бути обов'язковою та безальтернативною для претендента в адвокати. Адже, в процесі здійснення професійної діяльності адвокат зобов'язаний демонструвати високий рівень фахової підготовки, проявляти критичне мислення у нестандартних життєвих обставинах, здійснювати аналіз та тлумачити норми права, постійно підтримувати на високому рівні професійну майстерність, своєчасно відслідковувати зміни у законодавстві та використовувати у своїй діяльності.

Наявність другого (магістерського) рівня освіти передбачає успішне виконання адвокатом певних завдань інноваційного характеру, у зв'язку із отриманими поглибленими теоретичними та практичними знаннями, уміннями, навичками.

Отримати належний рівень знань особа може лише після проходження повного курсу навчання у закладі вищої освіти, оскільки вищою освітою є рівень освіти, який здобувається у ЗВО в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, що ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [230, с.37].

Пропонуємо, з урахуванням положень Закону України «Про вищу освіту», внести зміни до ч.1 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та замінити словосполучення «повна вища юридична освіта» на «юридична освіта другого (магістерського) рівня».

В той же час, наявність наукового ступеня з юридичної спеціальності не може бути альтернативою вищій освіті, але пропонуємо розглядати наявність такої умови як підставу звільнення кандидата в адвокати від складення теоретичної частини кваліфікаційного іспиту.

Вимога до стажу роботи. Ще однією із обов'язкових умов набуття статусу адвоката в Україні є наявність стажу роботи в галузі права не менше, ніж 2 роки.

В п. 2 ч. 3 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» уточнюється, що стаж роботи в галузі права – стаж роботи особи за спеціальністю виключно після здобуття претендентом в адвокати повної вищої юридичної освіти. Така позиція законодавця є досить слушною, оскільки не викликає сумніву той факт, що для надання якісної кваліфікованої правничої допомоги недостатньо мати лише теоретичні знання. Важливо мати й практичний досвід роботи в галузі права. Саме стаж роботи свідчить про готовність претендента в адвокати до самостійної роботи, гарантує наявність в нього необхідних знань, навичок та умінь. Законодавче закріплення цієї вимоги гарантує доступ до професії адвоката лише досвідчених юристів, що повністю відповідає складності та багатогранності даної професії.

Законодавець уточнює визначення поняття «стаж роботи в галузі права», вказуючи, що стаж роботи особи з напрямку право, який вираховується лише після здобуття останньою повної вищої юридичної освіти. Тобто, якщо за старим законодавством особа могла працювати за фахом і паралельно навчатися у закладі вищої освіти, і це зараховувалося до стажу, то сьогодні все інакше: за нині діючим Законом обчислення стажу роботи у галузі права починається лише з того моменту, коли особа отримає диплом про здобуття повної вищої юридичної освіти. Особа, звичайно, і на сьогодні може навчатися й паралельно працювати в галузі права, але дана професійна діяльність буде мати інше навантаження: першочергово - для досвіду й власного професійного розвитку [152, с. 55]

Як зазначає Н. П. Христинченко, «якість знань і практичних навичок випускників не відповідають вимогам практики, наявний розрив не дозволяє на достойному рівні володіти юридичною технікою, технікою аргументації; здатності вирішувати окремі юридичні проблеми, казуси, знаходити альтернативні рішення тощо. Навчальний процес в Україні переобтяжений нормативно-теоретичним навчанням, а тому не в повній мірі сприяє підготовці орієнтованих на практику фахівців і не стимулює індивідуальну навчальну активність студентів. Навчальні плани негнучкі й лише побіжно враховують

неправову сферу діяльності юриста: ділову комунікацію, тактику дій, конструктивний аналіз і моделювання ситуацій, – сфери, де нема безпосереднього розгляду та ситуативного підбору норм права. Навчальні плани також не враховують практичних потреб у підготовці спеціалістів за конкретними напрямками практичної роботи» [261, с. 445].

У Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не зазначено вичерпний перелік посад, обіймання яких зараховується до стажу роботи в галузі права для отримання статусу адвоката. Але, у п. 6 Порядку складення кваліфікаційного іспиту міститься перелік вказаних посад, серед яких: суддя, прокурор, слідчий, нотаріус, юрист, юрисконсульт, науково-педагогічний працівник, інші посади, які відповідно до закону вимагають наявності виключно повної вищої юридичної освіти, не нижче ступеня магістра [172].

Слід відзначити, що в деяких країнах пострадянського простору, безпосередньо в Законі, який регулює адвокатську діяльність, вказано вичерпний перелік посад, робота на яких зараховується до необхідного стажу роботи в галузі права. Наприклад, до таких країн відноситься Російська Федерація, де в п. 4 ст. 9 ФЗ РФ «Про адвокатську діяльність і адвокатуру в Російській Федерації» закріплено вичерпний перелік посад за юридичною спеціальністю, стаж роботи на яких є необхідним для здобуття статусу адвоката, а саме: робота в якості судді, викладача юридичних дисциплін у професійних освітніх організаціях, освітніх організаціях вищої освіти і наукових організаціях, адвоката, помічника адвоката, нотаріуса. Також до вказаного переліку зараховується робота на посадах, що вимагають наявності вищої юридичної освіти в федеральних органах державної влади, органах державної влади суб'єктів Російської Федерації, інших державних органах, на муніципальних посадах; в органах Судового департаменту при Верховному Суді Російської Федерації; юридичних службах організацій, науково-дослідних установах; на посадах, що існували до прийняття чинної

Конституції Російської Федерації в державних органах СРСР, РРФСР та Російської Федерації, які перебували на території Російської Федерації. [127].

У Киргизькій Республіці для отримання ліцензії адвоката також необхідно мати стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше одного року. У ст. 19 Закону «Про адвокатуру Киргизької Республіки і адвокатську діяльність» також міститься вичерпний перелік посад, робота на яких зараховується до стажу роботи за юридичною спеціальністю, необхідного для отримання статусу адвоката. Серед зазначених посад виділяються наступні: суддя; на державних посадах в державних органах, що вимагають вищої юридичної освіти, в тому числі існуючих до прийняття чинної Конституції Киргизької Республіки; на муніципальних посадах, де вимагається вища юридична освіта; на посадах, що потребують вищої юридичної освіти в юридичних службах організацій; на посадах, що потребують вищої юридичної освіти в науково-дослідних установах; в якості викладача юридичних дисциплін у закладах середньої професійної, вищої професійної та післявузівської професійної освіти; в якості помічника адвоката; в якості нотаріуса. Слід звернути увагу на окрему вказівку, що особам, які мають п'ятирічний стаж роботи на певних посадах, видається ліцензія без складення кваліфікаційного іспиту. До означеної категорії відносяться особи, які працювали на таких посадах: в слідчих підрозділах правоохоронних органів; в якості судді; у відділах апаратів Президента, Парламенту, Уряду на посадах, що вимагають наявності вищої юридичної освіти; в якості депутата парламенту, що має вищу юридичну освіту [134].

Для отримання статусу адвоката в Республіці Таджикистан, серед інших, міститься вимога щодо наявності стажу роботи з юридичної спеціальності не менше 2 років. Але, на відміну від попередніх досліджуваних пострадянських країн, ця вимога є альтернативою вимозі щодо проходження стажування. Ч. 4 ст. 12 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» Республіки Таджикистан передбачає вичерпний перелік посад, робота на яких зараховується до стажу роботи за юридичною спеціальністю, необхідного для

набуття статусу адвоката: в якості судді, прокурора і слідчого; на державних посадах в органах державної влади та державної служби, які потребують вищої юридичної освіти; на посадах в юридичних службах організацій, незалежно від організаційно-правових форм, що вимагають вищої юридичної освіти; на посадах в науково-дослідних установах, які вимагають вищої юридичної освіти; в якості викладача юридичних дисциплін в установах вищої професійної та післявузівської професійної освіти; в якості адвоката; в якості помічника адвоката [133].

Законодавство Литовської Республіки про адвокатуру також містить вимогу щодо наявності стажу роботи в галузі права не менше 5 років задля отримання права на заняття адвокатською діяльністю. Альтернативою вказаній вимозі виступає вимога щодо проходження практики в якості помічника адвоката щонайменше 2 роки. Юридичною роботою вважається робота, зазначена в затвердженому Урядом Литовської Республіки переліку юридичних посад. Додатково в Законі зазначено, що особи, які мають стаж роботи на посаді судді не менше семи років або є докторами наук юридичного напрямку або хабілітованими докторами отримують статус адвоката на пільговій основі – без складення кваліфікаційного іспиту [135].

Набуття статусу адвоката в Республіці Узбекистан також вимагає наявності у претендента стажу роботи з юридичної спеціальності не менше 2 років. Перелік посад, робота на яких зараховується до необхідного стажу, в Законі «Про адвокатуру» відсутній, але ст. 6 містить посилання на те, що особа, яка має стаж за юридичною спеціальністю не менше 3 років в якості працівника юридичної служби державних органів, органів господарського управління, державних підприємств, установ і організацій, на посаді судді, слідчого, дізнавача чи прокурора вправі отримати статус адвоката за спрощеною процедурою – брати участь у кваліфікаційному іспиті без попереднього проходження стажування в адвокатському формуванні [130].

В Азербайджані претендент в адвокати повинен мати стаж роботи мінімум 3 роки за спеціальністю юриста або зайняття посад в наукових установах та педагогічних навчальних установах в галузі права [126].

У таких країнах пострадянського простору, як Вірменія, Білорусь, Узбекистан також законодавчо закріплена вимога щодо наявності стажу в галузі права (2-3 роки), але в законодавстві відсутнє уточнення щодо посад, робота на яких зараховується для отримання необхідного майбутньому адвокату стажу.

Слід також зауважити, що процедура отримання статусу адвоката у таких пострадянських країнах, як Грузія, Естонія, Молдова та Казахстан не вимагає наявності стажу роботи в галузі права у особи, яка має намір отримати право на зайняття адвокатською діяльністю.

Проведений аналіз свідчить про те, що нечіткість законодавчих формулювань як в Україні, так і в інших пострадянських країнах, відсутність вичерпного переліку посад, робота на яких зараховується до стажу роботи в галузі права задля набуття статусу адвоката, дає підстави стверджувати, що не кожна діяльність в галузі права робить юристів тими професіоналами, які будуть готові самостійно та повноцінно займатись адвокатською діяльністю.

З урахуванням вищевикладеного, для втілення у життя наведених підходів до розуміння стажу роботи у галузі права для отримання права на заняття адвокатською діяльністю пропонуємо внести наступні зміни до ст.6 Закону:

розширити дефініцію норми п. 2. ч. 3 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» наступним чином: *«До стажу роботи в галузі права слід зараховувати роботу на посадах: 1) судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса; 2) помічника адвоката, помічника судді або нотаріуса; 3) юриста, юрисконсульта, головного юрисконсульта, начальника юридичного відділу; 4) роботу на посадах в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях всіх форм власності, якщо такі*

посади за кваліфікаційними вимогами потребують наявності виключно повної вищої освіти за спеціальністю правознавство/правоохоронна діяльність; 5) науково-педагогічних або наукових працівників, що здійснюють навчання, виховання та професійну підготовку в професійно-технічних, вищих, або післядипломних навчальних закладах, якщо такі посади вимагають наявності повної вищої освіти за спеціальністю правознавство/правоохоронна діяльність; 6) працівників науково-дослідних установ, якщо такі посади вимагають наявності повної вищої освіти за спеціальністю правознавство/правоохоронна діяльність/міжнародне право; 7) на інших посадах, які відповідно до закону вимагають наявності повної вищої освіти за спеціальністю правознавство/правоохоронна діяльність/міжнародне право. При виникненні складнощів з віднесенням посади особи до роботи в галузі права слід виходити з кваліфікаційних вимог посадової інструкції Заявника.

Володіння державною мовою. Ще однією з умов отримання статусу адвоката в Україні та в деяких країнах пострадянського простору є володіння державною мовою. Необхідний рівень фахової компетентності майбутнього адвоката можливий, в тому числі, і за умови наявності у нього достатнього рівня мовної і комунікативної компетентностей, які знаходять виявлення у вільному володінні державною мовою. Сучасному фахівцеві українська мова потрібна не як сукупність уніфікованих правил, а як система світобачення, засіб культурного співжиття в інформаційному суспільстві, самоформування і самовираження особистості, для якісного й компетентного виконання посадових обов'язків і розвитку його мовної особистості [228, с.4]. З урахуванням цього цілком обґрунтованою загальною вимогою до осіб, які претендують на отримання права на заняття адвокатською діяльністю, встановлених положеннями статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» є володіння державною мовою.

В означеному контексті заслуговує на увагу рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року, в якому зазначено, що положення ч. 1

ст. 10 Конституції України, за яким передбачено, що «державною мовою в Україні є українська мова», треба розуміти так: «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (частина п'ята статті 10 Конституції України) [214].

Більш того, відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти існує шість рівнів володіння мовою, які були розроблені Асоціацією Мовних Експертів ALTE (The Association of Language Testers in Europe): – інтродуктивний (Breakthrough або A1); – середній (Waystage або A2); – рубіжний (Threshold або B1); – просунутий (Vantage або B2); – автономний (Effective Operational Proficiency або C1); – компетентний (Mastery або C2) [63].

Безумовно, кожен представник адвокатської спільноти повинен володіти нормами сучасної української літературної мови на рівні вище середнього; користуватися фаховою юридичною термінологією; здійснювати ділову комунікацію, володіти навичками побудови текстів, доповідей за законами формальної логіки; вміти вести ділові переговори, виступати у суді.

Володіння державною мовою на достатньому рівні необхідне адвокату для забезпечення ним такого процесуального принципу, як принцип державної мови судочинства. Даний принцип знайшов своє законодавче закріплення в усіх процесуальних кодексах та поширюється на всі види судочинства, у яких братиме участь майбутній адвокат. Так, у ст. 10 ГПК України [45], ст. 29 КПК України [96], ст. 9 ЦПК України [263], ст. 15 КАС України [81] закріплено, що судочинство в судах та кримінальне провадження здійснюються державною мовою; суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право учасникам судового процесу на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють.

Слід відзначити, що у контексті застосування даної вимоги щодо володіння державною мовою є деякі проблемні аспекти. Ключова проблема

перебуває у площині встановлення відповідності претендента в адвокати вказаній вимозі. Так, у переліку документів, які особа подає разом із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури для отримання в подальшому статусу адвоката, встановленому у Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методиці оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні немає жодного, який би підтверджував володіння претендентом державною мовою. Виходячи із цього, можна зробити висновок, що факт вільного володіння державною мовою особою на стадії допуску до процедури набуття статусу адвоката ніяким чином спеціально не встановлюється та не посвідчується, а лише презюмується наявністю в особи громадянства України, вищої юридичної освіти та стажу роботи та постійного місця проживання в Україні. Але, в той же час, законом не заборонено отримання статусу адвоката іноземцями та особами без громадянства, отримання вищої юридичної освіти в навчальному закладі іноземної держави, що не передбачає в даному випадку обов'язкової умови щодо володіння державною, тобто, українською мовою.

В той же час, ні в Законі, ні у вищезазначеному Порядку не передбачено перевірку рівня володіння державною мовою під час складення особою самого кваліфікаційного іспиту. У вказаному Порядку відсутні будь-які спеціальні, окремі завдання лінгвістичного спрямування, а лише зазначено, що «кваліфікаційний іспит складається державною мовою, з урахуванням положень чинного законодавства України, яке регулює відповідні правовідносини» [172]. Це дає підстави стверджувати, що той претендент в адвокати, який, як мінімум, зміг прочитати і дати відповідь державною мовою на питання іспиту (який складається з усної та письмовою частини), таким чином підтвердив належний рівень володіння державною мовою. Таким чином, під час складення кваліфікаційного іспиту члени кваліфікаційної

палати КДКА мають змогу перевірити та встановити рівень володіння мовою майбутнім адвокатом.

Якщо звернутись до досвіду країн пострадянського простору в частині законодавчого закріплення такої загальнообов'язкової умови набуття статусу адвоката, як володіння державною мовою, заслуговує на увагу позиція законодавців Естонії, Литви, Латвії, Таджикистану, які прямо закріплюють дану вимогу.

Відповідно до положень ст. 5 Закону «Про мову» Естонії публічні службовці, працівники підвідомчих урядових установ державних органів та органів місцевого самоврядування та працівники публічно-правових юридичних осіб і їх організацій, нотаріуси, судові виконавці, присяжні перекладачі і працівники їх бюро зобов'язані володіти естонською мовою та використовувати її на рівні, необхідному для виконання службових та трудових обов'язків [276].

З урахуванням положень Європейського рамкового документу мовного навчання Урядом Республіки Естонії видано Постанову № 105 від 26.07.2008, у якій визначені рівні володіння мовою (A1, A2, B1, B2, C1, C2), ситуації використання мови і характеристики трудових обов'язків для тих, хто володіє відповідним рівнем; співвіднесення рівня володіння мовою з відповідною посадою. Так, володіння державною мовою на рівні C1 необхідне для таких службових осіб: вищі службовці; старші службовці; юристи-діловоди, секретарі діловоди та секретарі судових засідань; керівники установ та їх заступники; керівники навчальних закладів, їх заступники та завідувачі навчальною частиною; лікарі (у тому числі ветеринарні), психологи, фармацевти, провізори; судові виконавці; члени адвокатури (присяжні повірені, старші помічники присяжних повірених і помічники присяжних повірених); нотаріуси; керуючі майном банкрута; судді і помічники суддів; прокурори; службовці поліції; службовці служби порятунку.

Також Законом Литовської Республіки «Про державну мову» [187] та Постановою Уряду Литовської Республіки «Про здійснення і затвердження

категорій знання державної мови» № 1688 від 24.12.2003 [197], виділяють три категорії володіння державною мовою: перша категорія необхідна для працівників сфери послуг, транспорту, торгівлі; друга – для працівників сфери освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту; третя – керівникам державних органів, викладачам тощо.

Аналогічно, Законом Латвійської Республіки «Про державну мову» передбачено, що «керівники, службовці та чиновники державних і місцевих закладів, установ, компаній та організацій, а також керівники, службовці та офіцери поліцейських, правоохоронних органів, установ зв'язку, транспорту, здоров'я та соціальної безпеки, а також інших установ, що надають послуги населенню, мають знати державну мову відповідно до категорій володіння мовою, встановлених Урядом Литовської Республіки» [187].

Очевидно, що підхід українського законодавця щодо невизначеності рівня володіння державною мовою та механізмом його перевірки в процесі набуття статусу адвоката особою, яка виявила бажання займатись адвокатською діяльністю, не є правильним і певним чином ставить володіння державною мовою на другий план порівняно з іншими вимогами. Як наслідок частково має місце низька культура спілкування в адвокатському середовищі, в мережі Internet, невисока лінгвістична якість підготовлюваних адвокатами процесуальних документів, відсутність ораторської майстерності під час виступів у судах. В результаті цього й знижується авторитет інституту адвокатури в очах громадськості.

Імідж майбутнього адвоката вимагає обов'язкового володіння державною мовою на високому лексичному, граматичному, орфографічному та стилістичному рівнях.

Як справедливо наголошує Ф. Кузін, «потрібно навчитися користуватися своїм мовленням так, щоб зацікавити співрозмовника, вплинути на нього, прихилити на свій бік, успішно говорити з тими, хто симпатизує вам, і з тими, хто проти вас, брати участь у бесіді у вузькому колі і виступати перед широкою публікою» [98, с. 23].

З урахуванням вищезазначеного, видається за необхідне вжити додаткових заходів до підвищення рівня володіння державною мовою серед адвокатської спільноти. Задля цього необхідно внести доповнення до Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, яким передбачити у переліку документів, що подаються особою разом із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту обов'язкову наявність документів державного зразка про середню/вищу освіту, в яких зазначено про вивчення предмета/дисципліни, що підтверджують знання української мови, та посвідчення щодо вільного володіння державною мовою, отримані до 25 жовтня 2019 року.

Громадянство. Аналізуючи порядок набуття статусу адвоката у країнах пострадянського простору, слід відзначити, що однією із обов'язкових умов практично у всіх цих країнах являється громадянство тієї держави, в якій особа бажає отримати право на заняття адвокатською діяльністю. До таких країн відносяться: Латвія, Білорусь, Молдова, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Грузія, Вірменія, Казахстан. В Литві та Естонії претендент в адвокати повинен бути громадянином відповідної держави або однієї із держав Європейського Союзу. Також в Естонії допускаються в адвокати особи, які мають громадянство Швейцарії або однієї із держав Європейської економічної спільноти.

В законодавстві про адвокатуру та адвокатську діяльність Азербайджану зазначено, що не може претендувати на отримання статусу адвоката особа із подвійним громадянством. В доповіді «Професія адвоката», яка була підготовлена групою представників Міністерств юстиції, адвокатських асоціацій і громадянського суспільства країн Східного партнерства і консультантів Ради Європи зазначено, що «це положення є більш, ніж сумнівним та не відповідає одній з перших заповідей рекомендації Rec (2000)

21 про те, що у допуску до адвокатської практики або її продовження не повинна допускатися дискримінація. Дійсно, в рекомендації сказано, що вимога про наявність громадянства відповідної країни не носить дискримінаційного характеру, однак наслідки подвійного громадянства, що виникають в Азербайджані, цілком можна назвати дискримінаційними. Аргумент, запропонований національною делегацією Азербайджану, що Конституція не дозволяє подвійне громадянство, не дає приводу експертам змінити свою думку, оскільки ніяк не впливає на відповідність цього положення європейським стандартам»... Експертами були проаналізовані норми Конституції Азербайджану, яка опублікована на сайті Президента Азербайджану, та не знайдено заборони подвійного громадянства (ст. 52 Конституції). Навпаки, той факт, що Конституція забороняє мати подвійне громадянства Президенту країни (ст. 100) та депутатам Міллі Меджлісу (ст. 85) дозволяє експертам зробити висновок, що в принципі мати подвійне громадянство в Азербайджані можливо» [23, с. 28].

Тобто, дана умова набуття статусу адвоката відсутня тільки в Україні, Російській Федерації та Вірменії. В законодавстві України про адвокатуру та адвокатську діяльність вказано, що адвокатом може бути фізична особа, без прив'язки до громадянства. Якщо виходити з того, що дія Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні поширюється на громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які звертаються за набуттям статусу адвоката вперше, повторно, або після позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю [172], то реалізувати право на отримання статусу адвоката в Україні може громадянин України, особа без громадянства та іноземець.

У таких пострадянських країнах як Туркменістан та Естонія законодавець, серед інших, вимагає від претендента в адвокати обов'язкового проживання на території відповідної держави. У законодавстві Туркменістану

міститься вимога про постійне проживання, а у законодавстві Естонії дана умова є альтернативною умові щодо громадянства. В Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не передбачено вимоги щодо постійного проживання на території України, але у вищезазначеному Порядку передбачено, що разом із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту претендент в адвокати зобов'язаний подати оригінал та копію документу, який у встановленому законом порядку, підтверджує реєстрацію місця проживання до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону за місцем проживання. Документами, що підтверджують місце проживання особи є: паспорт громадянина України, тимчасове посвідчення громадянина України, посвідка на постійне проживання в Україні, посвідка на тимчасове проживання в Україні, посвідчення біженця; посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту; посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист; довідка про звернення за захистом в Україні; документи, що підтверджують право власності та користування приміщенням тощо.

Морально-етичні вимоги. Видатний юрист М. Молло у своїй праці «Правила адвокатської професії у Франції» виокремив професійні та особисті вимоги, яким повинен відповідати адвокат, зокрема «повинен бути скромним і незалежним, чесним і педантичним, правдивим і стриманим, поміркованим та безкорисним. Незалежність адвоката є одним із основних принципів адвокатської діяльності. Незалежним адвокат може бути лише тоді, коли буде поміркованим. Його поміркованість має бути у всьому, але поміркованість зберігає благородство душі, силу розуму, дає владу над пристрастями, і всі ці якості необхідні адвокату. Гідність адвоката є гідністю усієї адвокатської спільноти, тому Рада адвокатів має право вимагати від адвоката звіт про його суспільні діяння. Адвокат ніколи не повинен забувати свою присягу, яка є для нього релігією і законом» [115, с. 34].

Відомі радянські вчені С. Алексєєв та В. Яковлєв сформулювали свою модель юриста (в тому числі, і адвоката) та виділили показники та вимоги, які б характеризували таку модель. Серед них наступні: висока культура,

всебічний духовний та інтелектуальний розвиток; високий моральний рівень, що проявляється в чесності, шанобливе ставлення до людей; загальнокомунікативні навички; навички роботи із людьми та розуміння їхньої психології [8, с.75].

Тому, ще однією умовою допуску до професії адвоката, яка заслуговує на увагу, є відповідність особи, яка виявила бажання отримати право на заняття адвокатською діяльністю, певним морально-етичним вимогам. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» не містить означеної вимоги, але в законодавстві певних пострадянських країн це чітко зазначено. Серед таких країн слід виділити Литву, Молдову, Естонію. Законодавство про адвокатуру Литви та Молдови передбачає таку обов'язкову умову, як «наявність бездоганної репутації».

У ст. 8 Закону Литовської Республіки «Про адвокатуру» міститься положення про те, що Заявник (тобто особа, яка претендує на отримання статусу адвоката) не вважається особою з бездоганною репутацією і не може бути визнана адвокатом у випадках, якщо:

має судимість за тяжкий або особливо тяжкий злочин, - до погашення або зняття судимості і протягом не менше чотирьох років з дня відбування покарання або звільнення від відбування покарання;

має судимість за інший умисний злочин, - до погашення або зняття судимості і протягом не менше трьох років з дня відбування покарання, відстрочки відбування покарання або звільнення від відбування покарання;

була звільнена з роботи, посади або втратила право займатися певною діяльністю в зв'язку з тим, що не відповідає висунутим законом вимогам щодо бездоганної репутації, або звільнена з посади судді, прокурора, адвоката, помічника адвоката, нотаріуса, кандидата в нотаріуси (асесора), представника нотаріуса, судового пристава, представника судового пристава, помічника судового пристава за порушення професійної або службової діяльності, або звільнена з посади державного службовця за грубий службовий проступок, або визнана такою, що вчинила службовий проступок, за який має бути накладено

службове стягнення; звільнення з посади, або звільнена з роботи за грубе порушення трудових обов'язків і з моменту звільнення з роботи, посади або втрати права на заняття певною діяльністю або визнання вчинення службового проступку, за який має бути накладено службове стягнення - звільнення з посади, не минуло двох років;

зловживає алкоголем, психотропними, наркотичними або іншими діючими на психіку речовинами [135].

Аналіз судової практики свідчить про випадки відмови особі в набутті статусу адвоката у зв'язку із недостатньою високою моральною репутацією. Так, Рішення ЄСПЛ у справі «Лекавічієне проти Литви» від 27 червня 2017 р. є свідченням того, як розуміється поняття «висока репутація адвоката».

Громадянка Литви Владислава Рамуні Лекавічієне звернулася до Асоціації адвокатів Литви із проханням прийняти її в колегію адвокатів, проте Асоціація адвокатів відмовила в задоволенні її клопотання на підставі того, що заявниця не має високої моральної репутації. В. Лекавічієне була прийнята в колегію адвокатів у 1996 р., а 13 серпня 2004 р. була визнана винною у підробці документів та шахрайстві. ЄСПЛ встановив, що під час здійснення своєї професійної практики заявниця у більш ніж тридцяти випадках неправдиво стверджувала в письмовій формі, що вона надавала юридичні послуги в рамках державної програми юридичної допомоги. Крім того, суд визнав, що заявниця підробила підписи досудових слідчих на зазначених документах, подала їх посадовим особам суду для отримання платежу та тим самим отримала оплату. Злочини, які вона скоїла, підпадали під категорію незначних умисних злочинів, оскільки максимально можлива передбачена законом міра покарання за ці злочини була до трьох років позбавлення волі. Їй було призначено міру покарання у вигляді штрафу, судимість була погашена 24 серпня 2007 р. Проте, отримавши заяву про повторне набуття права на заняття адвокатською діяльністю, Асоціація адвокатів Литви відмовила заявниці, виходячи з характеру кримінального злочину, скоєного заявником, — незаконне привласнення майна за неіснуючі

юридичні послуги, та специфіку адвокатської діяльності, зробивши висновок, що В. Лекавічієне не відновила високу (бездоганну) моральну репутацію за такий короткий проміжок часу для того, щоб задовольнити вимоги, викладені в законодавстві про адвокатуру. ЄСПЛ встановив, що під час оцінювання з юридичної точки зору дій адвоката необхідно враховувати особливу функцію адвокатури та її роль у правовій системі держави. Роль адвоката полягає у захисті прав та законних інтересів клієнта законними способами та засобами, а також у прагненні до здійснення правосуддя. Професія адвоката є однією з професій, представники якої повинні дотримуватися вищих і більш суворих стандартів поведінки. Не лише загальні стандарти поведінки, але також спеціальні вимоги, встановлені законами, які регулюють діяльність колегії, та правила професійної етики застосовуються до практики адвоката. Необхідність вимог, встановлених правилами професійної етики, є об'єктивною: лише особі з високою моральною репутацією можливо довіряти участь у процесі здійснення правосуддя. Дозвіл будь-якій особі брати участь у цьому процесі незалежно від її поведінки дискредитує ідею здійснення правосуддя. ЄСПЛ зазначив, що у цій справі національні суди провели ретельний аналіз і намагалися встановити баланс між захистом приватного життя заявниці та необхідністю захисту прав інших осіб і системи правосуддя в цілому, та дійшов висновку, що у цій справі стаття 8 Конвенції порушена не була [212].

Аналогічна норма міститься і в ст. 8 Закону Молдови «Про адвокатуру», в якій зазначено, що особа, яка подала заяву про видачу ліцензії на адвокатську діяльність, не вважається особою з бездоганною репутацією, і її заява не може бути задоволена з наступних підстав: була раніше засуджена за умисні тяжкі злочини незалежно від погашення судимості; має непогашену судимість за вчинення інших злочинів; раніше була виключена з адвокатури або позбавлена ліцензії на надання юридичної допомоги з компрометуючих підстав; була звільнена з компрометуючих підстав з правоохоронних органів або звільнена з тих самих підстав з посади судді, нотаріуса, юрисконсульта або державного

службовця; здійснює діяльність, що є несумісною з нормами Кодексу етики адвоката, або її поведінка не відповідає цим нормам; порушила основні права і свободи людини, що встановлено рішенням судової інстанції [137].

Законодавство Естонії також передбачає таку обов'язкову для всіх умову доступу до професії адвоката, як «чесність, високоморальність та володіння необхідними для роботи адвокатом здібностями і особистісними якостями», не уточнюючи при цьому, що потрібно розуміти під вказаними категоріями [138].

Як уже зазначалось раніше, законодавство про адвокатуру України, як і більшості країн пострадянського простору, не передбачає такої прямої вимоги, але ч. 2 ст. 6 містить положення щодо неможливості у певних випадках отримати статус адвоката. В. В. Заборовський визначає це як «негативні умови для набуття статусу адвоката» [59, с.236]. До таких умов відносяться: непогашена чи незнята в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; визнання особи судом недієздатною чи обмежено дієздатною; позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; звільнення з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення. Цілком підтримуємо позицію В. В. Заборовського, який стверджує, що «вчинення особою умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину не повинно піддаватися діям строку давності (судимості), а повинно взагалі розглядатись як перешкода для подальшого набуття статусу адвоката» [59, с. 240]. Подібна практика має місце і в Молдові, Азербайджані, Естонії, Таджикистані.

Слід зауважити, що раніше ми вже зосереджували увагу на професійно-особистісних морально-етичних якостях, як однієї з вимог набуття статусу

адвоката [37], оскільки, як стверджував Мішель де Монтень, «бути адвокатом – складне, елегантне мистецтво. Окрім професійних навичок, знання, потрібно мати вроджені особистісні якості та бути покликаними Богом» [113].

У преамбулі Правил адвокатської етики, які поширюються на стажистів в тому числі, зазначено, що надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високим етичним стандартам поведінки [178]. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, обумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства в цілому, дотримання принципів законності і верховенства права [147, с.236].

Досліджуючи та аналізуючи етичні основи діяльності адвоката-захисника, Н. М. Бакаянова звертає увагу на те, що адвокатура пов'язана з проблемами моралі. Вирішення цих проблем, безумовно, ґрунтується на моральних ідеалах, принципах та почуттях адвоката. Так, автор класифікує етичні вимоги до адвоката таким чином: 1) вимоги, які містяться в нормах міжнародного права; 2) вимоги, які закріплені в національному законодавстві; 3) вимоги, визнані в документах, що не мають юридичного характеру; 4) вимоги, які не закріплені в офіційних документах [239, с. 48].

Однак характерною особливістю таких вимог є те, що вони поширюються на діяльність адвоката вже після набуття ним статусу адвоката. Таким чином, морально-етичні вимоги до кандидатів в адвокати на законодавчому рівні в повній мірі не встановлені.

З огляду на це видається доцільним визначити особисті та морально-етичні вимоги до цих осіб. Під особистими та морально-етичними вимогами, слід розуміти вимоги до інтелектуального та загальнокультурного рівня, особистісні та професійні якості, якими повинна володіти особа, яка має намір отримати право на зайняття адвокатською діяльністю.

Існує державний стандарт, який містить перелік найважливіших особистісних якостей особи, яка отримує державний диплом за спеціальністю «Право». У кваліфікаційних характеристиках такого випускника вказано, що юрист повинен мати громадянську зрілість та високу соціальну активність, знати правила професійної етики, мати високий рівень правової та психологічної культури, глибоко поважати верховенство закону та піклуватися про соціальні цінності, честь та гідність громадянина, бути гуманним, мати відповідний рівень моральної свідомості, стійкі моральні переконання, мати почуття обов'язку, відповідальність за долю людей та завдання бути принциповими та незалежними при забезпеченні прав, свобод та законних інтересів особистості та її соціального захисту, мати необхідну волю та наполегливість у виконанні прийнятих юридичних рішень, почуття нетерпимості до будь-якого порушення закону у власній кар'єрі [195]. Усі адвокати незалежно від виду юридичної діяльності повинні відповідати цим критеріям.

Своєю чергою, виникає цілком логічне питання: чи можливо виявити означені морально-етичні якості людини до того, як вона самостійно почне надавати професійну юридичну допомогу? І якщо так, то як це можливо? В цьому контексті доречно зазначити наступне.

По-перше, одним із етапів виявлення моральних та особистих якостей кандидата є перевірка кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури. Відповідно до ст. 8 Закону особа звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної адвокатської комісії за місцем проживання з заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту [181]. З метою перевірки повноти та достовірності відомостей, повідомлених особою, яка виявила бажання стати адвокатом, і за наявності письмової згоди такої особи кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури, кваліфікаційна палата або визначений нею член палати можуть звертатися із запитом до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми

власності та підпорядкування, громадських об'єднань, що зобов'язані не пізніше десяти робочих днів з дня отримання запиту надати необхідну інформацію. У разі ненадання особою, яка виявила бажання стати адвокатом, письмової згоди на перевірку повноти та достовірності повідомлених нею відомостей така особа до кваліфікаційного іспиту не допускається.

По-друге, обов'язковою для всіх без виключення осіб, які мають намір отримати статус адвоката, є складення кваліфікаційного іспиту. Даний іспит полягає у виявленні теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики, а також у виявленні рівня практичних навичок особи та умінь у застосуванні закону. Програма складення кваліфікаційного іспиту, яка була затверджена рішенням Ради адвокатів України № 113 від 21 вересня 2019 р., передбачає окремий блок (II частину), присвячений правилам адвокатської етики та містить 22 запитання [201]. Таким чином, можна перевірити претендента в адвокати на знання основних принципів адвокатської етики; дії Правил адвокатської етики за предметом, колом осіб та в часі; дотримання принципів законності, незалежності, неприпустимості конфлікту інтересів, конфіденційності, компетентності й добросовісності; етичних засад відносин адвоката з клієнтами, органами досудового розслідування та судом; дотримання норм адвокатської етики в громадській, науковій та публіцистичній діяльності адвоката; принципів поведінки адвокатів у соціальних мережах та відповідальності за порушення вказаних правил.

По-третє, однією з вимог набуття професійного статусу є проходження стажування. На цьому етапі, опинившись віч-на-віч із майбутньою професією, маючи змогу опанувати всі її аспекти та труднощі, претендент в адвокати найкращим чином показує свої особисті навички: аналітичні здібності, наполегливість, рішучість, витривалість, розсудливість, працьовитість, незалежність, самоконтроль та, в тому числі, і моральні якості: чесність, доброчесність, дисциплінованість, працьовитість, відповідальність; культура поведінки, включаючи тактовність, доброту, толерантність, ввічливість. Саме

під час стажування відбувається формування особи як професіонала під наглядом та керівництвом досвідченого адвоката-керівника стажування, досвід і моральність якого, безсумнівно, відповідають всім принципам адвокатської етики. Слід зазначити, що індивідуальні психологічні якості особи, необхідні для освоєння професії адвоката та набуття цього високого статусу, їх ефективність та результативність формуються протягом усього її життя, особливо під час навчання, роботи, набуття індивідуальних та загальних соціальних навичок. Мова йде не лише про сукупність особливих природних якостей, а й світогляд людини, її духовний розвиток. Цей аспект професіоналізму є важливим критерієм визначення здатності людини опановувати професію, усвідомлювати суспільну значимість і важливість роботи.

Більш того, в процесі проходження стажування, особа, яка претендує на отримання статусу адвоката, обов'язково повинна пройти Адаптаційний курс в професію адвоката для стажистів, що передбачено Положенням про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України № 80 від 1 червня 2018 р [165]. В межах вказаного курсу стажист обов'язково здає 7 модулів, що ґрунтуються на окремих темах. Кожен із модулів-підрозділів має наступну структуру: відеоматеріали, текстові матеріали та документи, які несуть роль доповнення до відеоматеріалів, а також тестове і практичне завдання. Один із таких модулів присвячений саме питанню адвокатської етики. Даний модуль складається із 8 уроків, які містять відеоматеріали та передбачає виконання тестових та практичних завдань. Деякі питання адвокатської етики також є частиною іншого модуля «Взаємовідносини між адвокатом та клієнтом».

Окрім того, безпосередньо перед отриманням свідоцтва про право на зайняття адвокатською діяльністю особа обов'язково складає присягу перед радою адвокатів регіону. Приймаючи присягу, особа зобов'язується також

дотримуватись правил адвокатської етики, чесно та сумлінно забезпечувати право на захист та надавати правову допомогу.

Зважаючи на вищевикладене, видається доречним запропонувати перевіряти морально-етичні якості особи, яка має намір отримати свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, під час відбіркового етапу кваліфікаційного оцінювання, наприклад, у формі анонімного психологічного тестування. Сьогодні, аналізуючи положення, які регулюють процедуру та спосіб складення кваліфікаційного іспиту можна констатувати, що під час складення означеного іспиту перевіряються лише теоретичні знання та практична майстерність, тобто встановлюється лише професійна кваліфікація претендента в адвокати. Тому тестування на визначення морально-етичних та психологічних якостей претендента дозволило б повною мірою оцінити ціннісні орієнтації особистості претендента в адвокати.

РОЗДІЛ 3.

ПОРЯДОК НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

3.1. Порівняльно-правовий аналіз допуску до складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на зайняття адвокатською діяльністю

Міжнародні стандарти встановлюють, що держави, професійні асоціації адвокатів та освітні установи зобов'язані захищати від дискримінації до початку та під час професійної юридичної практики. До неї відноситься дискримінація за ознаками раси, кольору шкіри, статі, етнічного походження, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового, соціального, економічного чи іншого стану, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, інвалідності, за винятком вимоги про те, що адвокат повинен бути громадянином відповідної країни. Не менш важливо, щоб особи, які допускаються до юридичної професії, відповідали необхідним кваліфікаційним вимогам, мали відповідні моральні якості, щоб стати адвокатом.

У Рекомендаціях № R (2000) 21 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про свободу професійної діяльності адвокатів підкреслюється важливість незалежності процедури допуску до професії адвоката: «Рішення про видачу дозволу на ведення адвокатської практики і про допуск до професії повинні прийматися незалежним органом. Такі рішення, приймаються вони незалежним органом чи ні, повинні підлягати оскарженню в незалежний і неупереджений судовий орган» [281].

Хартією Ради адвокатських асоціацій та правових товариств Європи, Рекомендацією Ради Європи про свободу здійснення юридичної діяльності (Rec (2000) 21), Резолюцією Європейського парламенту щодо юридичної

професії і загального інтересу у функціонуванні правових систем і Основними принципами ООН про роль юристів закріплено основні принципи юридичної професії, серед яких одне із ключових місць посідає принцип високого рівня професійної компетентності представників юридичної професії.

Юристи, й адвокати в тому числі, не можуть ефективно надавати консультації, представляти інтереси клієнта та виступати в якості захисника без проходження спеціальної підготовки, необхідної для отримання високого статусу адвоката.

Одним із обов'язкових етапів набуття статусу адвоката в Україні є складення кваліфікаційного іспиту. Порядок та умови проходження претендентом в адвокати іспиту детально регламентовано у Законі (ст. 9) [181], Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні [172] та в Програмі складення кваліфікаційного іспиту, затвердженої Рішенням Ради адвокатів України 21 вересня 2019 р. № 113, яка була введена в дію з 1 січня 2020 року [201].

Аналіз вказаних законодавчих актів дає підстави стверджувати, що основною метою кваліфікаційного іспиту є атестування особи, яка виявила бажання стати адвокатом шляхом виявлення теоретичних знань у галузі права, історії адвокатури, адвокатської етики, а також у виявленні рівня її практичних навичок та умінь у застосуванні законів.

Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту задля отримання права на заняття адвокатською діяльністю в Україні умовно можливо поділити на декілька стадій: звернення особи із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту; розгляд заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту; прийняття рішення кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури про допуск до складення кваліфікаційного іспиту.

Так, особа, яка виявила бажання набути статус адвоката (далі – Заявник), звертається до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури регіону за

місцем проживання із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Слід відразу зазначити, що із заявою вправі звернутись громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які звертаються за набуттям статусу адвоката вперше, повторно, або після позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю. Потрібно звернути увагу на те, що є певна категорія осіб, які позбавлені можливості звернення до КДКА із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, а, отже, і позбавлені можливості отримати статус адвоката взагалі. Це особи, які мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; визнані судом недієздатними чи обмежено дієздатними, страждають психічним захворюванням; позбавлені права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; звільнені з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення [172].

Але, при цьому слід відзначити наступне: особа, яка обіймає посаду, несумісну із зайняттям адвокатської діяльності (військова або альтернативна (невійськова) служба; нотаріальна діяльність; судово-експертна діяльність; одну із посад зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції» [190] має право звернутися із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Оцінка несумісності займаних особою посад з адвокатською діяльністю буде здійснюватися вже, безпосередньо, при вирішенні питання про допуск особи до стажування та видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Одночасно із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту Заявник надає цілу низку документів, перелік яких закріплений у Порядку. Серед таких документів: власноруч написана заява, засвідчена особистим

підписом; документ державного зразка, що підтверджує набуття заявником повної вищої освіти за спеціальностями «правознавство», «правоохоронна діяльність», «міжнародне право» (оригінал та нотаріально посвідчену копію); документ (документи) про підтвердження наявності у Заявника стажу роботи у галузі права не менше, ніж два роки (оригінал та нотаріально чи за місцем роботи посвідчену копію); документ, який засвідчує відсутність судимості; довідку медичної установи про стан здоров'я; довідку про підтвердження того, що за останні два роки, які передували зверненню, заявник не складав кваліфікаційного іспиту на право заняття адвокатською діяльністю в жодній кваліфікаційно-дисциплінарній комісії адвокатури регіону, що йому не видавалось свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та не приймалось рішення про позбавлення такого свідоцтва; оригінал та копію документу про підтвердження реєстрації місця проживання Заявника; копію картки фізичної особи-платника податків, за виключенням випадків, коли особа відповідно до закону має право не отримувати такої картки. В обов'язковому порядку необхідно надати письмову згоду на обробку персональних даних, проведення перевірки повноти та достовірності повідомлених ним відомостей та зобов'язання про надання необхідних для перевірки документів на запит КДКА [172].

Після подання заявником заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту з доданими документами вона приймається та реєструється головою КДКА (або за його дорученням головою кваліфікаційної палати) у спеціальному журналі обліку кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури та формується в особову справу та має бути розглянута протягом 30 днів з моменту її надходження до КДКА регіону.

На цій стадії КДКА регіону здійснює перевірку відповідності особи всім вимогам, передбаченим Законом та перевіряє повноту та достовірність повідомлених особою відомостей. З цією метою члени палати можуть звертатися із запитами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і

організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань.

За результатами вивчення документів та перевірки кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури на засіданні приймає одне із рішень: про допуск особи до складення кваліфікаційного іспиту; про відмову в допуску особи до складення кваліфікаційного іспиту. Особі, яка звернулася із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту, повідомляється про прийняте рішення протягом трьох днів з дня його прийняття.

У разі прийняття позитивного рішення особа зобов'язана внести на банківський рахунок комісії плату за складення кваліфікаційного іспиту, у розмірі, встановленому Радою адвокатів України. Наразі ця сума становить три прожиткових мінімуми для працездатних осіб, установлених законом на день подання особою заяви про допуск до складення кваліфікаційного іспиту. Якщо протягом встановленого часу плата особою не вноситься – рішення про допуск такої особи до складення кваліфікаційного іспиту КДКА скасовується.

Таку умову, як складення кваліфікаційного іспиту для набуття статусу адвоката використовують всі країни пострадянського простору. Так, наприклад, у таких країнах як Республіка Казахстан, Білорусь, Молдова, Узбекистан допуск до складення кваліфікаційного іспиту отримує особа, яка має вищу освіту, стаж роботи в галузі права та в обов'язковому порядку пройшла стажування під керівництвом досвідченого адвоката-наставника та отримала документ про успішне його закінчення.

Так, у **Республіці Казахстан** порядок проходження атестації регулюється Законом Республіки Казахстан «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» [128] та Наказом Міністра юстиції Республіки Казахстан від 28 травня 2020 року № 61 «Про затвердження Правил надання державних послуг з питань адвокатської діяльності» [193].

Особа, яка претендує на зайняття адвокатською діяльністю (отримувач послуги), що успішно пройшла стажування у адвоката направляє в Комісію з атестації осіб, які претендують на зайняття адвокатською діяльністю, що

створюється при Департаментах юстиції областей, міст республіканського значення і столиці через веб-портал «електронного уряду» www.egov.kz, www.elicense.kz документи зазначені в пункті 8 Стандарту адміністративної послуги «Проведення атестації осіб, які претендують на зайняття адвокатською діяльністю» у формі електронного документа, підписаного електронним цифровим підписом.

За вибором отримувача послуг державна послуга надається за принципом «однієї заяви» в сукупності з державною послугою «Видача ліцензії на заняття адвокатською діяльністю».

Державна послуга «Проведення атестації осіб, які претендують на зайняття адвокатською діяльністю» надається Департаментами юстиції областей, міст республіканського значення і столиці (послугодавець).

Перелік основних вимог до надання адміністративної послуги, що включає характеристики процесу, форму, зміст і результат надання, а також інші відомості з урахуванням особливостей надання адміністративної послуги наводяться в Стандарті.

Відомості про документ, що посвідчує особу послугодавця, про ліцензії, про наявність чи відсутність судимості та про перебування на диспансерному обліку у нарколога та психіатра послугодавець отримує з відповідних інформаційних систем через шлюз «електронного уряду».

Послугодавець отримує згоду отримувача послуги на використання відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю, що містяться в інформаційних системах, при наданні державних послуг, якщо інше не передбачено законами Республіки Казахстан.

Послугодавець в день надходження документів здійснює їх прийом і реєстрацію. Через портал отримувача послуг в «особистий кабінет» прямує статус про прийняття заяви на державну послугу.

При зверненні заявника після закінчення робочого часу, у вихідні та святкові дні згідно з трудовим законодавством, прийом заяв та видача результатів надання адміністративної послуги здійснюється наступним

робочим днем. Послугодавець протягом 2 (двох) робочих днів з дня надходження документів перевіряє повноту представлених документів, в разі встановлення факту неповноти поданих документів готує мотивовану відмову.

У разі надання отримувачем послуг повного пакета документів послугодавець перевіряє документи на відповідність кваліфікаційним вимогам, затверджених наказом виконуючого обов'язки Міністра юстиції Республіки Казахстан від 20 січня 2015 року № 20 (zareєстрований в Міністерстві юстиції Республіки Казахстан від 17 лютого 2015 року № 10270) [188] і передає на розгляд Комісії.

Документи отримувача послуг про допуск до атестації розглядаються комісією протягом 13 (тринадцяти) робочих днів. За підсумками розгляду, комісія виносить мотивоване рішення про допуск або про відмову у допуску претендента до атестації, з підстав передбачених в пункті 9 Стандарту. Особа, яка претендує на зайняття адвокатською діяльністю, при подачі заяви має право визначити місце і мову (казахську або російську) проведення атестації.

Рішення про відмову в допуску до атестації направляється отримувачу послуг не пізніше 15 (п'ятнадцяти) робочих днів з дня надходження заяви.

Особа, яка претендує на отримання статусу адвоката допущена до атестації, повідомляється про місце, дату, час, порядок проведення атестації за допомогою передачі смс-повідомлення на мобільний телефон або через веб-портал «електронного уряду» в «особистий кабінет» не пізніше, ніж за 10 (десять) календарних днів до її проведення [193].

Термін проведення атестації визначається державною базою даних інформаційної системи «Е-ліцензування» автоматично з урахуванням поданих документів на підставі заяви і дати проходження атестації.

У **Молдові** для допуску до кваліфікаційного іспиту адвокат-стажер представляє в Комісію з ліцензування адвокатської діяльності наступні документи: заяву про допуск до кваліфікаційного іспиту; декларацію про нездійснення в період професійного стажування видів діяльності, несумісних з адвокатською діяльністю, передбачених Законом; заяву під присягою, до якої

додається анкета для оцінки репутації, складена Комісією з ліцензування; звіт про стажування; характеристику, видану адвокатом-наставником; посвідчення адвоката-стажиста.

У разі дотримання всіх вимог кандидат допускається до кваліфікаційного іспиту, про що робиться запис в Реєстрі кандидатів.

Дата і час проведення кваліфікаційного іспиту встановлюються Комісією з ліцензування, публікуються на сайті Спілки адвокатів і доводяться до відома кандидата не пізніше, ніж за 10 днів до дати проведення іспиту [199].

Питання допуску до складення кваліфікаційного іспиту у **Республіці Білорусь** детально регламентовано в Законі [131] та Положенні про Кваліфікаційну комісію з питань адвокатської діяльності в Республіці Білорусь [196]. Для допуску до складення кваліфікаційного іспиту претендент подає заяву до Кваліфікаційної комісії з питань адвокатської діяльності в Республіці Білорусь, яка створюється при Міністерстві юстиції Республіки Білорусь, до якої додаються: копія диплому про вищу юридичну освіту; виписка з трудової книжки, якщо претендент здійснював трудову діяльність, а в разі її відсутності - довідка з останнього місця роботи із зазначенням підстав припинення трудової діяльності; копія свідоцтва про атестацію юриста (при його наявності); висновок про готовність стажиста адвоката до здійснення адвокатської діяльності та звіт про результати стажування; автобіографію.

Після цього Кваліфікаційна комісія протягом місяця проводить перевірку претендента на відповідність всім вимогам та за результатами перевірки приймається рішення про допуск або про відмову у допуску претендента до складення кваліфікаційного іспиту. Рішення Кваліфікаційної комісії про відмову в допуску претендента до здачі кваліфікаційного іспиту може бути оскаржене до суду протягом місяця з дня прийняття рішення.

В **Республіці Узбекистан** порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту детально визначено в Наказі Міністра юстиції Республіки **Узбекистан** «Про затвердження Положення про Кваліфікаційні

комісії при територіальних управліннях палати адвокатів Республіки Узбекистан [192].

Претендент, який бажає скласти кваліфікаційний іспит з метою отримання права на заняття адвокатською діяльністю повинен звернутись до територіального управління за місцем постійного проживання з наступними документами: заява про складення кваліфікаційного іспиту; копія паспорту громадянина Республіки Узбекистан; диплом про вищу юридичну освіту (знімається копія, оригінал повертається); трудова книжка (знімається копія, оригінал повертається) або її копія, яка завірена за місцем роботи; особистий листок, що містить відомості про претендента; характеристика з адвокатського формування, в якому претендент проходив стажування; кольорова фотографія розміром 3 x 4 см - 2 шт. (зроблена протягом останніх 12 місяців); документ, який містить відомості про наявність чи відсутність судимості та дієздатності претендента.

Документи, що подаються претендентом для складення кваліфікаційного іспиту, приймаються відповідальним секретарем безпосередньо, через засоби поштового зв'язку або в електронній формі за описом, копія якого надсилається (вручається) претендентові з відміткою про дату прийняття документів.

Після вивчення відповідальним секретарем документів, представлених претендентом, вони можуть бути повернуті претенденту у випадку, якщо претендентом не дотримано всіх вимог, які законодавчо закріплені для отримання статусу адвоката, або, якщо поданий неповний пакет документів.

Таким чином, в зазначених країнах порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту регулюється на рівні законодавчих актів та деталізується нормами підзаконних нормативно-правових актів. Заслужує на увагу порядок подання та розгляду документів, необхідних для допуску до кваліфікаційного іспиту в Казахстані та Узбекистані в частині використання електронних ресурсів для процедури надання допуску до кваліфікаційного

іспиту. Вказані процедури значно полегшують шлях доступу до професії адвоката.

В інших пострадянських країнах для допуску до складення кваліфікаційного іспиту достатньо відповідати всім функціональним умовам, щоб отримати допуск до складення кваліфікаційного іспиту.

У Російській Федерації порядок доступу до кваліфікаційного іспиту регламентований Законом [127] та Положенням про порядок складення кваліфікаційного іспиту для присвоєння статусу адвоката (затв. Радою Федеральної палати адвокатів 25.04.2003 (протокол № 2)) (ред. від 17.04.2019) [160]. Особа, яка має вищу юридичну освіту або науковий ступінь з юридичної спеціальності, стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше двох років або пройшла стажування в адвокатському об'єднанні має право звернутися до кваліфікаційної комісії адвокатської палати суб'єкта Російської Федерації з заявою про присвоєння їй статусу адвоката. Для складення кваліфікаційного іспиту та набуття статусу адвоката особа має право звернутися до кваліфікаційної комісії того суб'єкта Російської Федерації, в якому він зареєстрований за місцем постійного проживання і в якості платника податків. Громадяни, що змінювали місце проживання і місце обліку як платник податків, допускаються до складення кваліфікаційного іспиту і набувають статусу адвоката в кваліфікаційній комісії суб'єкта Російської Федерації, в якому вони постійно проживали і перебували на податковому обліку на початок річного періоду, що передує моменту подачі заяви про надання статусу адвоката.

Окрім заяви необхідно подати копію документа, що засвідчує його особу, анкету, що містить біографічні відомості, копію трудової книжки або інший документ, що підтверджує стаж роботи за юридичною спеціальністю, копію документа, що підтверджує вищу юридичну освіту або наявність наукового ступеня за юридичною спеціальністю, а також інші документи у випадках, передбачених законодавством про адвокатську діяльність і адвокатуру.

Голова кваліфікаційної комісії виконує наступні функції: скликає засідання кваліфікаційної комісії; організовує перевірку представлених претендентом документів; призначає дату та час складення іспиту; забезпечує відповідно до затвердженого радою федеральної адвокатської палати переліком питань, пропонованих претендентам, складення екзаменаційних білетів і письмових завдань, які затверджуються відповідною кваліфікаційною комісією; підписує протокол засідання кваліфікаційної комісії та інші документи, що відображають роботу комісії; організовує узагальнення результатів роботи кваліфікаційної комісії і вживає заходів щодо поліпшення організації її діяльності, про що інформує відповідну конференцію (збори) адвокатів [160].

Рішення про допуск до кваліфікаційного іспиту приймається кваліфікаційною комісією в строк не більше місяця, а при необхідності проведення перевірки достовірності поданих претендентом відомостей - в тримісячний строк з дня подачі заяви про допуск претендента до кваліфікаційного іспиту. При необхідності кваліфікаційна комісія організовує протягом двох місяців перевірку достовірності документів та відомостей, представлених претендентом, звертаючись до відповідних органів із запитом про перевірку або підтвердження достовірності зазначених документів і відомостей. Після завершення перевірки кваліфікаційна комісія приймає рішення про допуск претендента до кваліфікаційного іспиту або про відмову в допуску претендента до кваліфікаційного іспиту.

Допуск до професії адвоката **в Азербайджані** здійснює Кваліфікаційна комісія Колегії адвокатів. Закон про адвокатуру не встановлює правил кваліфікаційного іспиту, вони повинні бути встановлені Президією Колегії адвокатів. Кваліфікаційна комісія з метою встановлення професійної придатності кандидатів в адвокати приймає у них обов'язковий іспит з кваліфікації, у разі необхідності може витребувати від державних органів, інших юридичних і фізичних осіб відповідні документи і відомості з питань, що розглядаються.

Для допуску до складення кваліфікаційного іспиту кандидат повинен мати вищу юридичну освіту та стаж роботи за фахом юриста не менше трьох років або ж здійснювати діяльність не менше трьох років в області права у наукових і педагогічних, освітніх установах (ст. 8 Закону) [126].

У Вірменії порядок допуску до кваліфікаційного іспиту регулюється ст. 45.11. Закону «Про адвокатуру» [136] та Положенням про допуск до складення кваліфікаційного іспиту [161].

Кваліфікаційний іспит є єдиним іспитом для отримання ліцензії на адвокатську діяльність, в якому беруть участь тільки слухачі, які пройшли відповідне навчання у Школі адвокатури. Кваліфікаційний іспит організовує кваліфікаційна комісія Палати адвокатів. Рада Палати адвокатів встановлює правила організації та проходження іспиту. Слухачі, які не брали участі в іспиті або не здали його, за винятком осіб, які не здавали іспит з поважних причин, проходять спеціальний курс в Школі адвокатури для отримання права на повторне проходження кваліфікаційного іспиту. Слухачі, які повторно не склали іспит, вправі ще раз взяти участь в кваліфікаційному іспиті після чергового проходження навчання в Школі адвокатури на загальних підставах [161].

В Киргизькій Республіці допуск до юридичної професії здійснює Кваліфікаційна комісія, яка утворюється при Міністерстві юстиції Киргизької Республіки. Кваліфікаційна комісія діє на підставі Положення про Кваліфікаційні комісії при Міністерстві юстиції Киргизької республіки з питань адвокатської діяльності, яке затверджується Міністерством юстиції [156]. Відповідно до цього Положення особам, які претендують на отримання ліцензії, для допуску до складення кваліфікаційного іспиту необхідно подати до Міністерства юстиції на розгляд Кваліфікаційної комісії наступні документи: заява про допуск до складення кваліфікаційного іспиту на отримання ліцензії; особовий листок з обліку кадрів, належно заповнений і підписаний особисто; документи, що засвідчують особу і підтверджують приналежність претендента до громадянства Киргизької Республіки (паспорт);

нотаріально засвідчена копія диплома про вищу юридичну освіту; нотаріально засвідчена або засвідчена за останнім місцем роботи копія документа, що підтверджує стаж роботи за юридичною спеціальністю (трудова книжка); характеристика з останнього місця роботи; фотографія.

Кваліфікаційна комісія має право перевірити достовірність документів і відомостей, поданих претендентом, для чого вправі звернутися із запитом до відповідних державних органів, органів місцевого самоврядування та організації про перевірку або підтвердження достовірності поданих документів і відомостей.

Після прийому документів структурний підрозділ Міністерства юстиції з питань адвокатури направляє запит до Інформаційного центру Міністерства внутрішніх справ Киргизької Республіки для отримання відомостей про наявність чи відсутність судимості претендента, результати якого долучаються до його особової справи.

Після завершення перевірки документів Кваліфікаційна комісія приймає рішення про допуск або про відмову у допуску до кваліфікаційного іспиту. Рішення про відмову у допуску до кваліфікаційного іспиту може бути оскаржене в порядку, визначеному законодавством.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, допускається до повторного складення іспиту не раніше ніж через шість місяців. Виписка з протоколу Кваліфікаційної комісії долучається до особової справи адвоката. Особові справи адвокатів зберігаються в архіві Міністерства юстиції в установленому порядку.

Відповідно до законодавства **Грузії** для того, щоб бути допущеним до кваліфікаційного іспиту, заявники повинні зареєструватися в електронному вигляді (в Інтернеті) принаймні протягом 14 днів після оголошення про реєстрацію. В останній день отримання документів функція реєстрації програмно вимикається, а подані із запізненням документи не приймаються. Для участі у кваліфікаційному іспиті заявник повинен сплатити внесок за реєстрацію на іспит. Виконавча рада Асоціації адвокатів Грузії уповноважена

звільнити заявника від сплати реєстраційного збору на підставі особистої заяви. Після завершення реєстрації прохання заявника про повернення збору, сплаченого за участь в іспиті не задовольняється. Законодавством не дозволяється реєструватися одночасно на дві спеціалізації.

Для реєстрації на іспит заявник повинен завантажити на електронний портал: диплом про вищу юридичну освіту та/або сертифікат; посвідчення особи; кольорову фотографію; квитанцію, що підтверджує сплату екзаменаційного збору.

Після завершення реєстрації заявник отримує повідомлення про успішну або невдалу реєстрацію іспиту на порталі заявника, а також електронною поштою. Якщо заявник не відповідає встановленим вимогам або подані документи не відповідають встановленому правилу, заявник не буде допущений до іспиту [210].

У Республіці Таджикистан для допуску до складення кваліфікаційного іспиту встановлені такі вимоги: наявність громадянства Республіки Таджикистан, володіння державною мовою, наявність вищої юридичної освіти, не менше двох років стажу роботи за юридичною спеціальністю, або проходження стажування в адвокатському об'єднанні (ст. 14 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність») [133].

Особа, що відповідає вказаним вимогам, має право звернутися до територіального органу Спілки адвокатів із заявою про присвоєння їй статусу адвоката. Претендент крім заяви подає до територіального органу Спілки адвокатів наступні документи: копія паспорта громадянина Республіки Таджикистан; біографія; копія трудової книжки або інший документ, що підтверджує стаж роботи в якості юриста; копія документа про вищу юридичну освіту; довідка про притягнення до кримінальної відповідальності і засудження.

Територіальний орган Спілки адвокатів протягом місячного терміну здійснює перевірку достовірності документів та відомостей, представлених претендентом. Територіальний орган Союзу адвокатів вправі звернутися до

відповідних державних органів і організацій із запитом про підтвердження достовірності зазначених документів і відомостей. Дані державні органи та організації зобов'язані повідомити територіальним органам Спілки адвокатів про результати перевірки документів і відомостей в строк не пізніше ніж через 15 днів з дня отримання запиту.

Після завершення перевірки, територіальний орган Спілки адвокатів дає письмову відповідь претенденту про направлення клопотання про допуск претендента до кваліфікаційного іспиту в Кваліфікаційній комісії або про відмову в прийнятті документів [133].

Особа, яка бажає отримати допуск до складення кваліфікаційного іспиту **в Литовській Республіці** зобов'язана відповідно до ст. 16 Закону звернутись до Адвокатури Литви та подати наступні документи: клопотання про складення кваліфікаційного іспиту на адвоката або іспиту з організації адвокатської діяльності; документ, що засвідчує громадянство Литовської Республіки або держави-члена Європейського Союзу; документ, що засвідчує вищу університетську юридичну освіту - кваліфікаційні ступені бакалавра права і магістра права або професійну кваліфікаційну ступінь юриста (одноступеневу університетську юридичну освіту); документ, що засвідчує вказаний в пункті 3 статті 7 Закону стаж роботи за юридичною спеціальністю, або позитивну оцінку практики в якості помічника адвоката, видану керівником практики, а особа, яка бажає здавати іспит з організації адвокатської діяльності, - документ, що засвідчує стаж роботи на посаді судді не менше семи років або стаж роботи на посаді прокурора не менше десяти років, або документ, що засвідчує ступінь доктора соціальних наук юридичного напрямку або хабілітованого доктора, або документ, що засвідчує виключення зі списку практикуючих адвокатів Литви за вказаними в пунктах 1, 5 або 6 статті 24 Закону про адвокатуру № VIII-811 підставах; квитанція внеску за здачу іспитів на адвоката [135].

Проведений аналіз процедури допуску до складення кваліфікаційного іспиту в Україні та пострадянських країнах дає підстави стверджувати, що

процес допуску значно відрізняється. Порівняльно-правовий аналіз дозволяє запропонувати деякі зміни в процедурі допуску до складення кваліфікаційного оцінювання в Україні з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Особа, яка виявила бажання набути статус адвоката звертається із заявою про допуск до складення кваліфікаційного оцінювання через веб-портал та надає документи зазначені в пункті 2 розділу 2 Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні у формі електронного документа, підписаного електронним цифровим підписом. Електронний підпис забезпечує достовірність і цілісність інформації, викладеної у документі, а також дає змогу підтвердити цілісність електронного документа та ідентифікувати особу, яка підписала документ.

Вважаємо за необхідне запропонувати на офіційному сайті Національної асоціації адвокатів України в розділі доступу до професії адвоката у вкладці «Центр кар'єри» створити особистий кабінет для осіб, які виявили бажання набути статус адвоката з можливістю подання документів для допуску до складення кваліфікаційного оцінювання та відслідковування статусу заяви та відповідності документів. Права адміністратора вказаного розділу веб-порталу отримують відповідно працівники регіональних Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, які будуть відповідальними за внесення даних до реєстрів осіб, які виявили бажання отримати статус адвоката.

Особа, яка виявила бажання набути статус адвоката у разі допуску до складення кваліфікаційного оцінювання повідомляється про місце, дату, час, порядок проведення іспиту за допомогою смс-сповіщення на мобільний телефон та/або через веб-портал Національної асоціації адвокатів України в «особистий кабінет» не пізніше, ніж за 10 (десять) календарних днів до його проведення.

Рішення про відмову в допуску до складення кваліфікаційного оцінювання направляється шляхом смс-сповіщення на мобільний телефон

та/або через веб-портал Національної асоціації адвокатів України в «особистий кабінет» не пізніше 30 (тридцяти) робочих днів з дня надходження заяви.

Термін проведення кваліфікаційного оцінювання визначається автоматично з урахуванням поданих документів на підставі заяви і дати проходження іспиту.

3.2. Складення кваліфікаційного іспиту в Україні та в інших пострадянських країнах

Мета процедури набуття статусу адвоката полягає у відборі осіб, які за своїми професійними якостями будуть здатні надавати кваліфіковану правову допомогу. Держава покликана гарантувати кожній особі можливість отримати таку допомогу. Для забезпечення формування якісного адвокатського корпусу державою встановлюються підвищені кваліфікаційні вимоги для осіб, які виявили бажання набути статус адвоката. Так, обов'язковим етапом в процесі доступу до професії адвоката є складення претендентом кваліфікаційного іспиту. Важливість кваліфікаційного іспиту адвоката пов'язана із необхідністю встановлення рівня теоретичних знань та визначення можливості претендента кваліфіковано надавати правову допомогу.

Складення кваліфікаційного іспиту є обов'язковою умовою набуття статусу адвоката в Україні. Процедура складення іспиту та методика його оцінювання передбачені в Порядку допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядку складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні [172], Програмі складення кваліфікаційного іспиту, яка була затверджена Рішенням Ради адвокатів України 21 вересня 2019 р. №113, та введена в дію з 1 січня 2020 року [201].

Кваліфікаційний іспит є атестуванням особи, яка виявила бажання здійснювати адвокатську діяльність шляхом перевірки знань особи в галузі

права, історії адвокатури, адвокатської етики та визначення рівня її практичних навичок і умінь застосування норм права.

Цікавою є думка Р.Г. Мельниченка, який вважає, що основною метою кваліфікаційного іспиту є забезпечення умов допуску до адвокатської професії осіб, які володіють здатністю для заняття адвокатською діяльністю. Він вказує, що перед кваліфікаційною комісією не стоїть завдання 100% -го поділу всіх кандидатів на осіб здатних і нездатних займатися адвокатською діяльністю, адже виконання такого завдання неможливе з урахування короткого часу проведення іспиту (саме опитування триває приблизно 15-25 хвилин). Науковець стверджує, що остаточний вердикт про професійну спроможність адвоката винесуть його майбутні клієнти (звертаючись чи ні до нього за юридичною допомогою) та інститут професійної відповідальності, який покликаний очистити адвокатуру від осіб, які не дотримуються її корпоративних правил [112, с.27].

Для здійснення адвокатської діяльності важливе значення має професійна компетентність адвоката, яка характеризується певними знаннями, здібностями, вміннями та навичками, а також індивідуальними та особистісними якостями особи.

Щодо доцільності складення кваліфікаційного іспиту, особливо практикуючими юристами із значним досвідом роботи в галузі права, серед науковців немає єдиної думки.

На переконання Р.Г. Мельниченко, кваліфікаційні комісії адвокатури проводять іспити з метою встановлення наявності у претендента необхідних професійних знань. У правозастосовчій практиці поняття «професійні знання» стали ототожнюватися з поняттям «юридичні знання». Тобто до переліку питань для іспитів на присвоєння статусу адвоката були включені питання з усіх основних юридичних дисциплін: кримінальне право, цивільне право, кримінальний процес, цивільний процес тощо. Подібний підхід видається невірним, адже кваліфікаційні комісії взяли на себе функцію перевірки результатів підсумкової державної атестації, яка є підставою для видачі

диплома про вищу юридичну освіту. Процеси визначення рівня знань за участі державних екзаменаційних комісій у закладах освіти є юридично легітимними. Піддаючи сумніву процедури державних іспитів кваліфікаційна комісія фактично свідчить про незаконність видачі диплому державного зразка [112, с.30].

І. Головань зазначає, що в Україні відповідно до Закону «Про вищу освіту» проводиться державна атестація осіб, які закінчують вищі навчальні заклади. Він вказує, що не зовсім зрозумілим є те, на якій підставі адвокатура виявляє недовіру до системи державної атестації, проводячи переекзаменування юристів, які прагнуть стати адвокатами. Адже для того щоб стати слідчим, додаткового іспиту складати не треба. Крім того, на його переконання, абсолютна більшість претендентів іспит складає успішно, тому немає підстав стверджувати, що іспит відсіває недостойних. Дослідник пропонує замість іспиту ввести мінімальний середній бал диплома, встановивши його на рівні, 4,5 балів [44].

Відповідно до Програми кваліфікаційний іспит складається державною мовою та складається з двох частин: письмового іспиту та усного іспиту, які складаються окремо. Для цього формуються окремо екзаменаційні білети для складення письмового іспиту та екзаменаційні білети для складення усного іспиту.

Першим складається письмовий іспит, який полягає в підготовці вказаних в обраному особою екзаменаційному білеті трьох завдань із різних галузей права (у формі процесуальних документів) та письмового висновку щодо правової позиції та тактики захисту або надання іншої правової допомоги по фабулі справи. При складенні письмового іспиту особа, яка складає іспит, має право користуватися офіційними текстами нормативно-правових актів на друкованих носіях. Використання інших джерел інформації не дозволяється.

Оцінка кожного із чотирьох письмових завдань здійснюється двома членами кваліфікаційної палати, і головою КДКА, якщо останній приймає

участь у її засіданні, за шкалою від 0 до 30 балів. Середній бал за результатами складення письмового іспиту, вирахований як середньоарифметичне число від сумарної кількості виставлених балів, та не може перевищувати 120 і бути меншим за 80 балів. Особа, яка за результатами складення письмового іспиту отримала 80 балів і більше (максимум 120 балів), вважається такою, що успішно склала письмовий іспит [201].

Особи, які успішно склали письмовий іспит допускаються до складення усного іспиту. Для складення усного іспиту особа, яка складає кваліфікаційний іспит, має дати відповіді на 15 питань (із 352, передбачених Програмою для підготовки до іспиту), зазначених в обраному екзаменаційному білеті. Під час складення усного іспиту особа, яка складає іспит, має продемонструвати знання законодавства та судової практики.

Відповіді особи на питання екзаменаційного білету для складення усного іспиту оцінюються кожним членом кваліфікаційної палати, який бере участь у засіданні палати, та головою КДКА, якщо він бере участь у засіданні палати, за чотирьохбальною шкалою від 0 до 4 балів за кожне із п'ятнадцяти питань.

Кваліфікаційна палата визначає оцінку (середній бал), що отримує особа, яка складала усний іспит, як середньоарифметичне число, вираховане з сумарної кількості балів за відповіді на всі питання екзаменаційного білету, виставлених членами кваліфікаційної палати КДКА, які брали участь у її засіданні, та головою КДКА, якщо він брав участь у засіданні палати.

Оцінка (середній бал) за усний іспит, вирахована відповідно до пункту 14.8. цього Розділу, не може перевищувати 60 та бути меншою за 45 балів. Особа вважається такою, яка успішно склала усний іспит, якщо за результатами оцінювання вона отримала не менше 45 балів.

Загальна оцінка (сумарна кількість середньоарифметичних балів) за результатами складення письмового та усного іспитів вноситься до відомості з оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту особи.

Особа, яка за результатами оцінювання письмового та усного іспитів отримала у сумі 125 балів і більше, вважається такою, що успішно склала кваліфікаційний іспит [201].

На нашу думку, така процедура складення кваліфікаційного іспиту є неефективною та не відповідає умовам та розвитку сучасності. Так, аналізуючи першу частину кваліфікаційного іспиту (письмову) необхідно висловити зауваження з приводу недоцільності складання процесуальних документів у письмовому варіанті, у зв'язку із тим, що кандидат витрачає дуже багато часу на складання таких документів, але по суті це не дає комісії можливості об'єктивно оцінити його знання. З урахуванням технологічного прогресу, вважаємо, що процедуру складання можна проводити за допомогою комп'ютеризованих класів, де претендент зможе підготувати макет процесуального документу та здати його членам комісії на перевірку. Альтернативою письмовій частині кваліфікаційного іспиту також може виступити комп'ютерне анонімне тестування на визначення рівня знань претендента, що у подальшому надасть можливість уникнути дублювання із програмою стажування кандидата, де він складає процесуальні документи з усіх спеціалізацій.

Широко використовується кваліфікаційний іспит як обов'язкова умова набуття статусу адвоката і в інших країнах пострадянського простору

Так, у **Республіці Казахстан** порядок проходження атестації регулюється Наказом Міністра юстиції Республіки Казахстан від 28 травня 2020 року № 61 «Про затвердження Правил надання державних послуг з питань адвокатської діяльності»[193].

Перш за все, слід відзначити, що є категорія осіб, яка звільняється від проходження атестації: особи, які склали кваліфікаційний іспит в Кваліфікаційній комісії при Вищій Судовій Раді Республіки Казахстан, які успішно пройшли стажування в суді і отримали позитивний відгук пленарного засідання обласного або прирівняного до нього суду; особи, які припинили повноваження судді з підстав, передбачених підпунктами 1, 2, 3, 9, 10 і 12

пункту 1 статті 34 Конституційного закону Республіки Казахстан «Про судову систему і статус суддів Республіки Казахстан» [125]; особи, звільнені з органів прокуратури та слідства, при наявності стажу роботи на посаді прокурора або слідчого не менше десяти років, за винятком звільнених за негативними мотивами [128].

Атестація як етап набуття статусу адвоката складається з комплексного комп'ютерного тестування на знання законодавства Республіки Казахстан і психологічної готовності до здійснення адвокатської діяльності та практичного завдання з аналізу обставин справи з використанням необхідних джерел.

Перелік питань, що підлягають включенню в тести, формується Міністерством юстиції Республіки Казахстан. Питання для оцінки знань претендентів повинні відповідати тематиці правових дисциплін (Цивільний кодекс Республіки Казахстан, Цивільний процесуальний кодекс Республіки Казахстан, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан, Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан, Кодекс Республіки Казахстан «Про адміністративні правопорушення», Закон Республіки Казахстан «Про протидію корупції»), знання яких необхідні для здійснення адвокатської діяльності, і містити не менше трьох варіантів відповіді з однією правильною.

Комплексне комп'ютерне тестування з завдань уніфікованого юридичного тесту проводиться з використанням комп'ютерної техніки [193].

Формування завдань уніфікованого юридичного тесту здійснюється Міністерством юстиції Республіки Казахстан із залученням на конкурсній основі незалежних експертів в порядку, передбаченому законодавством Республіки Казахстан. Тести і екзаменаційні білети є конфіденційною інформацією і не підлягають вільному поширенню.

Перед проходженням атестації Комісія інформує претендента про порядок проведення атестації, тривалість та зміст процедури відбору претендентів.

На засіданні Комісії з атестації осіб, які претендують на зайняття адвокатською діяльністю, мають право бути присутніми представники засобів масової інформації, Республіканської колегії адвокатів і члени колегії адвокатів. Про дату проведення засідання засоби масової інформації повідомляються територіальним органом юстиції.

З метою забезпечення відкритості та гласності на засіданнях комісії з атестації осіб, які претендують на зайняття адвокатською діяльністю, здійснюються аудіо -і (або) відеозаписи або стенографування належної якості. Стенограма, аудіо -і (або) відеозаписи, отримані в ході засідання, долучаються до протоколу засідання і зберігаються разом з матеріалами комісії з атестації осіб, які претендують на зайняття адвокатською діяльністю [193].

Варто звернути увагу, що при проведенні атестації не дозволяється використання претендентом довідкової, спеціальної та іншої літератури, засобів зв'язку, а також будь-яких записів, за винятком другого етапу проведення атестації, де допускається використання паперових текстів законів.

У разі порушення зазначених вимог претендент відсторонюється комісією від поточної атестації.

Претендент, відсторонений від атестації, має право повторно подати заяву про допуск до атестації після закінчення трьох місяців з дня винесення рішення.

Загальний час, визначений на виконання психологічного тесту – 20 (двадцять) хвилин, тест на знання законодавства – 90 (дев'яносто) хвилин (100 питань). Претенденти проходять психологічний тест до проходження тесту на знання законодавства Республіки Казахстан.

Визначення результатів тестування проводиться за допомогою комп'ютерної програми автоматично. Результати тестування роздруковуються на принтері в двох примірниках і надаються претенденту для ознайомлення шляхом проставлення особистого підпису відразу після закінчення.

Претендент вважається таким, що успішно склав тестування, якщо кількість правильних відповідей становить 70 і більше від загальної кількості запропонованих питань, і допускається до другого етапу.

У другому етапі кандидату для підготовки до практичного завдання відводиться 10 (десять) хвилин. Правильність відповідей претендента на практичне завдання оцінюється членами Комісії за п'ятибальною системою.

Кожен член Комісії оцінює відповіді з кожного питання за п'ятибальною системою незалежно від інших.

За підсумками другого етапу головуючий проводить підрахунок результатів, виставлених членами Комісії, і виводить загальний середній бал. Середній бал визначається шляхом поділу загальної кількості набраних балів претендента на кількість присутніх членів Комісії. Підсумковий бал претендента при розрахунку 3,3 оцінюється, як 3,3 при розрахунку 4,2 оцінюється 4,2 [193].

Претендент вважається таким, що пройшов атестацію, якщо загальний середній бал склав від чотирьох балів і вище. Зміст практичного завдання для другого етапу атестації формується самостійно Республіканською колегією адвокатів. Представники Республіканської колегії адвокатів представляють варіанти практичних завдань в кількості, що перевищує кількість претендентів. Питання практичного завдання є конфіденційною інформацією і не підлягають розголошенню та поширенню.

За результатами атестації Комісія виносить одне із рішень: про атестацію або про не атестацію претендента. Рішення Комісії про проходження атестації дійсне протягом 6 років з моменту його винесення. Претендент, який не пройшов атестацію, допускається до повторної атестації не раніше ніж через один рік [193].

У **Молдові** кваліфікаційний іспит складається з трьох етапів: тестування; письмова робота; усний іспит. Всі кандидати, які були допущені до складення кваліфікаційного іспиту повинні прибути у визначений день до Комісії з ліцензування. Вхід кандидатів до екзаменаційної зали дозволяється

на підставі списків, затверджених Комісією, і посвідчень особи кандидатів. Після перевірки особистості кожен кандидат зберігає на столі своє посвідчення особи до закінчення іспиту. У списку робляться відмітки про присутність кожного з кандидатів. Забороняється вихід із зали протягом усього періоду іспиту [250].

Протягом всього періоду проведення іспиту право доступу до екзаменаційної зали мають члени Комісії, секретар Комісії, голова Спілки адвокатів, члени Ради Спілки адвокатів, інші особи, які уповноважені бути присутніми Спілкою адвокатів.

Порушення кандидатом дисципліни є підставою для видалення особи з конкурсу.

Перелік тем, питання, практичні завдання на кваліфікаційний іспит складаються і відбираються членами Комісії та публікуються на кожному етапі на офіційній web-сторінці Спілки адвокатів.

Під час першого етапу кандидат складає тест, що включає 400 з 1000 питань, опублікованих на офіційній web-сторінці Спілки адвокатів. Тест однаковий для всіх кандидатів, присутніх на іспиті. Тест складається або в письмовому вигляді або в електронному варіанті [157].

Для заповнення тесту надаються три академічні години. Голова Комісії зобов'язаний оголосити час закінчення екзаменаційної роботи і попередити кандидатів за 15 хвилин до закінчення терміну.

Після завершення роботи або після закінчення терміну, передбаченого для складення тесту, кандидат зобов'язаний здати роботу секретарю Комісії для її реєстрації. Кандидат вважається таким, який успішно склав тести, якщо надав правильну відповідь мінімум на 375 запитань.

Після цього кандидат допускається до другого етапу, який проводиться не пізніше ніж у 15-денний термін після здачі тесту та полягає в написанні письмової роботи.

Метою письмової роботи є визначення рівня знань для застосування в усіх галузях права та включає 450 практичних питань, відібраних Комісією.

На цьому етапі кандидат повинен виконати 3 практичних завдання, які обирає шляхом жеребкування [157].

Кожне з трьох питань оцінюється за десятибальною системою (від 1 до 10).

На підставі оцінок кожного члена Комісії, який перевіряв роботу по кожному питанню, підраховується середній бал, набраний кожним з кандидатів, який повинен бути не менше 8 балів.

Кінцевий етап – це складення усного іспиту, який проходить не пізніше ніж у 15-денний строк з дня здачі письмового іспиту.

Предметом іспиту є три практичних завдання з судової практики судових інстанцій, обраних кандидатом в результаті жеребкування.

Кожному кандидату надається 60 хвилин для підготовки відповіді. Усна відповідь кандидата підлягає аудіо- (відео-) запису. Кожне з трьох практичних завдань оцінюється за десятибальною системою (від 1 до 10). Вважається, що кандидат склав усний іспит, якщо його середній бал становить не менше 8.

Остаточне рішення Комісії з ліцензування адвокатської діяльності передається в 10-денний строк з дня прийняття в Міністерство юстиції для видачі ліцензії [157].

Кандидат, який не склав кваліфікаційний іспит, може бути повторно допущений до складення іспиту не раніше ніж через шість місяців.

У **Республіці Білорусь** кваліфікаційний іспит проводиться з питань конституційного, кримінального, цивільного, житлового, сімейного, трудового і адміністративного права, кримінального, цивільного, господарського та адміністративного процесів та Правил професійної етики адвоката протягом місяця з дня прийняття рішення про допуск претендента до складення кваліфікаційного іспиту [176].

Кваліфікаційний іспит складається з перевірки знань претендентів в письмовій та усній формах.

Письмова форма кваліфікаційного іспиту передбачає комп'ютерне тестування, яке складається з дачі відповідей на 20 запитань. У виняткових

випадках при відсутності технічної можливості проведення комп'ютерного тестування за рішенням голови Кваліфікаційної комісії може бути проведено письмове тестування на умовах, передбачених цією Інструкцією для комп'ютерного тестування.

Усна форма кваліфікаційного іспиту передбачає усну відповідь на екзаменаційний білет, який включає в себе одне питання за програмою кваліфікаційного іспиту. Претендентові можуть бути задані додаткові питання з Правил адвокатської етики.

Питання комп'ютерного тестування і варіанти відповідей на них розробляються членами Кваліфікаційної комісії на підставі програми кваліфікаційного іспиту. Питання комп'ютерного тестування та екзаменаційні білети затверджуються головою Кваліфікаційної комісії, а в разі його відсутності - заступником голови Кваліфікаційної комісії.

На проставлення відповідей на питання комп'ютерного тестування претендентів відводиться 30 хвилин. При проведенні кваліфікаційного іспиту претендентів забороняється користуватися нормативними правовими актами, довідковою та спеціальною літературою, засобами зв'язку, вести переговори з іншими претендентами. Претенденти, які порушили вимоги, видаляються із зали засідання комісії і вважаються такими, що не склали іспит [176].

Після закінчення часу, відведеного на комп'ютерне тестування, результати комп'ютерного тестування виводяться на паперовий носій і підписуються претендентом.

Правильним вважається відповідь, при якій із запропонованих варіантів відповідей обрані всі вірні і не вибрано жодного невірної варіанта відповіді. За кожен правильну відповідь на питання комп'ютерного тестування претендент отримує 1 бал.

До усної форми іспиту допускаються претенденти, які набрали не менше 14 балів за результатами комп'ютерного тестування. Відповідь претендента на екзаменаційний білет може бути оцінена в 2, 3, 4 або 5 балів [176].

Кожен член Кваліфікаційної комісії виставляє оцінку за відповідь претендента незалежно від інших. За підсумками виставлених оцінок голова або секретар Кваліфікаційної комісії проводить підрахунок результатів і виводить загальний середній бал з урахуванням математичних правил округлення чисел.

Претендент вважається таким, що склав кваліфікаційний іспит, якщо він за результатами складення усного іспиту набрав не менше 4 балів.

На підставі результатів кваліфікаційного іспиту Кваліфікаційна комісія приймає рішення про відповідність або невідповідність претендента ліцензійним вимогам і умовам. У рішенні Кваліфікаційної комісії зазначаються результати комп'ютерного тестування, оцінки членів Кваліфікаційної комісії, а також загальний середній бал, набраний претендентом з екзаменаційного білету [176].

Результати кваліфікаційного іспиту оголошуються претенденту головою Кваліфікаційної комісії в день його завершення. Претендент, стосовно якого прийняте рішення про невідповідність ліцензійним вимогам і умовам, допускається до чергової здачі кваліфікаційного іспиту не раніше ніж через шість місяців [176].

У Республіці Узбекистан кваліфікаційний іспит проводиться протягом місяця з дня прийняття відповідальним секретарем необхідних документів претендентів.

Претендент повідомляється про дату, час і місце проведення засідання кваліфікаційної комісії не пізніше, ніж за десять днів до дати проведення засідання. Кваліфікаційний іспит проводиться в одному приміщенні для всіх претендентів в усній і письмовій формах. Присутність в приміщенні, в якому проводиться кваліфікаційний іспит, сторонніх осіб не допускається. Процес кваліфікаційного іспиту транслюється в режимі реального часу в мережі Інтернет [192].

Претендентам видаються екзаменаційні листи та надається не більше однієї години для підготовки претендентом відповідей на питання, що містяться в екзаменаційному білеті.

Кваліфікаційний іспит проводиться на підставі екзаменаційних білетів, що формуються шляхом питань, перелік яких затверджується Палатою адвокатів Республіки Узбекистан.

Екзаменаційні білети повинні містити не більше п'яти питань, в тому числі з області практичного застосування права, не менше половини з яких є питаннями з теорії різних галузей права. Відповіді претендента на питання, що містяться в екзаменаційному білеті, відображаються в екзаменаційних листах.

При підготовці відповідей на питання, що містяться в екзаменаційному білеті, претенденту забороняється: розмовляти з іншими претендентами; користуватися актами законодавства, літературою, будь-якими видами технічних засобів або іншими документами і засобами, які можуть служити джерелом інформації; виходити з приміщення до здачі екзаменаційного білета.

Претендент відповідає на питання, що містяться в його екзаменаційному білеті усно. Члени кваліфікаційної комісії з метою уточнення питань, що містяться в екзаменаційному білеті, можуть задавати претенденту додаткові питання. Кваліфікаційна комісія оцінює відповіді претендента в оціночному бюлетені по 10 бальній системі.

Для обчислення балів в оціночному бюлетені створюється лічильна група з трьох осіб з числа членів кваліфікаційної комісії. Рахунковою групою підраховуються бали в оціночних бюлетенях. Для визнання претендента таким, який успішно склав кваліфікаційний іспит, необхідно набрати в кваліфікаційному іспиті не менше 60 відсотків з максимального балу [192].

У Російській Федерації іспит проводиться не пізніше місяця з дня закінчення перевірки поданих претендентом документів і не пізніше трьох місяців з дня звернення претендента із заявою про складення іспиту. Кваліфікаційний іспит складається з: письмових відповідей на питання (тестування - в комп'ютерній формі) і усної співбесіди. Перелік питань

тестування і перелік питань усної співбесіди затверджуються Радою Федеральної палати адвокатів РФ [160].

Екзаменаційні білети для усної співбесіди щорічно формуються адвокатськими палатами суб'єктів РФ і повинні містити в кожному білеті не менше 4 питань із затвердженого Радою Федеральної палати адвокатів РФ Переліку питань усної співбесіди. Питання в білеті для усної співбесіди можуть бути доповнені на розсуд адвокатських палат суб'єктів РФ завданнями за рішенням правових ситуацій і завданнями щодо складання юридичних документів.

Претендент допускається до складення кваліфікаційного іспиту при наявності документа, що посвідчує особу.

Письмові відповіді на питання (тестування) проводяться із застосуванням комп'ютерної програми, розробленої на замовлення Федеральної палати адвокатів РФ і переданої в адвокатські палати суб'єктів Російської Федерації. Для проведення тестування претендента комп'ютерна програма методом випадкової вибірки визначає 70 питань з Переліку питань тестування, затвердженого Радою Федеральної палати адвокатів РФ. Час відповідей на питання тестування встановлюється комп'ютерною програмою та складає 60 хвилин. Претендент може закінчити тестування достроково, відповівши на всі питання тесту. Якщо претендент не закінчив відповіді на питання тестування у встановлені комп'ютерною програмою 60 хвилин, то процедура тестування програмою припиняється, оцінюються тільки ті питання, на які дав відповідь претендент. Претендент вважається таким, який успішно склав частину іспиту у вигляді письмових відповідей на питання (тестування), якщо він правильно відповів на 50 і більше питань тестування [160].

Після закінчення процедури тестування, за допомогою комп'ютерної програми роздруковуються результати тестування. Претендент підписує кожен аркуш результатів тестування.

Організація проведення тестування покладається на голову кваліфікаційної комісії. Безпосереднє проведення тестування здійснюється головою кваліфікаційної комісії або за його вказівкою членом (членами) кваліфікаційної комісії або співробітником (співробітниками) адвокатської палати. Результати тестування кожного претендента розглядаються кваліфікаційною комісією, на підставі яких приймається рішення про допуск претендента до усної співбесіди або про відмову в допуску до усної співбесіди.

До усної співбесіди допускаються претенденти, які успішно склали частину іспиту у вигляді письмових відповідей на питання (тестування). При проведенні усної співбесіди претендент вибирає екзаменаційний білет з довільно розкладених на столі і в цьому ж приміщенні в межах встановленого кваліфікаційною комісією часу готується до відповіді [160].

Час, який надається претенденту на підготовку до відповіді на питання білета, включаючи рішення задач і складання процесуальних документів, може бути обмежений комісією, але не більше ніж до 45 хвилин.

Під час письмової відповіді на питання (тестування) претендент не має права користуватися комп'ютерними правовими базами даних, кодексами і збірками нормативних актів.

При підготовці до відповідей по білету усної співбесіди претендент має право користуватися кодексами і збірками нормативних актів в паперовому вигляді.

Усна співбесіда проводиться з усіх питань білета навіть у разі, якщо за будь-якою з них претендент показав недостатню підготовленість. На розсуд кваліфікаційної комісії йому можуть бути запропоновані додаткові питання в межах переліку питань, затвердженого Радою Федеральної палати адвокатів РФ.

Члени кваліфікаційної комісії за результатами виконаних завдань приймають рішення за відсутності претендента відкритим голосуванням іменними бюлетенями простою більшістю голосів.

Іспит вважається не складеним, якщо претендент хоча б по одному з питань екзаменаційного білета показав незадовільні знання, або правильно відповів менш ніж на 50 запитань тестування.

При негативному результаті іспиту, так само як при неявці на іспит без поважних причин, претендент має право повторно звернутися із заявою про складення іспиту в ту ж кваліфікаційну комісію у встановлений нею термін, але не раніше ніж через один рік [160].

В Азербайджані складення кваліфікаційного іспиту є обов'язковою умовою набуття статусу адвоката. Іспит складається з двох етапів: письмовий тест та усна співбесіда. Колишні адвокати (за винятком осіб, адвокатська діяльність яких припинена в дисциплінарному порядку) і судді проходять тільки співбесіду. Особи, які мають науковий ступінь доктора юридичних наук, а також колишні судді Конституційного Суду, голови судів апеляційної і касаційної інстанцій можуть стати адвокатами без проходження іспиту з кваліфікації [164].

Письмовий іспит проводиться Державним екзаменаційним центром в заздалегідь встановлений строк. З метою забезпечення прозорості іспитів Президія Колегії адвокатів може залучати експертів з міжнародних, державних і недержавних організацій, а також залучати представників ЗМІ. Втручання спостерігачів в процес іспиту не допускається. Анкета письмового іспиту складається з 100 питань, іспит триває 3 години. Картки з відповідями перевіряються Державним екзаменаційним центром. Правильна відповідь на кожне питання іспиту оцінюється 1 (одним) балом (всього 100 можливих балів). Кандидати, які набрали 60 (шістдесят) або більше балів на письмовому іспиті допускаються до другого етапу іспиту - усної співбесіди.

Для визначення професійної придатності кандидатів, які здали письмовий тест проводиться усна співбесіда. Кандидати заздалегідь інформуються про місце і час співбесіди. З кожним кандидатом проводиться індивідуальна співбесіда тривалістю до 30 хвилин. Під час співбесіди члени комісії оцінюють відповіді як «прийнятні» або «неприйнятні», про що

складається протокол. За рішенням комісії усну співбесіду може бути проведено у формі відеоконференції [164].

Аналіз проведення кваліфікаційного іспиту в Азербайджані дозволяє навести думки адвокатів, які брали участь у професійному відборі. Так, деякі адвокати скаржилися на погану організацію кваліфікаційного іспиту, в ході якого можуть прийматися необґрунтовані рішення. Так, відсутні будь-які інструкції, що встановлюють критерії, якими повинні керуватися екзаменатори для об'єктивної оцінки знань і навичок кандидатів. Більш того, протягом декількох років іспит взагалі не проводився, а в інші роки проводився недостатньо часто, щоб забезпечити достатню кількість адвокатів для надання юридичної допомоги у всіх частинах країни. Адвокати висловлюють особливу стурбованість у зв'язку з передбаченою законом усною співбесідою. Вони відзначають, що на вказаному етапі іспиту можуть бути поставлені довільні питання, в залежності від переваг конкретного екзаменатора. Коло запитань не обмежується встановленими нормами або прозорими і справедливими правилами проведення іспиту. Повідомляється про те, що екзаменатори можуть задавати - і на практиці задають - питання, які часом мають лише саме віддалене відношення до права. Відсутні інструкції щодо оцінки кандидатів. Отже, порядок проведення іспиту характеризується відсутністю чіткої методології і є непослідовним. Система оцінки також викликає певні питання. Оцінка кандидатів не є прозорою і не ґрунтується на стандартних та об'єктивних критеріях; екзаменатори приймають рішення на підставі свого особистого судження. Потенційно це робить оцінку довільною, коли при оцінці кандидатів вирішальну роль відіграють критерії, які не прив'язані до їх юридичних навичок і знань [23].

У Вірменії процедура складення кваліфікаційного іспиту врегульована ст. 28 Закону [136] та деталізована у вимогах Положення про кваліфікаційний іспит [163], він складається з письмової та усної частини. Вимоги, перелік екзаменаційних предметів, критерії оцінки кваліфікаційного іспиту встановлюються кваліфікаційною комісією. Результати кваліфікаційного

іспиту можуть бути оскаржені в судовому порядку. Претендентові, що не здав кваліфікаційний іспит, дозволяється здати його через один рік. Кількість спроб складення іспиту необмежена.

Перша частина кваліфікаційного іспиту проводиться за допомогою комп'ютерного обладнання, шляхом анонімної підготовки письмових відповідей, які перевіряються членами предметних комісії, про що виноситься рішення щодо зарахування або незарахування відповідей кандидата.

Другий етап кваліфікаційного іспиту полягає у вирішенні практичної проблеми щодо правил поведінки адвоката: представлення рішення, відповідь членам комісії на питання та вирішення однієї ситуаційної задачі з напрямку своєї спеціалізації (кримінальне чи цивільне право) з наданням усних відповідей членам комісії. Кандидат складає етапи кваліфікаційного іспиту в різні дні, між якими повинна бути перерва не менше 3 (трьох) днів.

Процес складення кваліфікаційного іспиту може фіксуватися на відеозапис. У разі подання кандидатом апеляційної скарги на рішення комісії, відеозапис вважається допустимим доказом по справі. Під час складення кваліфікаційного іспиту кандидат повинен дотримуватися правил, визначених Положенням про кваліфікаційний іспит [163].

Кваліфікаційний іспит у **Республіці Киргизстан** приймається кваліфікаційною комісією при Міністерстві юстиції Киргизької Республіки. Порядок проведення кваліфікаційного іспиту визначається в порядку, встановленому Урядом Киргизької Республіки [173].

Варто відзначити, що від складення кваліфікаційного іспиту звільняються особи, які мають п'ятирічний стаж роботи на одній з вказаних посад: в слідчих підрозділах правоохоронних органів; в якості судді; у відділах апаратів Президента, Жогорку Кенеша, Уряду на посадах, що вимагають наявності вищої юридичної освіти; в якості депутата Жогорку Кенеша, що має вищу юридичну освіту.

Кваліфікаційний іспит відбувається у формі комп'ютерного тестування. Особа вважається такою, що успішно склала кваліфікаційний іспит, якщо дала

правильну відповідь мінімум на 70 відсотків питань від загальної кількості питань тесту [173].

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, допускається до його повторного складення не раніш ніж через шість місяців.

За результатами іспиту кваліфікаційна комісія приймає рішення, що оформляється у формі протоколу. На підставі протоколу кваліфікаційної комісії Міністерством юстиції Киргизької Республіки приймається рішення про результати іспиту, яке може бути оскаржене до суду протягом одного місяця з дня його прийняття [173].

Відповідно до ст. 11 Закону **Грузії** «Про адвокатів» кваліфікаційні іспити для адвокатів проводяться у галузі цивільного права, кримінального права та загальної спеціалізації. Кваліфікаційний іспит адвокатури проводиться не рідше двох разів на рік. Затверджує правила та програму іспиту на кваліфікаційний іспит адвоката виконавчий комітет Асоціації адвокатів Грузії.

Тестування із загальної спеціалізації проводиться з таких предметів: конституційне право; міжнародне право з прав людини; адміністративне право; адміністративний процес; кримінальне право; кримінальне провадження; цивільне право; цивільно-правовий процес.

Тестування претендентів, що спеціалізуються у галузі цивільного права, проводиться з таких предметів: конституційне право; міжнародне право прав людини; адміністративне право; процес адміністративного права; цивільне право; цивільно-правовий процес.

Тестування осіб, які виявили бажання займатися адвокатською діяльністю в галузі кримінального права, проводиться з наступних предметів: конституційне право; міжнародне право прав людини; адміністративне право; процес адміністративного права; кримінальне право; кримінальне провадження. Кваліфікаційний іспит для юристів проводиться державною мовою Грузії. У разі успішного складення кваліфікаційного іспиту з адвокатури особа отримує документ - сертифікат. Документ, що засвідчує

складення кваліфікаційного іспиту для юристів, втрачає свою чинність, якщо особа не розпочне адвокатську діяльність протягом 10 років після складення згаданого іспиту [179].

Оцінювання кваліфікаційного іспиту відбувається за 100 бальною шкалою. Претендент, який набрав 75 і більше балів на іспиті, вважається таким, що склав кваліфікаційний іспит.

Процедура проведення кваліфікаційного іспиту, передбачає, що у день іспиту претендент повинен вчасно з'явитися за місцем, визначеним у повідомленні, надісланому на порталі заявника та / або електронному листі та пройти ідентифікацію особи. Під час іспиту претенденту забороняється використання будь-яких законодавчих матеріалів та інших предметів.

Тривалість кваліфікаційного іспиту складає 6 годин. Абітурієнти отримують два усні попередження про закінчення часу іспиту, за 30 хвилин до закінчення терміну іспиту та за 15 хвилин до закінчення терміну.

Загальна кількість тестів складає 100 запитань. Кожне питання складається із фабули та чотирьох варіантів відповідей. У разі порушення правил поведінки претендента може бути попереджено або знято з тесту. У разі відсторонення від іспиту екзаменаційна робота претендента анулюється [179].

Відповідно до Закону **Естонії** «Про адвокатуру» іспит є обов'язковим для отримання статусу адвоката та являє собою перевірку спеціальних знань і особистісних якостей особи, яка бажає вступити в члени адвокатури. В Естонії є 2 види іспитів: іспит для помічників присяжних повірених і іспит для присяжних повірених [138].

Іспити зазвичай проводяться за потребою, але не рідше одного разу на рік, час і місце проведення іспиту визначає комісія з професійної придатності.

Складення іспиту являється платним та не може перевищувати 300 євро.

Іспит для адвокатів складається з усної та письмової частини. Деталізація іспиту встановлена регламентом адвокатури.

Придатність особистісних якостей особи, що вступає в члени адвокатури оцінюється на підставі іспиту і проведеної в процесі іспиту співбесіди. При оцінці особистісних якостей комісія з професійної придатності може враховувати також інші істотні з точки зору виконання обов'язків адвоката дані про особу, яка бажає вступити в члени адвокатури особи.

Результати як письмової, так і усної частини іспиту для адвокатів оцінюються за десятибальною системою. Оцінка нижче «п'яти» вважається незадовільною. Якщо екзаменованому виставлена незадовільна оцінка хоча б за одну з частин іспиту, то іспит вважається не складеним. Особистісні якості особи, яка вступає в члени адвокатури, оцінюються комісією як придатні або непридатні. Якщо комісія визнає особистісні якості екзаменованого непридатними, то особа вважається такою, що не склала іспит. Комісія повинна мотивувати таке рішення.

Мета іспиту адвоката полягає у визначенні відповідності теоретичних знань кандидата, а також навичок використання знань у професійній діяльності. Під час адвокатського іспиту визначається і психологічна придатність особи до здійснення адвокатської діяльності.

Перш ніж заповнити письмову частину, особа, яка складає іспит повинна написати есе на довільно обрану правову теоретичну або правову тему.

Під час іспиту на присяжного адвоката оцінюються знання кандидата та навички використання цих знань у діяльності адвокатів, виходячи з найвищих вимог, які висуваються до адвокатів. Присяжний адвокат повинен знати законодавство та прецедентне право, вміти надавати якісну правову допомогу навіть у складних юридичних суперечках, володіти глибокими теоретичними знаннями в одній із таких галузей: державні процедури та адміністративні судові розгляди; приватне право; цивільне та адміністративне судочинство; кримінальне право та кримінальне провадження.

Під час оцінки особистих характеристик особи, яка вступає до колегії адвокатів, комітет враховує загальний рівень розвитку особи, моральні якості, мовлення, аргументацію та комунікативні навички, здатність мислити логічно,

а також володіння державною мовою та іноземною мовою, а також інші особисті обставини [211].

Для організації адвокатських іспитів комісія з професійної придатності готує екзаменаційні білети до усної частини іспиту та списки питань, що охоплюються екзаменаційними білетами, призначення справи письмової частини іспиту та перелік есе для тих, хто вступає до Асоціації адвокатів.

Перелік питань, що розглядаються в екзаменаційних білетах, є загальнодоступним і може бути проаналізований заздалегідь будь-якою особою, яка бажає скласти адвокатський іспит.

У письмовій частині іспиту кандидат повинен вирішити письмове завдання, пов'язане з діяльністю адвоката. Претендент повинен вирішити завдання і написати есе в присутності канцлера або особи, уповноваженої головою комітету з професійної придатності. Кандидат готує завдання за випадковим вибором. Під час вирішення завдання справи та написання есе кандидат може використовувати законодавство, рішення Верховного Суду та юридичну літературу, інші допоміжні матеріали, дозволені комісією з професійної придатності, а також комп'ютер та принтер. У претендента є вісім годин, щоб вирішити завдання і написати есе. Комітет з професійної придатності оцінює вирішення конкретного завдання згідно з процедурою, передбаченою Регламентом, перед усною частиною іспиту. Якщо оцінка письмової частини іспиту є незадовільною, усна частина іспиту не складається.

В усній частині іспиту під час засідання комітету з професійної придатності кандидат повинен відповісти на питання, що містяться в екзаменаційному білеті з різних галузей права. Екзаменаційний білет на присяжного адвоката містить запитання з трьох галузей права, одне з яких - випадкове запитання з області Асоціації адвокатів та два запитання з області, обраної випробуванням із таких областей: державний статут та адміністративне судочинство; приватне право; цивільне та адміністративне судочинство; кримінальне право та кримінальне провадження. Члени комітету

з професійної придатності мають право ставити додаткові запитання в межах галузей права або обраної галузі, зазначеної в екзаменаційному білеті, відповідно [211].

Оцінювання кандидатів здійснюється наприкінці іспиту, шляхом виставлення середньої оцінки на основі оцінок, виставлених членами комітету за кожне питання, зазначене в екзаменаційному білеті, а також за вирішення конкретного завдання.

Особисті характеристики особи, яка вступає до Асоціації адвокатів, повинні бути визнані придатними для діяльності адвоката, якщо принаймні половина членів комітету, які брали участь у засіданні, оцінили особисті характеристики кандидата як придатні.

Комітет приймає письмове рішення щодо результатів адвокатського іспиту, яке підписують усі члени, які брали участь у засіданні. Комітет з професійної придатності оголошує результати іспиту та рішення комітету з професійної придатності на засіданні комітету з професійної придатності у присутності кандидата відразу після того, як результати будуть відомі. Оцінка, виставлена членом комітету з професійної придатності, не оголошується.

Кваліфікаційний іспит у **Республіці Таджикистан** приймається Кваліфікаційною комісією. У двомісячний термін після подання територіальним органом Спілки адвокатів комісія приймає кваліфікаційний іспит у претендента.

Кваліфікаційний іспит складається з письмової відповіді на питання і співбесіди. Найменування питань для кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту і оцінка знань претендентів розробляються і затверджуються Кваліфікаційною комісією. Претендент, який не склав кваліфікаційний іспит, допускається до повторного складення кваліфікаційного іспиту, не менше ніж через шість місяців [133].

Програми кваліфікаційного іспиту на адвоката та іспиту з організації адвокатської діяльності в **Литовській Республіці**, порядок складення та оплати іспитів на адвоката формується і встановлюється Міністром юстиції

після узгодження з адвокатурою Литви. Іспити на адвоката проводяться не рідше одного разу на квартал. Заявнику повинна бути створена можливість скласти іспити на адвоката не пізніше, ніж протягом трьох місяців з дня подачі зазначених у статті 16 Закону документів. Під час кваліфікаційного іспиту на адвоката перевіряються, зокрема: підготовка претендентів до виконання роботи адвоката, здатність на практиці застосовувати теоретичні знання і навички в області юриспруденції, а також знання в сфері професійної етики адвоката. Під час іспиту з організації адвокатської діяльності перевіряються підготовка претендентів до виконання роботи адвоката і знання в сфері професійної етики адвоката. Особа, яка не склала іспити на адвоката, може повторно їх скласти не раніше ніж через півроку [198].

Кваліфікаційний іспит адвокатів складається з двох частин – письмового та усного іспиту. Частини кваліфікаційного іспиту адвоката можуть проходити в різні дні. Усний іспит повинен відбутися не пізніше ніж протягом 45 днів з дати письмового іспиту.

Складення письмового іспиту передбачає, що варіант містить два завдання: підготовка процесуального документа та юридичний аналіз практичної ситуації, що охоплює сферу цивільного права, цивільного процесуального права, трудового права або кримінального права, кримінально-процесуального та адміністративного права.

Перед складенням письмового іспиту роботи шифруються. На завдання відводиться дві години. При вирішенні практичних завдань кандидат може використовувати всю нормативно-правову інформацію (правові акти, судову практику, юридичну літературу).

Комісія повинна оцінити роботу письмового іспиту не пізніше ніж протягом п'яти робочих днів з дня письмового іспиту. Рішення завдань оцінюються за 10 (десяти) бальною системою. Члени Комісії індивідуально оцінюють виконання завдань кожного випробуваного та заповнюють таблицю індивідуальної оцінки письмової частини кваліфікаційного іспиту.

Складення усного іспиту передбачає п'ять питань. При цьому три запитання мають бути з різних галузей права, інші два запитання задаються на вибір: професійна етика адвоката та інші нормативно-правові акти, що регулюють діяльність адвоката.

Проведення усного іспиту фіксується шляхом здійснення аудіозапису, який зберігається протягом 30 робочих днів.

Час для відповіді протягом іспиту не повинен бути більше 45 хвилин. Протягом усного опитування випробуваному забороняється користуватися інформаційними або комунікаційними засобами. Кожен член комісії оцінює знання претендента індивідуально від 1 до 10 балів. Наприкінці усного іспиту члени комісії подають заповнені та підписані індивідуальні таблиці оцінки кваліфікаційного іспиту адвоката секретареві комісії. Оцінки, виставлені кожному претенденту за кожну відповідь членами комісії, підсумовуються та діляться на кількість членів комісії, які оцінили відповідь. Кандидат з оцінкою 7 і більше вважається таким, що склав усний іспит [198].

Оцінки письмового і усного іспиту вносяться до постанови комісії. Рішення комісії щодо результатів кваліфікаційного іспиту адвокатів може бути оскаржене до комісії або суду у порядку, встановленому законом.

Особа, яка не склала кваліфікаційний іспит, може оскаржити рішення комісії щодо результатів кваліфікаційного іспиту протягом 15 робочих днів з дня отримання рішення про результати іспиту [198].

Проведений аналіз процедури складення кваліфікаційного іспиту в Україні та пострадянських країнах дає підстави стверджувати, що процес проведення та складення іспиту має свої особливості у кожній країні.

Аналіз профільного законодавства країн пострадянського простору, що регулює питання процедури кваліфікаційного іспиту дає можливість констатувати, що у більшості країн кваліфікаційний іспит складається із двох частин: письмової та усної. Письмова частина в більшості досліджених країн передбачає проведення теоретичного іспиту на знання законодавства, яке проводиться у формі анонімного комп'ютерного тестування. Така процедура

проводиться у наступних країнах: Казахстан, Білорусь, Російська Федерація, Азербайджан, Вірменія, Молдова, Киргизстан та Грузія.

Складення іспиту шляхом підготовки та написання процесуальних документів передбачено законодавством Естонії, Латвії та Литви.

Усна складова кваліфікаційного іспиту, як правило, охоплює питання галузевого законодавства та особливостей процесів за відповідними спеціалізаціями.

В Узбекистані порядок отримання ліцензії на заняття адвокатською діяльністю передбачає складення тільки усного іспиту.

Таким чином, з урахуванням досвіду зарубіжних країн, вважаємо за доцільне запропонувати певні зміни до порядку складення кваліфікаційного іспиту.

Для підвищення рівня підготовки майбутніх адвокатів пропонуємо передбачити кваліфікаційне оцінювання, складовими якого визначити відбірковий та кваліфікаційний іспит. Відбірковий іспит буде складатися у формі анонімного комп'ютерного тестування, метою якого є перевірка рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права, володіння державною мовою та особистих морально-психологічних якостей.

Звільненню від відбіркового іспиту підлягають особи, які складали єдиний державний кваліфікаційний іспит з права під час здобуття вищої освіти або особи, які мають досвід роботи на посаді судді або прокурора не менше п'яти років або науковий ступінь у сфері права.

До програми анонімного тестування для перевірки рівня загальних теоретичних знань у сфері права кандидата на набуття статусу адвоката необхідно включити такі тематичні розділи: I. Історія адвокатури. Правовий статус адвокатури та адвокатська діяльність. II. Правила адвокатської етики. III. Конституційне право. IV. Цивільне право. V. Цивільне процесуальне право. VI. Кримінальне право. VII. Кримінальне процесуальне право. VIII. Господарське та господарське процесуальне право. IX. Законодавство про працю. X. Житлове право. XI. Сімейне право. XII. Законодавство про

адміністративні правопорушення. XIII. Законодавство про адміністративне судочинство. XIV. Бюджетне, податкове та митне законодавство. XV. Законодавство про довкілля (земельне, водне, про надра тощо). XVI. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.

Принципами відбіркового іспиту на набуття статусу адвоката пропонуємо визначити: публічність, прозорість, відкритість, рівність умов для осіб, які беруть участь у ньому. Обов'язковою умовою проведення відбіркового іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування передбачити онлайн трансляцію та відеофіксацію з встановленим терміном зберігання матеріалів відеозапису, що може бути допустимим доказом у випадку оскарження результатів тестування.

Формування тестових завдань повинно здійснюватися програмним забезпеченням шляхом генерації за принципом випадковості необхідної для відповідного тестування кількості запитань. Тестування щодо перевірки рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права повинно складатися із сукупності згенерованих для нього 100 запитань та визначеним часом у 90 хвилин. Запитання повинні містити тільки одну правильну відповідь.

Анонімне тестування перевірки рівня володіння державною мовою передбачатиме 40 запитань, на які надається 30 хвилин для відповідей.

Анонімне тестування для перевірки рівня особистих морально-психологічних якостей повинно проводитися відповідно до методики, затвердженої рішенням комісії.

Визначення результатів тестування повинно проводитися за допомогою комп'ютерної програми автоматично. Результати тестування повинні роздруковуватися на принтері у двох примірниках і надаватися претенденту для ознайомлення шляхом проставлення особистого підпису відразу після закінчення.

Кваліфікаційний іспит - це самостійний етап набуття статусу адвоката, що є атестуванням особи, яка пройшла стажування і виявила намір отримати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю.

Кваліфікаційний іспит полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки особи, яка виявила бажання стати адвокатом, у тому числі отриманого за результатами стажування, а також ступеня її здатності здійснювати адвокатську діяльність.

Кваліфікаційний іспит повнен складатися у формі усної співбесіди після успішного захисту стажування.

Принципами кваліфікаційного іспиту на набуття статусу адвоката пропонуємо визначити законність, справедливість, публічність, прозорість, відкритість і рівність умов для його учасників, об'єктивність, неупередженість та повагу до прав людини.

Пропонуємо до кваліфікаційного іспиту включити три практичних завдання з судової практики, обраних кандидатом в результаті жеребкування та одне завдання, щодо визначення правової позиції та тактики захисту або надання іншої правової допомоги по фабулі за відповідною спеціалізацією.

Кожному кандидату повинно надаватися 60 хвилин для підготовки відповіді. Обов'язковою умовою проведення кваліфікаційного іспиту необхідно передбачити онлайн трансляцію та відео фіксацію з встановленим терміном зберігання матеріалів відеозапису, що може бути допустимим доказом у випадку оскарження результатів кваліфікаційного іспиту.

За результатами складення кваліфікаційного іспиту особа може отримати свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту. Документ, що засвідчує складення кваліфікаційного іспиту для адвокатів, втрачає свою чинність, якщо особа не складе присягу та не розпочне адвокатську діяльність протягом 5 років після складення кваліфікаційного іспиту.

Заслуговує на увагу досвід Грузії, де на законодавчому рівні визначено принцип спеціалізації набуття статусу адвоката. Крім законодавства Грузії, принцип спеціалізації знайшов своє відображення і в нормативно-правових

актах інших країн. Так, згідно зі ст. 6 «Спеціалізація адвоката» Закону Литви «Про адвокатуру» адвокат має право обрати галузь права, у якій він надає правові послуги (спеціалізація адвоката) [135].

В контексті запровадження спеціалізації адвокатів в Україні на стадіях набуття статусу адвоката, варто проаналізувати позиції науковців щодо спеціалізації адвокатів.

На думку Т. Б. Вільчик, спеціалізація є необхідною умовою підвищення якості адвокатської діяльності в Україні, оскільки дозволяє поглиблювати знання, вдосконалювати вміння та навички адвоката в певній галузі (галузях) права. Науковиця вважає, що запроваджувати спеціалізацію потрібно ще під час набуття вищої юридичної освіти. В такому випадку спеціалізація сприятиме підвищенню кваліфікації адвокатів і, як наслідок, поліпшенню якості наданої юридичної допомоги [34].

Спеціалізацію як перспективу розвитку адвокатури досліджує і О.З. Хотинська-Нор, яка вказує, що в Україні спеціалізація адвокатської діяльності має неформальний характер, розвиваючись поза сферою правового регулювання, а отже, є неконтрольованою. Крім того, вона акцентує увагу на негативних наслідках впливу спеціалізації адвокатської діяльності, якими вважає професійну містифікацію та рутинізацію діяльності. [260, с. 94]

Вірно відмічає С. О. Іваницький, що окремі категорії юристів на час отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю мають достатній спеціалізований досвід у певній сфері права. Йдеться про досвідчених слідчих і прокурорів, які добре обізнані у кримінальному праві (процесі). Суддя адміністративного суду вочевидь досконало знає адміністративне право (процес), а його колега із суду господарської юрисдикції - галузі права своєї повсякденної спеціалізації. Цілком слушною видається позиція науковця щодо доцільності встановлення пільгового порядку набуття найменування спеціалізованого адвоката правниками, які мають 5-річний досвід роботи у відповідній галузі спеціалізації [72, с. 70].

Отже, враховуючи досвід деяких пострадянських країн та існуючі

доктринальні позиції, вважаємо за доцільне запровадження реалізації спеціалізації адвокатів ще на стадії визначення рівня знань та набуття практичних навичок претендентом на набуття статусу адвоката. Під час кваліфікаційного іспиту, за бажанням особи, яка виявила намір стати адвокатом, слід вирішити питання кваліфікаційного оцінювання з відповідної спеціалізації, враховуючи досвід, знання та інтереси претендента.

3.3. Інститут стажування в Україні та в інших пострадянських країнах

Однією із організаційних умов для набуття статусу адвоката є проходження претендентом в адвокати стажування. Пропонується провести дослідження допуску до стажування та, власне, порядку проходження стажування особою, яка бажає отримати право на заняття адвокатською діяльністю у двох аспектах:

- 1) проаналізувати досвід країн, де стажування являється обов'язковою умовою для набуття статусу адвоката (окрім випадків, коли певні категорії осіб звільняються від проходження стажування);
- 2) дослідити досвід тих країн, де означена умова є факультативною, розглядається як альтернатива одній із вимог до особи для допуску до складення кваліфікаційного іспиту та, в подальшому, набуття статусу адвоката.

До першої групи країн пострадянського простору, де стажування є обов'язковою умовою для набуття статусу адвоката, слід віднести наступні: Україна, Білорусь, Казахстан, Молдова, Узбекистан, Туркменістан, Грузія та Вірменія.

Вважаємо за доцільне, в першу чергу, розглянути порядок та умови проходження стажування в Україні. Варто зауважити, що інститут стажування, як обов'язкова умова для набуття права на заняття адвокатською діяльністю, був відсутній до 2012 року. У ст. 2 Закону України «Про адвокатуру» від 19 грудня 1992 року було законодавчо закріплено, що

«адвокатом може бути особа, яка має вищу юридичну освіту, підтверджену дипломом України або відповідно до міжнародних договорів України дипломом іншої країни, стаж роботи у галузі права не менше двох років, володіє державною мовою, склала кваліфікаційні іспити, одержала в Україні свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю та прийняла Присягу адвоката України» [182].

Таким чином, стажування, як обов'язкова умова доступу до професії адвоката, набуло законодавчого закріплення, поряд із вищевказаними умовами, лише у 2012 році, після прийняття Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Слід зауважити, що подібна процедура була передбачена законом про адвокатуру СРСР 1979 р., коли адвокатура діяла в єдиній організаційній формі – колегії адвокатів. Особи, які мали стаж роботи за спеціальністю юриста менше двох років та випускники вищих навчальних закладів могли бути прийняті в колегію адвокатів лише після проходження стажування строком від шести місяців до одного року.

Представники наукової спільноти не раз зазначали про доцільність та обов'язковість такої умови для набуття статусу адвоката. Так, І. І. Задоя розділяє позицію законодавця та слушно зазначає, що «закріплення на законодавчому рівні інституту стажування є цілком виправданим, оскільки наявність в особи стажу в галузі права не завжди свідчить про наявність у неї практичних навичок, необхідних для здійснення адвокатської діяльності та її готовність самостійно здійснювати адвокатську діяльність» [65, с. 121]. Підтримує означену позицію і Н. М. Бакаянова та розглядає стажування, як «наставництво та передачу досвіду, розуміння стажистом етичного підґрунтя професії, традицій та принципів адвокатури» [16, с. 268]. С. Пушко відмічає, що «проходження стажування матиме позитивний результат, оскільки в стажиста буде наставник (адвокат), який допоможе краще зорієнтуватися в особливостях майбутньої професійної діяльності» [205]. О. В. Поспелов стверджує, що «стажування в адвокатурі завжди мало за мету не лише навчання майбутніх адвокатів основам професійної майстерності, але й

передачу їм етичних традицій професії, у відсутності яких професійна деградація особистості адвоката неминуча» [174, с. 24].

Розглядаючи особливості проходження стажування в Україні, слід звернутись до ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність та Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (нова редакція) (далі – Положення) [165].

В Положенні зазначено, що стажуванням є процес із формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь та навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю (п. 1.1. Положення). В той же час Закон визначає, що стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. З аналізу вищезазначеного не зовсім зрозуміло яка, все ж таки, кінцева мета проходження претендентом в адвокати стажування: формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок чи перевірка готовності особи самостійно здійснювати адвокатську діяльність (що означає, що на момент проходження стажування особа, вже має володіти необхідними знаннями та навичками, які свідчитимуть про готовність самостійно займатись адвокатською практикою).

Для визначення кінцевої мети цієї стадії набуття права на заняття адвокатською діяльністю, слід дослідити, які ж основні завдання стажування. Відповідно до Положення, серед них: вивчення деонтологічних основ адвокатської діяльності, принципів та методів організації роботи адвокатських об'єднань, адвокатських бюро, особливостей діяльності адвоката, який здійснює її індивідуально; набуття нових та вдосконалення наявних професійних навичок та умінь, практичне застосування професійних знань, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, необхідних для заняття

адвокатською діяльністю самотійно; розвиток професійних, особистих, морально-етичних, якостей, необхідних для захисту інтересів окремих клієнтів та інтересів суспільства в цілому; поглиблення професійної спеціалізації, накопичення практичного досвіду для якісного надання правової допомоги [165].

Під поняттям «юридична практика», відповідно до вказаного Положення, розуміється самотійна професійна діяльність стажиста або сумісна професійна діяльність стажиста та керівника стажування щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги фізичним та юридичним особам. Зокрема, але не виключно: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності фізичних і юридичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування; складання заяв, скарг, процедурних, процесуальних та інших документів правового характеру; представництво інтересів фізичних і юридичних осіб в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, громадських об'єднаннях, перед громадянами, посадовими і службовими особами, які здійснюють надані законом повноваження на території України та закордоном; ознайомлення на підприємствах, в установах і організаціях з необхідними для надання правової допомоги документами та матеріалами, крім тих, що містять інформацію з обмеженим доступом; подання звернень (заяв, скарг, пропозицій, клопотань) до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; участь в засіданнях колегіальних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також прийомах посадових і службових осіб під час розгляду звернень (заяв, скарг, пропозицій, клопотань), надання роз'яснень щодо суті поданих звернень (заяв, скарг, пропозицій, клопотань; збирання відомостей про факти, які можуть бути використані як докази; подання запитів на отримання, а також безпосереднє вилучення речей і документів, копій документів, ознайомлення з ними; здійснення опитування

осіб за їх згодою; застосування технічних засобів з метою фіксування процесуальних дій та судового процесу в порядку, передбаченому законом та в межах проваджень, в яких стажист самостійно або сумісно з керівником стажування здійснює захист, представництво та надання правової допомоги фізичним та юридичним особам; одержання письмових висновків спеціалістів, експертів з питань, що потребують спеціальних знань; надання інших видів правової допомоги (п.1.11 Положення) [165].

Досягнення кожного із зазначених завдань задля готовності отримати статус адвоката вимагає від претендента не тільки неабияких зусиль, але й достатню кількість часу. У Положенні встановлений строк проходження стажування – шість місяців. Вказаний строк обчислюється шляхом сумарного обліку робочого часу стажиста на виконання програми та плану стажування. Загалом робочий час стажиста за весь період стажування має становити не менше 550 (п'ятсот п'ятдесят) годин, з яких не менше 50 (п'ятдесят) годин робочого часу має становити заняття стажистом юридичною практикою (п. 1.6 Положення). Також, слід наголосити на тому, що стажування може здійснюватися у вільний від основної роботи час стажиста. Особа, яка бажає отримати статус адвоката, працює повний робочий день задля отримання стажу в галузі права, як однієї із обов'язкових умов допуску до професії адвоката, фактично не має можливості повноцінно присвятити себе оволодінню майбутньої професії. Так, під час відпочинку, у вихідні та святкові дні стажування проводиться за взаємною згодою стажиста та адвоката – керівника стажування. Але, чи кожен адвокат-керівник стажування погодиться працювати у вихідні та святкові дні? Чи достатньо в такому випадку 6 місяців для оволодіння всіма вищеперерахованими навичками та знаннями?

Так, В. В. Заборовський цілком обґрунтовано стверджує про «суттєвий брак часу, який законодавець виділяє як строк для проходження відповідного стажування, що ускладнює, або ж інколи унеможливорює реалізацію деяких складових аспектів Програми проходження стажування, зокрема, щодо

ведення роботи з правового інформування населення та адвокатів регіону і участі у заходах з підвищення кваліфікації» [59, с. 264]. Означену позицію підтримує науковиця О. О. Дерій та пропонує збільшити передбачений ч. 1 ст. 10 Закону строк стажування до одного року, оскільки саме такий строк є оптимальним для ознайомлення стажиста з тонкощами юридичної професії та отримання достатньої практичної підготовки [49, с. 163].

Не погоджується з даним твердженням Н. М. Бакаянова, обґрунтовуючи свою позицію наступним чином: «варто враховувати й те, що особа, яка претендує на зайняття адвокатською діяльністю, вже має стаж роботи у галузі права принаймні два роки, ймовірно, вона брала участь у тих чи інших судових справах. При цьому будь-який строк, чи то шість місяців, чи то один рік або й більше, є умовним, а набуття особою певних навичок залежить більше від її особистих здібностей, а не від строку стажування. У цьому аспекті, більше уваги варте питання обсягу часу стажування, який складає 550 годин (п. 1.6 Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю). Якщо поррахувати кількість годин, які припадають в середньому на тиждень, то це складає приблизно 23 год. Тобто, в день особа має відпрацьовувати 4,5 години (з розрахунку на 5 робочих днів у тижні). Такий обсяг часу є досить істотним та достатнім для досягнення мети стажування [16, с. 270].

Ми підтримуємо запропоновану раніше пропозицію щодо збільшення передбаченого п.1 ст.10 Закону строку стажування до 1 року, аргументуючи це тим, що така тривалість є оптимальною для ознайомлення стажиста з тонкощами професії, отримання достатньої практичної підготовки та укорінення в його свідомості адвокатської етики [102, с. 315].

Інститут стажування, як обов'язкова умова для набуття статусу адвоката, існує і в деяких країнах пострадянського простору. Так, законодавство **Молдови** передбачає серед обов'язкових умов набуття статусу адвоката проходження претендентом професійного стажування. Порядок та особливості проходження стажування регулюються Законом Республіки

Молдова «Про адвокатуру» (ст.8 та ст. 10) [137] та Статутом адвокатської професії (Розділ 3) [250]. Зокрема, у Статуті детально регламентовано процедуру стажування як складову набуття статусу адвоката. Заслуговує на увагу позиція законодавця про звільнення від проходження професійного стажування осіб, які мають ступінь доктора у сфері права, а також тих, хто має стаж роботи на посаді судді або прокурора не менше 10 років, якщо протягом шести місяців після відставки вони подали заяву про видачу їм ліцензії на заняття адвокатською діяльністю. Такими ж правами на тих же умовах користуються також особи, які після відставки з посади судді або прокурора продовжили роботу в області права (ч.2 ст.10 Закону) [137].

Досліджуючи процедуру стажування у Молдові можемо виділити 5 стадій її проходження: допуск до складення іспиту з допуску до стажування; проходження іспиту з допуску до проходження стажування; допуск до професійного стажування; проходження професійного стажування; отримання документу, який підтверджує факт успішного проходження претендентом в адвокати стажування.

Проаналізуємо законодавство Молдови щодо особливостей проходження стажування. Так, перша стадія – допуск до складення іспиту з допуску до стажування. До іспиту з професійного стажування може бути допущений громадянин Республіки Молдова, який має диплом ліцензіата права, має повну дієздатність і відповідає вимогам несумісності, що пред'являються до заняття адвокатською діяльністю. Заява про допуск до іспиту з професійного стажування із всіма додатками подається до Комісії з ліцензування адвокатської діяльності Співки адвокатів Республіки Молдова. Претендент в адвокати може скласти іспит з допуску до стажування двічі на рік: або в період весняної сесії (березень-травень), або в період осінньої сесії (вересень-листопад). У разі необхідності Комісія з ліцензування може організувати іспити також і в інші періоди. Рішення про допуск до іспиту з професійного стажування приймається Комісією з ліцензування та

обов'язково доводиться до відома кандидата, із подальшим запрошенням його до складення іспиту з допуску до стажування.

Друга стадія – складення претендентом в адвокати іспиту для допуску до проходження стажування. Порядок складення іспиту з допуску до професійного стажування задля набуття статусу адвоката в Республіці Молдова наступний: іспит складається усно та обов'язково має містити теоретичні питання з усіх дисциплін; питання для іспиту формуються в екзаменаційні білети (по п'ять питань в кожному) та затверджуються Комісією; першим п'яти кандидатам до іспиту надається 30 хвилин для підготовки відповідей, інші заходять на іспит по черзі; відповідь кандидата на іспиті по допуску до стажування оцінюється Членами Комісії з ліцензування за десятибальною системою (від 1 до 10), потім підраховується середній бал та вноситься оцінка до екзаменаційного листа. Допускається до стажування лише той кандидат, який отримав на іспиті середню оцінку не нижче 8 балів [157].

Наступною стадією є допуск кандидата до професійного стажування. Допуск здійснюється на підставі середнього балу, який було отримано кандидатом на іспиті з дотриманням принципів прозорості та рівноправності. Комісією з ліцензування приймається постанова про допуск до професійного стажуванні, про що в триденний строк повідомляється кандидат. У статтях 21-23 Статуту адвокатської професії своєю чергою зазначено, що претендент повинен відповісти на 400 із 1000 винесених у відкритий доступ питань та, для отримання права на стажування, дати правильні відповіді не менше ніж на 350 питань. Крім того, згідно з ч. 1 ст. 15 Закону Республіки Молдова кандидат у адвокати-стажисти повинен мати бездоганну репутацію.

Після успішного складення іспиту з допуску до професійного стажування кандидат набуває статусу адвоката-стажиста, що підтверджується посвідченням адвоката-стажиста. Слід зауважити, що в разі не набрання кандидатом середнього балу на іспиті Комісія з ліцензування виносить

постанову про недопущення до професійного стажування, яка може бути оскаржена до адміністративного суду.

Наступна стадія – проходження майбутнім адвокатом професійного стажування під керівництвом адвоката-наставника. Вона потребує найбільш детального розгляду, оскільки саме від організації проходження стажування, від планування стажування та від тих завдань, які законодавчо визначені, від ефективного формування професійних навичок на цій стадії залежить готовність особи займатись самостійною практикою. Термін стажування з професійної підготовки у Республіці Молдова становить 18 місяців [137]. Перш за все, між адвокатом-стажистом та адвокатом-наставником укладається договір з подальшою реєстрацією в Спілці адвокатів.

Перед тим, як приступити, власне, до проходження професійного стажування, адвокат-стажист зобов'язаний внести плату. З цього приводу серед практиків та науковців ведуться дискусії щодо доцільності встановлення плати за стажування. В доповіді Генеральної дирекції з питань прав людини та верховенства права «Професія адвоката» 2012 року зазначається, що «не зовсім зрозуміло, чому Стажер повинен оплачувати стажування, в якому розмірі і кому? Це питання детально обговорювалося під час зустрічі робочої групи. Представник адвокатури Молдови стверджував, що плата за стажування полягає у внесенні в асоціацію адвокатів адміністративного платежу в розмірі приблизно 75 євро. З іншого боку, дискусія показала, що деякі наставники можуть попросити і додаткову плату. За підсумками дискусії, пропонувалося більш чітко сформулювати положення закону щодо плати» [52]. Експерти додатково звертають увагу на те, що загальна ідея такого стажування полягає, все ж, в тому, щоб стажист зміг отримати його на безоплатній основі (за винятком, можливо, адміністративних платежів, що не компрометують саму ідею безкоштовного стажування). Окрім того, було висловлено пропозицію розглянути питання щодо можливості виплати заробітної плати наставником його стажисту.

В процесі проходження стажування адвокат-стажист зобов'язаний вивчити, засвоїти та уміти застосовувати на практиці національні і міжнародні норми, що стосуються діяльності адвокатури; чинне законодавство в галузі кримінального, цивільного, адміністративного, трудового, сімейного, фінансового, процесуального права в інших областях права; постанови Вищої судової палати і постанови Європейського суду з захисту прав людини; судову практику в областях права.

На цій стадії набуття статусу адвоката адвокат-стажист зобов'язаний дотримуватися Кодексу етики адвокатів та зберігати адвокатську таємницю та, в разі порушення, нести дисциплінарну відповідальність за свої дії. Підлягає критиці п. 7 ст. 18 Уставу адвокатської професії, де зазначено, що адвокат-стажист несе особисту відповідальність за якість наданої юридичної допомоги та, відповідно, дисциплінарну відповідальність у випадку надання неякісної допомоги. Як відмічається у вищезазначеній доповіді Генеральної дирекції з питань прав людини та верховенства права «не зрозуміло, чому стажист, якщо він(а) працює під керівництвом наставника, повинен персонально відповідати за якість обслуговування. Адже це всього лише стажист, який потребує наставництва протягом усього стажування, і саме наставник повинен гарантувати найвищу якість роботи стажиста і створювати умови для освоєння необхідних у майбутній роботі навичок і умінь» [52].

В рамках стажування кожен майбутній адвокат має змогу надавати юридичну допомогу клієнтові на основі договору про надання юридичної допомоги (укладеного в установленому порядку та затвердженому адвокатом-наставником), йому може бути дозволено надання юридичної допомоги клієнту в муніципальних і секторальних судах у цивільних справах і справах про адміністративні правопорушення, а також в окружних економічних судах та органах публічної влади, а також надання платної юридичної допомоги клієнту в судах, апеляційних палатах і органах публічної влади, за винятком надання допомоги у кримінальних справах та справах про злочини.

Слід зазначити, що у разі допущення адвокатом-стажистом грубих порушень договір про професійне стажування може бути анульований. Зокрема, підставами для анулювання договору є: невиконання обов'язків адвоката-стажиста; невиконання індивідуального плану стажування; невиконання вказівок адвоката-наставника; розголошення професійної таємниці; порушення вимог Статуту.

Адвокат-стажист здійснює свою діяльність під контролем адвоката-наставника, який забезпечує проведення професійного стажування. Слід зауважити, що професійне наставництво адвоката-стажиста можуть забезпечувати виключно ті адвокати, які відповідають вимогам, передбаченим ст. 10 Закону: стаж адвокатської діяльності не менше 5 років, бездоганна репутація, професіоналізм, наявність індивідуального кабінету або об'єднаного бюро адвокатів, наявність достатньої площі для забезпечення проходження професійного стажування. Адвокат-наставник може мати одночасно не більше двох адвокатів-стажистів. На адвоката-наставника стажування покладається низка обов'язків, зокрема: складання індивідуального плану стажування; координація та перевірка проведення стажування; створення необхідних умов й сприяння виконанню індивідуального плану професійного стажування адвокатом-стажистом; сприяння формуванню професійних навичок; надання допомоги адвоката-стажиста та консультування його у разі участі в інстанціях [137].

Кінцевою стадією стажування є отримання документу, який підтверджує факт успішного проходження претендентом в адвокати професійного стажування. У Республіці Молдова за результатами проходження стажування адвокат-стажист складає звіт, а адвокат-наставник надає позитивний відгук та характеристику про професійне стажування або негативну рекомендацію на адвоката-стажера для складення ним кваліфікаційного іспиту. В цьому контексті слід відмітити, що після спливу трьох років після завершення професійного стажування адвокат-стажер може бути допущений до складення

кваліфікаційного іспиту лише за умови повторного проходження професійного стажування тривалістю не менше трьох місяців.

Ще однією країною пострадянського простору, де стажування визначається обов'язковою умовою для набуття статусу адвоката є **Республіка Білорусь**. Умови та порядок проходження стажування претендентом в адвокати регламентується Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Республіці Білорусь» [131] та Інструкцією про проходження стажування громадянами Республіки Білорусь, які мають намір стати адвокатами, затвердженою Постановою Міністерства юстиції Республіки Білорусь 03.02.2012 [139].

За законодавством про адвокатуру Республіки Білорусь інститут стажування має на меті створення умов для підготовки та допуску стажистів адвоката до самостійної адвокатської діяльності. На виконання вказаної мети серед основних завдань стажування слід виділити наступні: підвищення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок, необхідних для здійснення адвокатської діяльності; вивчення специфіки професії адвоката, організації роботи територіальних колегій адвокатів; вивчення ділових, моральних і професійних якостей стажиста адвоката з метою визначення можливості здійснення ним адвокатської діяльності; поглиблення професійної спеціалізації, засвоєння накопиченого досвіду.

Загальний термін проходження стажування – від шести місяців до одного року (для претендентів, які не мають трирічного стажу роботи за спеціальністю). Претенденти, які мають стаж роботи за фахом не менше трьох років, (в тому числі в якості помічника адвоката) до складення кваліфікаційного іспиту також повинні пройти стажування за направленням територіальної колегії адвокатів, але терміном від трьох до шести місяців [139].

Можливо виділити три основні стадії проходження претендентом в адвокати стажування: подання заяви про прийняття на стажування; проходження стажування; отримання документу, який підтверджує факт

успішного проходження стажування та дає право на складення кваліфікаційного іспиту задля отримання статусу адвоката.

Першою стадією на шляху набуття статусу адвоката являється подання претендентом заяви про прийом на стажування з відповідними додатками, яка розглядається радою відповідної територіальної колегії адвокатів в місячний строк з моменту подання. Рішення про прийом претендента в якості стажера адвоката і подальше направлення його на стажування (на вибір претендента: в юридичну консультацію, адвокатське бюро або до адвоката, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально) приймається за заявою претендента радою територіальної колегії адвокатів та обов'язково на підставі заявок юридичних консультацій, адвокатських бюро або адвокатів, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально.

Після допуску до проходження стажування стажер приймається на роботу на умовах строкового трудового договору, що укладається або з відповідною територіальною колегією адвокатів, або з адвокатським бюро або з адвокатом, який здійснює адвокатську діяльність індивідуально. Слід відмітити, що якщо стажер проходить стажування в територіальній колегії адвокатів – в такому випадку у трудовому договорі обов'язково повинен міститись пункт про обов'язок стажиста адвоката після проходження стажування та, за умови отримання спеціального дозволу (ліцензії) на заняття адвокатською діяльністю, відпрацювати два роки в юридичній консультації, зазначеній в цьому договорі.

Керівництво стажуванням здійснюється керівниками стажування, які призначаються радою відповідної територіальної колегії адвокатів (для осіб, які проходять стажування в юридичних консультаціях, та, відповідно, управляючими партнерами адвокатських бюро (для осіб, які проходять стажування в адвокатських бюро).

Для адвоката, який здійснює керівництво стажуванням, законодавством встановлені певні вимоги, зокрема: стаж роботи в якості адвоката не менше п'яти років, володіння діловими, особистісними, моральними, професійними

знаннями, вміннями і навичками, що дозволяють ефективно здійснювати керівництво стажуванням. Адвокат має право мати одночасно лише одного стажиста адвоката. На адвоката-керівника стажування покладаються певні обов'язки з організації та забезпечення якісного стажування, серед яких: організація своєчасного та якісного проведення стажування; забезпечення необхідних умов для виконання стажером плану стажування; надання стажисту допомоги в набутті професійних знань та практичних навичок; контроль за виконанням стажером індивідуальних планів стажування; оформлення необхідних матеріалів за підсумками стажування [139].

На стажера під час проходження стажування також покладається низка обов'язків: зберігати адвокатську таємницю, дотримуватися трудової дисципліни, правил внутрішнього трудового розпорядку.

Досить цікавим є той момент, що, якщо стажист, який отримав позитивний висновок адвоката за результатами проходження стажування, не складе кваліфікаційний іспит - керівник стажування за рішенням ради відповідної територіальної колегії адвокатів може бути відсторонений від керівництва стажерами на строк до двох років.

Остання стадія проходження стажування – отримання документів, які підтверджують успішність його проходження й готовність до складення кваліфікаційного іспиту. Серед документів: висновок керівника стажування про готовність стажиста адвоката до здійснення адвокатської діяльності, звіт про результати стажування (який складається стажистом), де зазначено відомості про виконання індивідуального плану стажування, завдання щодо підвищення теоретичного рівня підготовки та проекти документів правового характеру.

Проходження стажування є обов'язковою умовою набуття статусу адвоката також в **Республіці Казахстан**. Правове становище стажиста, порядок проходження стажування регламентовано ст. ст. 32, 38 Закону Республіки Казахстан «Про адвокатську діяльність та юридичну

допомогу [128]. У законі визначено, що метою проходження стажування є набуття професійних знань і практичних навичок адвокатської діяльності.

Перш за все, слід відзначити, що є певна категорія осіб, яка звільняється від проходження стажування. Зокрема, не проходять стажування особи, які припинили повноваження судді з наступних підстав: відставка; звільнення з посади судді за власним бажанням; погіршення стану здоров'я, що перешкоджає подальшому виконанню професійних обов'язків, відповідно до медичного висновку; скасування суду або реорганізація суду, зменшення числа суддів відповідного суду, якщо суддя не дає згоди на зайняття вакантної посади судді в іншому суді, а також відмова судді від переведення до іншого суду, на іншу спеціалізацію; скасування суду або реорганізація суду, зменшення числа суддів відповідного суду, закінчення строку повноважень, якщо голова суду, голова судової колегії не дають згоди на зайняття вакантної посади судді в іншому суді, а також відмова голови суду, голови судової колегії від переведення до іншого суду, на іншу спеціалізацію; досягнення пенсійного або граничного віку перебування на посаді судді [125].

Відповідно до ст. 38 Закону стажистом адвоката може бути тільки громадянин Республіки Казахстан, який має вищу юридичну освіту, уклав з колегією адвокатів договір про проходження стажування з метою набуття професійних знань і практичних навичок адвокатської діяльності.

Першою стадією проходження стажування є звернення претендента в адвокати до президії колегії адвокатів з заявою та пакетом документів до заяви про допуск до проходження стажування. Після розгляду заяви президія колегії адвокатів протягом п'яти робочих днів приймає одне з таких рішень: про допуск до проходження стажування; про відмову в допуску до проходження стажування.

У разі отримання позитивної відповіді від президії колегії адвокатів особа допускається до проходження стажування під керівництвом адвоката, що має стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років.

Слід зазначити, що стажування триває від шести місяців до одного року. Досить позитивним моментом є той факт, що період стажування зараховується до стажу роботи за юридичною спеціальністю. Стажування здійснюється на платній основі – оплата за кожен місяць стажування встановлюється в розмірі, який не перевищує десятикратного місячного розрахункового показника. В цьому аспекті, у науковій спільноті висловлюється думка щодо можливості безкоштовного проходження стажування для претендентів, оскільки це обмежує можливості в отриманні статусу адвоката [1, с.59].

Організація проходження стажування здійснюється президією колегії адвокатів відповідно до положення про порядок проходження стажування стажерами адвокатів, які розробляються і затверджуються Республіканською колегією адвокатів за погодженням з уповноваженим органом.

Згідно з Положенням про порядок проходження стажування, стажист зобов'язаний: знайомитися з принципами організації та діяльності колегії адвокатів; вивчати порядок організації адвокатом прийому осіб, які звернулися за юридичною допомогою; складати письмові документи правового характеру та проекти процесуальних документів, вести конкретні справи на різних стадіях кримінального і цивільного судочинства і провадження у справах про адміністративні правопорушення під керівництвом керівника стажування.

Стажер має право: бути присутнім під час того, як адвокат надає юридичні консультації громадянам та представникам юридичних осіб; за дорученням керівника стажування та з дозволу слідчого або дізнавача, прокурора може брати участь при проведенні слідчих і процесуальних дій, а також бути присутнім в судових засіданнях у справах, за якими в якості захисника і/або представника виступає керівник його стажування або інші адвокати, за винятком справ, матеріали яких містять відомості, що становлять державну таємницю.

Аналізуючи норми Положення про порядок проходження стажування слід відзначити, що під час стажування претендент в адвокати зобов'язаний:

вивчати нормативно-правові акти в сфері адвокатської діяльності та захисту прав людини, включаючи міжнародні договори, ратифіковані Республікою Казахстан; регулярно відвідувати заняття, що організовуються для стажистів; вести щоденник стажування; готувати по закінченню терміну стажування підсумковий звіт з проектами процесуальних та інших письмових документів, які були складені стажистом за час стажування.

За результатами стажування керівник стажера складає висновок і передає його для затвердження до президії колегії адвокатів. За підсумками розгляду матеріалів стажування президія колегії адвокатів приймає одне із таких рішень: про затвердження висновку про проходження стажування (дійсне протягом трьох років з дня його затвердження президією колегії адвокатів) або відмову у затвердженні висновку про проходження стажування (воно може бути оскаржене в Республіканську колегію адвокатів або до суду) [158].

Член Вищої Судової Ради Республіки Казахстан, адвокат Б. Раїсова, вбачає деякі недоліки в організації проходження стажування задля отримання статусу адвоката в Республіці Казахстан та зазначає, що наразі у країні немає єдиного центру стажування. Навчання проводиться або власними силами, або за гранти міжнародних організацій. Там, де проводять навчання, в якості лекторів (спікерів) виступають одні й ті ж адвокати, іноді з одних і тих же тем. У Республіканській Колегії адвокатів навчання проводиться за додаткову плату одним і тим же адвокатом, без залучення інших фахівців. Стажери надані самі собі: відсутня єдина система навчання стажистів адвокатів, немає інституту наставництва, в результаті чого молоді фахівці, починаючи працювати, в гонитві за роботою (довіреними особами та підзахисними) вдаються до самореклами в соціальних мережах для залучення уваги громадськості до себе, бравуючи тими або іншими обставинами, які в подальшому можуть завдати шкоди сторонам (довірителям або підзахисним) у справі. Також адвокат звертає увагу на те, що стажисти не мають можливості брати участь у процесах. У програму для стажистів адвокатів необхідно

включити дуальну освіту в період стажування: обов'язкове навчання в закладі освіти, який необхідно створити як інститут адвокатури, медіації та арбітражу (аналогічно Академії Правосуддя при Верховному Суді, Інституту правоохоронних органів при Генеральній Прокуратурі) протягом 6 місяців з 12 місяців – стажування, або 3 місяці навчання і 3 місяці практики (для осіб, які мають юридичний стаж понад 10 років, тобто скорочений курс). При введенні дуального навчання можливо передбачити обов'язкові години участі в якості спостерігача у кримінальному та цивільному процесі за погодженням з судами та правоохоронними органами (показові процеси) [209].

Республіка Узбекистан також є країною, в якій для отримання права на заняття адвокатською діяльністю особа в обов'язковому порядку повинна пройти стажування. Порядок проходження стажування регулюється Законом Республіки Узбекистан «Про адвокатуру» (ст. ст. 3¹, 8¹) [130] та Положенням про порядок організації діяльності стажиста адвоката [140].

Серед основних завдань проходження стажування законодавець виокремлює: підготовку до отримання стажистом статусу адвоката та набуття ним професійних знань та навичок. Стажування відбувається в адвокатському об'єднанні (бюро, фірмі, колегії, юридичній консультації) під керівництвом адвоката-керівника, який повинен мати щонайменше 3 роки стажу, та триває від 3 місяців до 2 років.

Для отримання допуску до проходження стажування особа, яка претендує на набуття статусу адвоката, звертається із заявою із відповідними додатками до адвокатського формування, в якому має намір проходити стажування (якщо стажування має намір пройти в юридичній консультації – звертається до відповідного територіального управління Палати адвокатів Республіки Узбекистан).

Перш за все, слід сказати, що особи, які мають стаж за юридичною спеціальністю не менше трьох років в якості працівника юридичної служби державних органів, органів господарського управління, державних підприємств, установ і організацій, на посаді судді, слідчого, дізнавача чи

прокурора звільняються від проходження стажування в адвокатському формуванні.

Перед допуском до стажування претендент в обов'язковому порядку повинен пройти співбесіду в адвокатському формуванні (територіальному управлінні) задля з'ясування причин, які спонукали його подати заяву про зарахування стажистом та встановлення загального рівня підготовки претендента [140].

За результатами співбесіди керівник адвокатського формування (територіального управління) приймає одне із рішень: про зарахування або про відмову в зарахуванні претендента в стажисти.

Після видання наказу про зарахування в стажисти та призначення керівника стажування між стажистом та керівником укладається трудовий договір (в якому зазначаються умови праці, права і обов'язки адвокатського формування (територіального управління), керівника стажування та стажиста, порядок оплати праці стажиста, режим роботи, термін дії трудового договору (контракту), умови його припинення, та інші питання взаємин адвокатського формування (територіального управління), керівника стажування та стажера) та видається посвідчення стажиста.

Варто звернути увагу на те, що адвокатське об'єднання, в якому стажист проходить стажування, є основним місцем роботи стажиста, а робота стажиста за сумісництвом забороняється. Заслугує на увагу позиція узбецького законодавця в частині заборони роботи стажиста адвоката за сумісництвом, оскільки стажист за таких умов може більш успішно оволодіти професійними знаннями і навичками у всіх напрямках адвокатської діяльності та не відволікатися на іншу роботу за сумісництвом. В такому випадку, оплата праці та соціальне страхування стажиста проводяться з коштів, що надійшли в адвокатське об'єднання (п. 24 Положення про порядок організації діяльності стажиста) [140].

Організація стажування покладається на адвокатське об'єднання, а керівник адвокатського об'єднання здійснює контроль щодо: виконання

стажистом індивідуальних планів стажування; ведення стажистом щоденника з відображенням в ньому доручень керівника стажування і виконання їх стажистом; вивчення стажистом законодавства і судової практики по конкретних справах; своєчасної підготовки стажистом рефератів для подальшого їх захисту перед керівним органом адвокатського формування; участі стажера в заняттях з професійної підготовки; надання своєчасного і повного звіту стажиста про проходження стажування.

За період стажування стажист повинен оволодіти професійними знаннями і навичками у всіх напрямках адвокатської діяльності та під керівництвом адвоката-керівника має право: відвідувати організовані адвокатським формуванням практичні заняття; брати участь у роботі адвокатського формування; користуватися наявними в адвокатському формуванні правовими базами даних, спеціальною літературою; займатися систематизацією нормативного матеріалу, узагальненням правозастосовної практики, збором документів та інших матеріалів, необхідних керівнику стажування для виконання доручень; спільно з керівником стажування брати участь у судових засіданнях, слідчих діях, готувати проекти правових документів; здійснювати інші дії, не заборонені законодавством. Але при цьому стажист не має права самостійно займатися адвокатською діяльністю.

Адвокат-керівник стажування зобов'язаний давати стажисту необхідні поради та роз'яснення, рекомендувати необхідні для вивчення законодавство і судову практику, після чого проводити зі стажистом співбесіди з конкретних тем.

У період проходження стажування на стажиста покладається обов'язок щодо збереження адвокатської таємниці, виконання Правил професійної етики адвокатів та дотримання загальних правил дисципліни праці адвокатського об'єднання [140].

Аналіз норм показує, що у стажиста є щоквартальний індивідуальний план стажування, він веде щоденник стажування. Також позитивним проміжним етапом перевірки успішності проходження стажистом стажування

є обов'язок щодо підготовки ним двох рефератів з найбільш актуальних питань права та процесу з урахуванням подальшої спеціалізації в роботі в процесі стажування.

Підготовка та успішний захист першого реферату має за мету оволодіння стажистом знаннями, основними нормами Правил професійної етики адвокатів і вмінням вести бесіду з довірителем (підзахисним), з особами, що звертаються за консультацією до адвоката, а також опанування тактикою спілкування з судом, іншими учасниками процесу [140].

Після захисту другого реферату стажист повинен оволодіти знаннями з тактики і методики захисту в судах, навчитись розробляти правильну і обґрунтовану позицію, готувати та виступати із змістовними виступами у справі.

Після виконання всіх індивідуальних планів стажування стажист складає письмовий звіт, в якому повинні бути відображені підсумки виконання ним індивідуальних планів стажування. Звіт затверджується керівником стажування.

За результатами стажування керівник стажування складає на стажиста розгорнуту характеристику, яка повинна відображати ступінь його підготовки, отримані ним в ході стажування практичні і теоретичні професійні знання і навички, активність у виконанні доручень і участь в громадському житті колективу, а також рекомендацію про допуск стажиста до складення кваліфікаційного іспиту [140].

Грузія є ще однією країною, де стажування визначається обов'язковою умовою набуття статусу адвоката. Так, відповідно до ч.1 п. в) ст. 10 Закону «Про адвокатську діяльність» [129] передбачено, що кандидат повинен пройти затверджену Правлінням Колегії адвокатів Грузії програму професійної адаптації, розраховану на 1 рік, яка складається з теоретичної частини (3 місяці) та стажування (9 місяців). Додатково зазначається, що особа, яка має не менше 3 років досвіду роботи суддею Конституційного Суду Грузії, суддею

загальної судової системи Грузії або прокурором, зобов'язана пройти тільки 3-місячну теоретичну частину програми професійної адаптації.

Програма професійної адаптації надає кандидату практичні знання та юридичні навички та сприяє успішній інтеграції в професію.

Теоретичний курс адаптаційної програми орієнтований на знання практичних навичок, необхідних юристу. Теоретичний курс, який передбачає спеціалізацію за цивільним та кримінальним правом, складається з 60-годинної навчальної програми, для загальної спеціалізації встановлюється 70-годинна навчальна програма, яка включає такі обов'язкові модулі: юридичне письмо; професійна етика адвоката: спілкування з клієнтом, перша співбесіда, домовленість про роялті; організація адвокатської діяльності; вивчення навичок управління; ораторське мистецтво та навички презентації; Європейські стандарти прав людини; альтернативні механізми вирішення спорів.

Частина стажування в програмі адаптації фокусується на розвитку практичних навичок, які надаються стажерам за допомогою програми, за участі керівника стажування (наставника). Стажування проводиться на основі мінімальних вимог, встановлених положеннями про програму адаптації та індивідуальним планом та графіком, погодженими між адвокатом-наставником та стажером. Тримісячна теоретична частина програми адаптації оплачується, а її вартість становить 750 ларі (190 євро) та оплачується заздалегідь, тоді як частина адаптаційної програми, яка триває 9 місяців – безкоштовна. Програма адаптації зазвичай реалізується у два потоки щороку [200].

Правила реалізації програми адаптації регулюються положеннями програми професійної адаптації, затвердженими Виконавчим комітетом Асоціації.

Заслуговує на увагу порядок реєстрації на програму професійної адаптації. Згідно з положеннями програми професійної адаптації, реєстрація

на програму адаптації здійснюється в електронному вигляді та триває до визначеної дати.

Особа, яка бажає пройти адаптаційну програму, повинна долучити до форми заявки такі документи: копія посвідчення громадянина Грузії; документ, що засвідчує вищу юридичну освіту (диплом); документ, що засвідчує складення кваліфікаційного іспиту для юристів, суддів або працівників прокуратури (сертифікат); резюме за встановленою формою; електронна кольорова фотографія (формат 3x4); квитанція про сплату плати за теоретичний курс або документ, що підтверджує винятковий випадок, передбачений статтею 14 Регламенту Програми професійної адаптації [200].

Протягом 7 робочих днів після реєстрації Колегія адвокатів перевіряє відповідність поданих заявником документів формальним вимогам, встановленим законодавством. У разі виявлення дефекту заявник буде повідомлений про дефект, для чого надаються додаткові 3 робочі дні для виправлення. Список заявників, що відповідає формальним вимогам, затверджується Виконавчим комітетом, а особі, яка входить до списку, надається статус учасника програми адаптації [200].

У Туркменістані допуск до професії адвоката здійснюється шляхом проходження обов'язково стажування.

Стажери адвоката проходять стажування терміном від шести місяців до одного року на підставі постанови президії колегії адвокатів у адвокатів, які мають стаж адвокатської діяльності не менше п'яти років.

Заслужують на увагу обставини, за яких деякі категорії осіб звільняються від проходження стажування. До них належать особи, які раніше вийшли із складу адвокатської колегії за власним бажанням та особи, що бажають знову увійти до складу адвокатської колегії. Тут, до речі, важливо зауважити, що адвокат може здійснювати адвокатську діяльність тільки за умови обов'язкового перебування у складі адвокатської колегії. Ще однією категорією осіб, які звільняються від стажування є особи, які припинили

повноваження судді відповідно до пунктів 1 і 3 статті 56 Закону Туркменістану «Про суд» [124].

Користуються перевагою у вигляді звільнення від стажування особи, звільнені з посади відповідно до пунктів 1 і 7 частини другої статті 16 Закону Туркменістану «Про прокуратуру Туркменістану» [122] та особи, які мають не менше 10 років трудового стажу в установах адалат (юстиції) Туркменістану, звільнені за власним бажанням.

Законодавство Туркменістану передбачено, що стажер адвоката не може самостійно здійснювати адвокатську діяльність і зобов'язаний зберігати адвокатську таємницю. Час проходження стажування включається в стаж роботи з правової спеціальності. Порядок і умови проходження стажування визначаються конференцією адвокатів Туркменістану.

У **Вірменії** профільний Закон «Про адвокатуру» визначає, що до кваліфікаційного іспиту допускається особа, яка пройшла відповідне навчання в школі адвокатів (ст. 45.11 Закону) [136].

Школа адвокатури – є неприбутковою організацією зі статусом фонду, засновником якого є Палата адвокатів, представлена Радою Адвокатської палати. Школа адвокатури організовує та проводить професійну підготовку студентів; організовує кваліфікаційний іспит для студентів юридичної школи.

Слухачем Школи адвокатури може бути дієздатна фізична особа, яка має вищу юридичну освіту, яка не була засуджена за злочин, скоєний умисно, або його судимість не була погашена чи скасована.

Навчання слухача в Школі адвокатури здійснюється відповідно до процедури, визначеної статутом Школи адвокатури. Навчання проводиться у два етапи: теоретичне навчання, практичне навчання (випробувальний термін).

Навчання проводиться як на стаціонарній, так і онлайн основі. Прийом заявників на дистанційне навчання здійснюється за окремим конкурсом. Підготовка кандидата, який має намір набути статус адвоката, що має не

менше п'яти років професійного досвіду в сфері права, здійснюється за спрощеною процедурою, передбаченою статутом школи.

Навчальна програма за спрощеною процедурою може відрізнятися для таких слухачів:

- 1) для кандидата, який має щонайменше десять років професійного юридичного досвіду;
- 2) для особи, професійний досвід якої не менше п'яти років у сфері права та наявність ступеню кандидата або доктора наук.

Після закінчення навчання претендент отримує сертифікат, який надає право скласти кваліфікаційний іспит [166].

Наступну групу становлять країни, де умова щодо стажування є альтернативою іншій умові отримання статусу адвоката – стажу роботи за спеціальністю. До цієї групи країн слід віднести Російську Федерацію та Республіку Таджикистан.

Так, відповідно до законодавства, яке регулює адвокатську діяльність у **Російській Федерації** – претендент в адвокати, серед інших умов, повинен мати стаж роботи за юридичною спеціальністю не менше двох років або пройти стажування в адвокатському об'єднанні. Порядок проходження стажування знайшов свою регламентацію у Законі «Про адвокатську діяльність та адвокатуру Російської Федерації» [127] та Положенні (далі - Положення) про порядок проходження стажування, затверджене Рішенням Ради Федеральної палати адвокатів Російської Федерації від 27 травня 2020 Протокол № 14 [159].

Положенням визначається стажування як проходження особою, яка має намір набути статус адвоката, курсу цільової практикоорієнтовної підготовки, яка включає вивчення теоретичних питань і набуття практичних навичок, необхідних для здійснення професійної адвокатської діяльності. До стажування у Російській Федерації, яке триває від одного року до двох років можуть бути допущені особи, які мають вищу юридичну освіту.

Прийом в стажисти проводиться керівником адвокатського об'єднання (при наявності в адвокатському об'єднанні колегіального виконавчого органу - колегіальним виконавчим органом) або адвокатом, який є засновником адвокатського кабінету, на підставі заяви особи, яка бажає стати стажером.

Керівником адвокатського об'єднання (або виконавчим органом адвокатського об'єднання) визначається кандидатура керівника стажування з числа адвокатів, які мають адвокатський стаж щонайменше п'ять років.

До початку стажування між стажистом та адвокатським об'єднанням (а у випадку, якщо адвокат здійснює свою діяльність в адвокатському кабінеті, - з адвокатом) укладається строковий договір про прийом на роботу, про що повідомляється Адвокатська палата [159].

Під час проходження стажування стажист має право: користуватися наявними в адвокатському об'єднанні правовими базами даних, спеціальною літературою; займатися систематизацією нормативного матеріалу, узагальненням правозастосовної практики, збором документів та інших матеріалів, необхідних керівнику стажування для виконання прийнятих доручень; готувати проекти правових документів; виконувати окремі доручення керівника стажування відповідно до чинного законодавства та здійснювати інші дії, не заборонені чинним законодавством. При цьому стажисту забороняється самостійно займатися адвокатською діяльністю, тобто надавати кваліфіковану юридичну допомогу на професійній основі фізичним та юридичним особам. При цьому стажист зобов'язаний повністю виконувати індивідуальний план стажування та зберігати адвокатську таємницю.

Після закінчення терміну стажування, стажист адвоката зобов'язаний пред'явити у виконавчий орган адвокатського об'єднання звіт про проходження стажування, щоденник проходження стажування (з підготовленими в процесі стажування процесуальними документами). Стажисту, який успішно завершив стажування, вищий, або виконавчий орган управління адвокатського об'єднання, або адвокат-куратор складає

характеристику-рекомендацію, направляє в адвокатську палату клопотання-рекомендацію про допуск стажиста до кваліфікаційного іспиту та присвоєння статусу адвоката. Після розгляду переданих документів кваліфікаційна комісія адвокатської палати, в порядку, передбаченому ст. 10-11 Закону, вирішує питання про допуск стажиста до складення кваліфікаційного іспиту [127].

До групи країн де стажування є альтернативою іншій умові отримання статусу адвоката також відноситься і **Республіка Таджикистан**. Закон Республіки Таджикистан «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» вказує, що альтернативною умовою двом рокам стажу роботи за юридичною спеціальністю може бути стажування в адвокатській структурі в терміни, які встановлені у ст. 34 Закону. Стажистами-адвокатами можуть бути особи, які мають вищу юридичну освіту, за винятком осіб, зазначених у частині 2 статті 12 Закону. Термін стажування становить від шести місяців до одного року. Стажер-адвокат не має права самостійно займатися адвокатською діяльністю. стажер-адвокат здійснює свою діяльність під керівництвом адвоката і виконує його окремі доручення. Порядок прийняття на роботу стажера-адвоката встановлюється Спілкою адвокатів [133].

Окремо необхідно зазначити про відсутність обов'язкової умови у вигляді стажування для кандидатів на заняття адвокатською діяльністю для країн Прибалтики.

Отже, дослідивши інститут стажування в процесі набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору можна запропонувати класифікацію країн за критерієм обов'язковості проходження стажування претендентами на набуття статусу адвоката.

Обов'язковим критерієм для набуття статусу адвоката проходження стажування виступає в Україні, Молдові, Казахстані, Білорусі, Узбекистані, Туркменістані, Грузії та Вірменії.

Варто наголосити на альтернативному критерії стажування – стаж роботи в галузі права. Законодавець допускає набуття статусу адвоката за

відсутності стажу роботи в сфері права за умови проходження стажування. Така процедура передбачається в Росії та Таджикистані.

В таких країнах як Латвія, Литва та Естонія стажування не передбачено взагалі як умова набуття статусу адвоката.

Таким чином, детальний аналіз національного та зарубіжного законодавства дає змогу стверджувати, що у більшості країн пострадянського простору інститут стажування є однією із обов'язкових умов набуття статусу адвоката. Аналіз порядку проходження стажування у країнах, де вказана умова є обов'язковою, дає змогу побачити, що у всіх цих країнах (Білорусі, Казахстані, Молдові, Узбекистані, Туркменістані, Грузії, Вірменії), окрім України, означений етап передуює складенню претендентом кваліфікаційного іспиту. Саме така послідовність дозволяє адвокату-керівнику стажування разом із особою, яка претендує на отримання права на заняття адвокатською діяльністю, визначити прогалини претендента в теоретичній підготовці (які можливо буде заповнити саме в процесі проходження стажування), а також практично реалізувати знання з правил адвокатської етики та більш якісно підготуватися до складення кваліфікаційного іспиту. Ми дотримуємось раніше викладених позицій [37; 102] щодо зміни порядку стадій набуття статусу адвоката: спочатку претендент в адвокати проходить стажування, а потім складає кваліфікаційний іспит. Саме такий порядок дасть змогу досягнути тієї мети, яка поставлена як перед проходженням стажування, так і перед складенням кваліфікаційного іспиту.

На нашу думку, інститут стажування є невід'ємною частиною отримання статусу адвоката, оскільки виключно таким чином можливо забезпечити найбільш високий рівень підготовки претендентів, набутти практичних навичок роботи у вузькій спеціальній області, яка в подальшому повинна стати професійною діяльністю.

Заслуговує на увагу позиція законодавця деяких країн (Молдова, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан), де на законодавчому рівні визначена можливість звільнення від проходження стажування деяких категорій осіб,

таких, хто має науковий ступінь у сфері права або досвід роботи на посадах суддів, прокурорів, нотаріусів. В той же час, необхідно зауважити на позитивному досвіді Вірменії, де для зазначених категорій осіб передбачена скорочена програма стажування на базі Школи адвокатури.

Порівняльний аналіз законодавства досліджуваних країн показав, що головною формальною умовою для доступу до стажування є наявність вищої юридичної освіти. В Україні на момент вирішення питання про допуск до стажування у претендента має бути дійсне свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, але вимога про наявність вищої юридичної освіти прямо зазначена в положеннях законодавства, оскільки є умовою для допуску до складення кваліфікаційного іспиту.

За результатами проведеного аналізу слід зробити висновок про достатньо різносторонній підхід в різних країнах щодо встановлення строків проходження стажування – від 3 місяців до 2 років. Найбільш прийнятним, вважаємо строк проходження стажування терміном 12 місяців – цього буде достатньо для опанування майбутньої професії, ознайомлення з усіма тонкощами професії під керівництвом досвідченого адвоката-керівника стажування.

Достатньо позитивним є той факт, що у більшості країн стажування є основним місцем роботи та його сумісництво з іншими видами діяльності не допускається. Між адвокатом-керівником та стажистом укладається трудовий договір з визначеними умовами, однією із яких є виплата заробітної плати стажисту. Більш того, термін проходження стажування зараховується до стажу роботи в галузі права. Ця умова є надзвичайно важливою, оскільки саме в такий спосіб можливо досягти основної мети стажування, не відволікаючись на іншу роботу. Такий підхід законодавця дозволяє стажеру повноцінно та всесторонньо підготувати себе до самостійної адвокатської практики. В Україні ж, стажування відбувається у вільний від основної роботи час, що, своєю чергою, не дозволяє майбутньому адвокату повноцінно отримати досвід

та ті професійні навички, які йому будуть необхідні у майбутній роботі, оскільки, в першу чергу, вся увага буде зосереджена на основній роботі.

Дискусійним видається питання щодо внесення оплати за проходження стажування. В деяких країнах вона відсутня, в деяких чітко законодавчо не регламентовано розмір внеску, що має наслідком різне трактування цієї умови допуску до стажування. Видається цілком обґрунтованим положення щодо оплати стажування, оскільки праця адвоката-керівника стажування та органів адвокатського самоврядування, які, безпосередньо, беруть участь у цьому процесі має бути оплачена. Повністю підтримуємо українського законодавця, який розмір плати регламентував у основному Законі, який регулює адвокатську діяльність та встановив його на рівні трьох мінімальних заробітних плат за шість місяців проходження стажування.

Таким чином, завершуючи порівняльний аналіз інституту стажування в процедурі набуття статусу адвоката в Україні та пострадянських країнах, враховуючи досвід деяких країн пострадянського простору та позиції науковців, вважаємо за доцільне запропонувати стажування проводити після складення відбіркового іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування, метою якого буде перевірка рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права, володіння державною мовою та особистих морально-психологічних якостей. Термін проходження стажування встановити із розрахунку досвіду претендента та визначити, що у разі відсутності стажу роботи в сфері права може застосовуватися альтернативна умова у вигляді стажування, яке буде складати два роки. З урахуванням грузинського досвіду, вважаємо, що стажування повинне включати теоретичну та практичну частину. При цьому, теоретичну частину стажування визначити як обов'язкову умову для всіх претендентів на набуття статусу адвоката та проводити її протягом трьох місяців як адаптаційну процедуру для майбутніх адвокатів, але навчальна програма для осіб, які мають досвід роботи на посадах судді та прокурора від п'яти років повинна бути розрахована з урахуванням їх теоретичної та практичної підготовки. Щодо практичної частини стажування, то вважаємо,

що особи, які мають досвід роботи на посадах суддів та прокурорів можуть бути звільненні від його проходження, за умови успішного складення теоретичного курсу стажування.

3.4. Особливості порядку отримання документу, яким надається право на зайняття адвокатською діяльністю

Завершальною стадією й підсумковим юридичним фактом у процедурі набуття статусу адвоката завжди є видача документу, яким посвідчується право особи на зайняття адвокатською діяльністю. Вказана стадія не являє собою виключно процес видачі документу, а й включає в себе певну сукупність процесуальних дій, які передують цьому.

Аналіз стадій набуття статусу адвоката в Україні свідчить про те, що свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю може бути видане особі або після складення кваліфікаційного іспиту, проходження стажування та складення присяги, або відразу після складення кваліфікаційного іспиту та прийняття присяги для тієї категорії осіб, які підлягають звільненню від стажування.

Відповідно до Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особа, стосовно якої радою адвокатів регіону за оцінкою результатів стажування прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, не пізніше 30 днів з дня прийняття рішення складає перед радою адвокатів регіону Присягу адвоката України і отримує свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України. У тому випадку, якщо радою адвокатів регіону за результатами оцінювання стажування у порядку статті 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» було прийнято рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особі,

стосовно якої існують визначені статтею 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» обставини несумісності, остання повинна усунути їх протягом 30 днів з дня прийняття цього рішення і до моменту складення перед радою адвокатів регіону присяги адвоката України. В іншому випадку – остання не може бути приведена до присяги, а рада адвокатів регіону повинна прийняти рішення щодо скасування рішення про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю з підстави невідповідності такої особи вимогам, визначеним у статтях 6, 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». До таких обставин несумісності належать наступні: робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»; військова або альтернативна (невійськова) служба; нотаріальна діяльність; судово-експертна діяльність. Але особа, стосовно якою було прийнято таке рішення, має право повторно пройти стажування, якщо на момент повторного направлення її на стажування, діятиме свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту [165].

Аналогічно, під час розгляду заяви Радою адвокатів регіону про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особі без проходження нею стажування здійснюється перевірка щодо відповідності особи вимогам статей 6, 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, не може бути адвокатом особа, яка: має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також злочину середньої тяжкості, за який призначено покарання у виді позбавлення волі; визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, - протягом трьох років з дня такого звільнення [181].

Особа, яка звернулася з такою заявою, зобов'язана письмово підтвердити відсутність у неї обмежень для набуття статусу адвоката. Рада адвокатів регіону, встановивши, що особа, яка звернулася із заявою про видачу свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, відповідає вимогам, передбаченим статтями 6, 7 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та приймає рішення про видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю без проходження стажування. У разі невідповідності зазначеним вимогам Рада адвокатів регіону відмовляє особі, яка має намір набути статус адвоката, у видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

У разі дотримання всіх вимог особі, яка склала присягу адвоката України, Радою адвокатів регіону у день складення присяги безоплатно видаються свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката України, яке є безстроковим та не обмежується віком особи. Зразки свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю і посвідчення адвоката України затверджуються Радою адвокатів України. Законодавець у ст.12 оперує такими поняттями, як «свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю» та «посвідчення адвоката». Якщо звернутись до Положення про зразки бланків та технічних описів посвідчення адвоката України, службового посвідчення адвоката України – члена органу адвокатського самоврядування України, члена Комітету, утвореного при Національній асоціації адвокатів України, посвідчення адвоката іноземної держави, помічника адвоката України, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України від «23» квітня 2016 року № 119, то можна сказати, що посвідчення адвоката України підтверджує його особу та повноваження [162]. В той же час свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю підтверджує це право. Слід також відзначити, що свідоцтво та посвідчення видаються адвокату на безоплатній основі.

В контексті сказаного доцільно дослідити питання щодо особливостей порядку надання документу, який підтверджує право особи на зайняття адвокатською діяльністю у інших країнах пострадянського простору.

Так, право на зайняття адвокатською діяльністю в *Литовській Республіці* отримують особи, які внесені в список практикуючих адвокатів Литви, мають право на заняття адвокатською діяльністю, та відповідне свідоцтво. Саме з дня видачі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особі вона вважається такою, що має право на заняття адвокатською діяльністю. Протягом десяти днів з моменту прийняття рішення про внесення адвоката в список практикуючих адвокатів Литви адвокатура Литви повинна видати адвокату свідоцтво встановленої міністром юстиції форми про право на заняття адвокатською діяльністю, копія якого зберігається в його особовій справі, та посвідчення адвоката. Якщо протягом вказаного періоду адвокату не було видано свідоцтво, останній має право звернутися до Вільнюського окружного суду з клопотанням щодо зобов'язання Адвокатури Литви видати свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та посвідчення адвоката [135].

Ліцензія на заняття адвокатською діяльністю є єдиним документом, що підтверджує статус адвоката у *Молдові*. Протягом 10 днів з моменту прийняття Комісією з ліцензування адвокатської діяльності рішення про допуск особи до заняття адвокатською діяльністю Міністерством юстиції Молдови видається ліцензія на заняття адвокатською діяльністю. Дана ліцензія є безстроковою та діє на всій території Республіки Молдова. На відміну від України, особа, яка бажає отримати ліцензію на заняття адвокатською діяльністю повинна сплатити на рахунок Міністерства юстиції 450 лейв. У разі отримання відмови у видачі ліцензії на заняття адвокатською діяльністю особа справі оскаржити її до суду [137].

У *Російській Федерації* порядок отримання документу, який посвідчує статус адвоката наступний: протягом 7 днів з моменту прийняття присяги особою, яка успішно склала кваліфікаційний іспит, кваліфікаційна комісія

зобов'язана повідомити про присвоєння їй статусу адвоката територіальний орган юстиції. Протягом 30 днів з дня одержання такого повідомлення територіальний орган юстиції повинен внести відомості про адвоката до регіонального реєстру та видати адвокату посвідчення, як документ, який посвідчує статус останнього.

Форма посвідчення та порядок його заповнення затверджуються центральним органом юстиції. Після отримання посвідчення адвокат може одночасно бути членом адвокатської палати тільки одного суб'єкта Російської Федерації та здійснювати свою діяльність тільки в одному адвокатському об'єднанні, а відомості про нього вносяться тільки в один регіональний реєстр.

Таким чином, єдиним документом, який підтверджує статус адвоката, є посвідчення, але існує одне виключення: якщо адвокатом було прийнято рішення про зміну членства в адвокатській палаті одного суб'єкта Російської Федерації на членство в адвокатській палаті іншого суб'єкта Російської Федерації – адвокат зобов'язаний повідомити про своє рішення раду адвокатської палати суб'єкта Російської Федерації, членом якої являється, а рада – територіальний орган юстиції.

При цьому адвокат зобов'язаний здати своє посвідчення в територіальний орган юстиції, а взамін зданого – отримує документ, який підтверджує його статус. Після, територіальний орган юстиції в тридцятиденний строк вносить відомості про адвоката до регіонального реєстру та видає йому нове посвідчення.

В означеному контексті слід звернути увагу на те, що відповідно до п. 5 ст. 9 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність в Російській Федерації» адвокат вправі здійснювати адвокатську діяльність по всій території Російської Федерації без додаткового дозволу [127]. З огляду на це, вважається, що більш прийнятним було б передбачити єдину форму посвідчення адвоката, яке б надавало право здійснювати адвокатську діяльність по всій території Російської Федерації.

У Республіці Білорусь, відповідно до ст. 7 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність у Республіці Білорусь», адвокат має право здійснювати адвокатську діяльність лише після отримання ліцензії та вступу в члени територіальної колегії адвокатів [131].

Єдиним документом, який підтверджує правовий статус адвоката та його членство у відповідній територіальній колегії адвокатів є посвідчення адвоката, форма й порядок видачі якого визначаються Міністерством юстиції Республіки Білорусь.

У Вірменії документом, що підтверджує статус адвоката, являється ліцензія на адвокатську діяльність, порядок видачі якої регламентується ст. 29 Закону Республіки Вірменія «Про адвокатуру» [136]. Так, особа, яка має отримати зазначену ліцензію, подає в палату адвокатів заяву про прийняття в члени палати адвокатів з копією свідоцтва про успішне складення кваліфікаційного іспиту.

Заява розглядається Радою палати адвокатів протягом місяця з наступним прийняттям одного із рішень: про прийняття в члени палати адвокатів, або про відхилення заяви. У разі прийняття позитивного рішення особа, прийнята в члени палати адвокатів, протягом п'яти днів отримує ліцензію, засвідчену печаткою палати адвокатів і завірену підписом її голови. Ліцензія на адвокатську діяльність видається безстроково та без вікового обмеження.

Також у Вірменії адвокат має право отримати спеціальну ліцензію на здійснення адвокатської діяльності в Касаційному суді з певних, передбачених законом, підстав. У такому випадку адвокат звертається до голови палати адвокатів із заявою про отримання спеціальної ліцензії, до якої обов'язково додаються копія свідоцтва про успішне складення кваліфікаційного іспиту та ліцензія адвоката. Протягом року палата адвокатів може видати не більше семи спеціальних ліцензій, строк дії яких п'ять років. Така ліцензія видається головою палати адвокатів першим семи претендентам, які мають більшість

голосів, за рішенням загальних зборів палати адвокатів, прийнятим на підставі результатів закритого таємного голосування.

Статус адвоката в *Республіці Туркменістан* особа набуває після отримання ліцензії на надання юридичної допомоги та вступу в члени колегії адвокатів. Така ліцензія видається та реєструється Міністерством адалат (юстиції) Туркменістану в порядку, встановленому законодавством. Відповідно до п. 40 ч. 1 ст. 20 Закону Туркменістану «Про ліцензування окремих видів діяльності» такий вид діяльності, як надання правової допомоги фізичним та юридичним особам, підлягає ліцензуванню [120]. Для отримання ліцензії претендент в адвокати подає до вказаного ліцензійного органу заяву про видачу ліцензії з необхідними додатками. Ліцензійний орган зобов'язаний протягом 30 календарних днів з дня прийому заяви та доданих до неї документів провести перевірку повноти та достовірності наданих даних та відповідність здобувача ліцензійним вимогам за результатами чого приймає одне з таких рішень: про видачу або про відмову у видачі ліцензії. У випадку отримання позитивної відповіді претендент в адвокати сплачує державне мито, після чого отримує ліцензію на надання юридичної допомоги, яка діє безстроково.

Документом, який підтверджує статус адвоката та надає дозвіл на зайняття адвокатською діяльністю в *Республіці Казахстан* являється ліцензія на зайняття адвокатською діяльністю. Порядок отримання особою даної ліцензії регулюється Законом Республіки Казахстан «Про адвокатську діяльність та юридичну допомогу» [128] та Законом Республіки Казахстан «Про дозволи та повідомлення» [123]. Ліцензіаром виступає Міністерство юстиції, до повноважень якого належить видача, ведення реєстру ліцензій на заняття адвокатською діяльністю, забезпечення розміщення на своєму інтернет-ресурсі відомостей реєстру, а також списку адвокатів, які займаються адвокатською діяльністю, в актуальному стані. Особа, яка відповідає всім вимогам для отримання статусу адвоката звертається із заявою та відповідними документами до ліцензіара за місцем реєстрації. Ліцензія або

мотивована відмова в її видачі видаються ліцензіаром не пізніше 15 робочих днів після сплати особою ліцензійного збору у відповідності до Кодексу Республіки Казахстан «Про податки та інші обов'язкові платежі до бюджету» (Податковий кодекс) у розмірі 6 МРТ, тобто 16 668 тенге [121].

Більшість адвокатів вважають, що повноваження Міністерства юстиції з видачі ліцензії на підставі рішення атестаційної комісії, куди також входять представники інших державних органів, обмежує незалежність отримання статусу адвоката. Проте, слід зазначити, що в Казахстані функціонує ретельно врегульована система припинення та призупинення ліцензій, в якій колегії адвокатів відіграють істотну роль – більш вирішальну, ніж в інших державах Центральної Азії [119, с. 34].

Ліцензія також являється тим документом, який підтверджує статус адвоката у *Республіці Киргизстан*. Відповідно до ч. 6 ст. 21 Закону Киргизької Республіки на основі рішення про успішне складення кваліфікаційного іспиту претендента в адвокати та протягом 30 днів з моменту його винесення Міністерство юстиції видає ліцензію. Ліцензія діє безстроково на всій території Киргизької Республіки. Про факт видачі ліцензії Міністерство юстиції Киргизької Республіки повинно повідомити Адвокатуру протягом 10 робочих днів, а остання протягом 5 робочих днів з дня отримання повідомлення інформує Міністерство юстиції Киргизької Республіки про вступ адвоката в члени Адвокатури [134].

В Республіці Таджикистан рішення про присвоєння статусу адвоката приймається протягом п'яти днів після успішного складення кваліфікаційного іспиту Кваліфікаційної комісії. Відповідно до ст. 16 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [133] Кваліфікаційна комісія не має права відмовити претенденту, який успішно склав кваліфікаційний іспит, у присвоєнні статусу адвоката, за винятком випадків, коли після складення кваліфікаційного іспиту виявляються обставини, що перешкоджають наданню такого статусу. У таких випадках рішення про відмову в наданні статусу адвоката може бути оскаржене до суду.

Законодавством Таджикистану встановлено, що у триденний термін після прийняття рішення, Кваліфікаційна комісія повідомляє Міністерство юстиції Республіки Таджикистан про присвоєння претенденту статусу адвоката. Протягом цього ж терміну Міністерством юстиції Республіки Таджикистан вносяться відомості про адвоката до Єдиного реєстру адвокатів.

Адвокат з дня надання статусу адвоката або відновлення статусу адвоката протягом одного місяця зобов'язаний подати до Міністерства юстиції Республіки Таджикистан або його територіальних органів установчі документи про обрання ним організаційної форми адвокатської діяльності.

Варто наголосити, що після складення кваліфікаційного іспиту та отримання витягу з Єдиного реєстру адвокатів адвокат приймається до Спілки адвокатів і приносить перед Правлінням Спілки адвокатів присягу.

Міністерство юстиції Республіки Таджикистан видає адвокату посвідчення адвоката, в якому зазначаються прізвище, ім'я, по батькові адвоката, його реєстраційний номер в Єдиному реєстрі адвокатів. Форма посвідчення адвоката, порядок його виготовлення і оплати витрат затверджуються міністром юстиції Республіки Таджикистан.

Посвідчення адвоката є єдиним документом, що підтверджує статус адвоката і дає право на виконання професійних повноважень, безперешкодного входу в установленому порядку до державних органів і організацій, незалежно від їх організаційно-правових форм і форм власності [133].

Документами, які підтверджують статус адвоката, в *Естонії* є свідоцтво адвоката. Свідоцтво адвоката видається Правлінням адвокатури після виконання особою, яка має намір здійснювати адвокатську діяльність, всіх вимог, передбачених Законом. Порядок видачі, продовження терміну дії та визнання свідоцтва недійсним регулюється Регламентом адвокатури Естонської Республіки.

Відповідно до ст. 65 Регламенту адвокатури Естонської Республіки свідоцтво адвоката – це документ, що підтверджує його членство в колегії

адвокатів та надається клієнту за його запитом [211]. У свідоцтві адвоката зазначаються: 1) ім'я та особистий код адвоката; 2) відомості про освіту і науковий ступінь; 3) найменування і код комерційного реєстру юридичної фірми, яка є місцем знаходження адвоката, або код комерційного реєстру адвоката, який виступає в якості індивідуального підприємця, і адреса юридичної фірми; 4) час вступу в члени Колегії адвокатів; 5) професійне звання адвоката і час його придбання.

Правління видає свідоцтво адвоката після прийняття зазначеної особи в Колегію адвокатів. Свідоцтво адвоката вручається після принесення присяги перед колегією.

Цікавим також є досвід Грузії щодо видачі документа, який засвідчує право здійснювати адвокатську діяльність. Так, відповідно до ст. 21¹ Закону Грузії «Про адвокатів» особа, яка склала кваліфікаційний іспит та успішно пройшла програму професійної адаптації повинна скласти присягу адвоката та вступити в Колегію адвокатів [129].

Якщо особа відмовляється від складення присяги через свій світогляд, вона пише заяву замість присяги, що зобов'язується сумлінно виконувати встановлені законом обов'язки адвоката.

Після складення присяги (написання заяви) особа набуває статусу адвоката та отримує свідоцтво, яке підтверджує право займатися адвокатською практикою.

Таким чином, аналіз законодавства пострадянських країн, яке визначає порядок розгляду матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката та видачі документа на право заняття адвокатською діяльністю дозволяє констатувати, що процедури прийняття остаточного рішення щодо видачі документа про право на заняття адвокатською діяльністю значно відрізняється від українського. В деяких країнах рішення про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю приймають державні органи юстиції за погодженням із кваліфікаційними комісіями адвокатури (Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан,

Узбекистан). В решті країн таке рішення приймається колегіями адвокатів (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Естонія, Литва, Латвія).

Отже, дослідивши досвід країн пострадянського простору щодо процедури набуття статусу адвоката та видачі документа про право на заняття адвокатською діяльністю необхідно звернути увагу, що в Україні цей порядок є найбільш демократичним та незалежним від держави, і пояснюється це тим, що адвокатура в Україні дійсно є недержавним самоврядним інститутом, на формування якого органи державної влади майже не здійснюють вплив.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено порівняльно-правовий аналіз набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору, обґрунтовано наукові пропозиції та практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення порядку набуття статусу адвоката в Україні, зокрема:

1. Встановлено, що законодавство про адвокатуру та адвокатську діяльність в частині визначення порядку набуття статусу адвоката в Україні та країнах пострадянського простору має багато загальних рис, що обумовлено спільністю історичного коріння і шляхів еволюції, та водночас з'ясовано, що в цих державах виявляються й значні відмінності в умовах та процедурі набуття статусу адвоката.

2. Визначено, що набуття статусу адвоката – це нормативно-регламентована сукупність послідовно здійснюваних дій, які надають особі можливість доступу до професії адвоката на засадах законності, незалежності, рівності та заборони дискримінації, з дотриманням норм адвокатської етики, доступності, прозорості та відкритості та передбачають перевірку відповідності особи, яка виявила намір займатися адвокатською діяльністю, вимогам до адвоката, визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента, розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо видачі документа, який засвідчує право на заняття адвокатською діяльністю.

Запропоновано під стадіями набуття статусу адвоката розуміти сукупність процедурних дій, що мають відносно самостійний характер та об'єднані спільним завданням щодо реалізації права особи на отримання доступу до професії адвоката. Зазначено, що кожна стадія відрізняється колом учасників, вчиненням різного виду дій, оформленням спеціальних документів, що надають особі право на набуття статусу адвоката.

Виходячи з аналізу організаційних умов доступу до професії адвоката з урахуванням процедур, які застосовуються у країнах пострадянського

простору виокремлені наступні стадії набуття статусу адвоката: 1) допуск до процедури набуття статусу адвоката; 2) визначення рівня теоретичних знань та набуття практичних навичок претендента; 3) розгляд матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката.

3. Визначено принципи набуття статусу адвоката як закріплені в правових нормах основні, вихідні, стабільні, базисні положення, які комплексно й системно визначають порядок та умови набуття статусу адвоката. На підставі порівняльного аналізу порядку набуття статусу адвоката в пострадянських країнах запропоновано закріпити на законодавчому рівні норму, відповідно до якої набуття статусу адвоката здійснюється на принципах законності; незалежності; рівності та заборони дискримінації; дотримання норм адвокатської етики; професійності та компетентності; доступності; спеціалізації; прозорості та відкритості.

4. Встановлено, що вимогами, які містяться у законодавстві пострадянських країн щодо набуття статусу адвоката є: 1) наявність вищої юридичної освіти; 2) стаж роботи в галузі права; 3) громадянство; 4) знання державної мови; 5) володіння необхідними морально-етичними якостями (бездоганна репутація, чесність та висока моральність); 6) дієздатність; 7) постійне місце проживання у країні.

Запропоновано доповнити вимоги до особи, яка набуває статусу адвоката, умовою щодо наявності бездоганної репутації та високої моральності, з можливістю перевірки морально-етичних якостей особи під час відбіркового етапу кваліфікаційного оцінювання у формі анонімного психологічного тестування.

5. Доведено необхідність запровадження системи управління електронного кабінету кандидата на набуття статусу адвоката шляхом створення відповідного ресурсу на офіційному сайті НААУ.

Визначено, що особа, яка виявила бажання набутти статус адвоката звертається із заявою про допуск до складення кваліфікаційного оцінювання через веб-портал та надає відповідні документи у формі електронного

документа, підписаного електронним цифровим підписом. Електронний підпис забезпечує достовірність і цілісність інформації, викладеної у документі, а також дає змогу підтвердити цілісність електронного документа та ідентифікувати особу, яка підписала документ.

Запропоновано на офіційному сайті Національної асоціації адвокатів України в розділі доступу до професії адвоката у вкладці «Центр кар'єри» створити особистий кабінет для осіб, які виявили бажання набути статус адвоката, з можливістю подання документів для допуску до складення кваліфікаційного оцінювання та відслідковування статусу заяви та відповідності документів. Права адміністратора вказаного розділу веб-порталу отримують відповідно працівники регіональних Кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури, які будуть відповідальними за внесення даних до реєстрів осіб, які виявили бажання набути статус адвоката.

6. На підставі аналізу профільного законодавства країн пострадянського простору, що регулює питання процедури кваліфікаційного іспиту встановлено, що у більшості країн кваліфікаційний іспит складається із двох частин: письмової та усної. Письмова частина в більшості досліджених країн передбачає проведення теоретичного іспиту на знання законодавства, яке проводиться у формі анонімного комп'ютерного тестування. Така процедура застосовується у Казахстані, Білорусі, Російській Федерації, Азербайджані, Вірменії, Молдові, Киргизстані та Грузії. Складення іспиту шляхом підготовки та написання процесуальних документів передбачений законодавством Естонії, Латвії та Литви. Усна складова кваліфікаційного іспиту, як правило, охоплює питання галузевого законодавства та особливостей процесів за відповідними спеціалізаціями. В Узбекистані порядок отримання ліцензії на заняття адвокатською діяльністю передбачає складення тільки усного іспиту.

Для підвищення рівня підготовки майбутніх адвокатів запропоновано передбачити кваліфікаційне оцінювання, складовими якого визначити відбірковий та кваліфікаційний іспит, з процедурою складення відбіркового

іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування, метою якого буде перевірка рівня загальних теоретичних знань особи у сфері права, володіння державною мовою та особистих морально-психологічних якостей, який буде відбуватися на засадах публічності, прозорості, відкритості та рівності з обов'язковою онлайн трансляцією та відеофіксацією з визначеним терміном зберігання матеріалів відеозапису, який може бути допустимим доказом у випадку оскарження результатів тестування.

Звільненню від відбіркового іспиту підлягатимуть особи, які склали єдиний державний кваліфікаційний іспит з права під час здобуття вищої освіти або особи, які мають досвід роботи на посаді судді або прокурора не менше п'яти років, або науковий ступінь у сфері права.

Запропоновано визначити кваліфікаційний іспит як самостійний етап набуття статусу адвоката, який полягає у виявленні належних теоретичних знань та рівня професійної підготовки особи, яка виявила бажання стати адвокатом, у тому числі отриманого за результатами стажування, а також ступеня її здатності здійснювати адвокатську діяльність, який проводиться у формі усної співбесіди після успішного захисту стажування.

Обґрунтовано включити до кваліфікаційного іспиту три практичних завдання з судової практики, обраних кандидатом в результаті жеребкування та одне завдання щодо визначення правової позиції та тактики захисту або надання іншої правової допомоги по фабулі за відповідною спеціалізацією. Доведено необхідність запровадження принципу спеціалізації набуття статусу адвоката під час складання кваліфікаційного іспиту, враховуючи досвід, знання та інтереси претендента.

7. Виходячи з аналізу інституту стажування запропоновано класифікацію досліджуваних країн за критерієм обов'язковості проходження стажування претендентами на набуття статусу адвоката.

Обов'язковим критерієм для набуття статусу адвоката проходження стажування виступає в Україні, Молдові, Казахстані, Білорусі, Узбекистані, Туркменістані, Грузії та Вірменії.

Необов'язковим критерієм для набуття статусу адвоката проходження стажування виступає в таких країнах як Латвія, Литва та Естонія.

Проходження стажування є альтернативним до стажу роботи в галузі права критерієм для набуття статусу адвоката в Росії та Таджикистані.

На підставі аналізу національного та зарубіжного законодавства доведено, що стажування передуює складенню кваліфікаційного іспиту у всіх країнах, де воно є однією з обов'язкових умов набуття статусу адвоката.

Запропоновано стажування проводити після складення відбіркового іспиту у формі анонімного комп'ютерного тестування. Термін проходження стажування встановити із розрахунку досвіду претендента та визначити, що у разі відсутності стажу роботи у сфері права може застосовуватися альтернативна умова у вигляді стажування, яке буде складати два роки. Доведено необхідність проведення стажування у формі професійної адаптації претендента, яка передбачає теоретичну та практичну складову. При цьому, теоретичну частину стажування визначити як обов'язкову умову для всіх претендентів на набуття статусу адвоката та проводити її протягом трьох місяців як адаптаційну процедуру для майбутніх адвокатів, але навчальна програма для осіб, які мають досвід роботи на посадах судді та прокурора від п'яти років повинна бути розрахована з урахуванням їх теоретичної та практичної підготовки. Щодо практичної частини стажування, запропоновано звільнити від неї осіб, які мають досвід роботи на посадах суддів та прокурорів більше п'яти років за умови успішного складення теоретичного курсу стажування.

8. На підставі аналізу законодавства пострадянських країн, яке визначає порядок розгляду матеріалів та прийняття рішення щодо набуття статусу адвоката та видачі документа на право заняття адвокатською діяльністю запропоновано класифікацію країн за критерієм участі органів державної влади у зазначеній процедурі. Рішення про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю приймають державні органи юстиції, за погодженням із кваліфікаційними комісіями адвокатури у таких

країнах, як: Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Рішення про набуття статусу адвоката приймається органами адвокатського самоврядування (колегіями або радами адвокатів) в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Естонії, Литві, Латвії та Україні).

Визначено, що розгляд питання про видачу документа про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні є найбільш демократичним та незалежним від держави, що пояснюється реальною самостійністю функціонування адвокатури України як недержавного самоврядного інституту, на формування якого органи державної влади майже не здійснюють вплив.

9. З метою вдосконалення чинного законодавства України з питань набуття статусу адвоката та доступу до адвокатської професії пропонується внести зміни до ч. 1 ст. 6, до п.2 ч. 3 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдрахманова С. Ж. Совершенствование адвокатской деятельности в Республике Казахстан. *Вестник института законодательства РК*. 2016. №4 (45). С. 56-63
2. Адамова О. С. Методологічні засади забезпечення дослідження відносин морського страхування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. № 1 (3). С. 107–117.
3. Адвокатура України: підручник: у 2 кн. Кн. 1: Організація адвокатури (з практикумом) / О. Ю. Аліменко, Н. М. Бакаянова, І. В. Бондар, О. О. Дерій, О. О. Кармаза; вступ. сл. С. Я. Фурса; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; за заг. ред. С. Я. Фурса, Н. М. Бакаянова. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Київ : Алерта, 2016. 864 с.
4. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 листоп. 2019 р.) / редкол.: Н. М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса : Фенікс, 2019. 624 с.
5. Азизов И. Б. Принципы организационного устройства адвокатуры. *Современное состояние адвокатуры в странах Центральной Азии: проблемы и перспективы* : матер. Междунар. регион. конф. (4—7 февраля 2003 г., Узбекистан) ; отв. ред. Г. А. Ишанханова [и др.] Ташкент, 2003. С. 141-150.
6. Алеев Р. Юридический этимологический словарь. М.: Викон, 2002. URL: <http://mirnot.narod.ru/7.html>. (дата звернення: 22.01.2020).
7. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. Москва : Юридическая литература, 1981. Т. 1. 360 с.
8. Алексеев С. С., Яковлев В. Ф. О модели юриста и обучении в юридических вузах. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976, № 4. С. 73-81.
9. Алиев А.Д. Правовые принципы адвокатуры и адвокатской деятельности в Азербайджанской республике. *Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского*. 2020. № 4. С. 73-79.

10. Анікіна Н. Набуття права на заняття адвокатською діяльністю за новим Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2014. Вип. 60. С. 285-290.
11. Аракелян М.Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2018. 386 с.
12. Ария С.Л. Жизнь адвоката. Издание 3-е, дополненное и исправленное. М.: Американская ассоциация юристов. 2010. 490 с.
13. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление. Москва : Политиздат, 1981. 260 с.
14. Бакаянова Н. М. Етичні принципи адвокатури в Україні. Одеса: Юридична література, 2005. 152 с.
15. Бакаянова Н. М. Основи адвокатури України: функціональні та організаційні аспекти: монографія. Одеса : Юридична література, 2017. 357 с.
16. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 395 с.
17. Бакаянова Н. М., Храпенко О. О. Історія адвокатури України у запитаннях та відповідях, ілюстраціях та фотографіях : навч. посіб. Нац. ун-т «Одеська юридична академія» ; вступ. сл. Й. Л. Бронз. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Одеса : Юридична література, 2019. 214 с.
18. Бакаянова Н.М. Принципи адвокатури. *Часопис Київського університету права*. 2016. №4. С. 298-302.
19. Банчук О. А., Демкова М. С. Правова допомога: Зарубіжний досвід та пропозиції для України. Київ : Факт, 2004. 504 с.
20. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 24 с.

21. Бардин Л. Н. В закон об адвокатской деятельности внесены изменения. URL : <https://www.lawmix.ru/comm/1716> (дата звернення: 22.01.2020).
22. Бахновська І.П. Питання співвідношення принципів і норм права та їх місця у механізмі правового регулювання. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1 (45). С. 43-47.
23. Беззащитные защитники: Системные проблемы адвокатуры Азербайджана. Доклад миссии МКЮ 2016 г. 52 с. URL: <http://www.icj.org/wp-content/uploads/2016/11/Azerbaijan-Systemic-problems-Legal-Prof-Publications-Reports-Mission-reports-2016-RUS.pdf> (дата звернення: 22.01.2020).
24. Берназюк Я. Конституційний принцип рівності та його особливості в адміністративному судочинстві. *Судово-юридична газета : веб-сайт*. 14 юнія 2019 URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/143839-konstitutsiyniy-printsip-rivnosti-ta-yogo-osoblivosti-v-administrativnomu-sudochinstvi> (дата звернення: 22.01.2020).
25. Бехруз Х. Порівняльне правознавство : підручник. Одеса : Фенікс, 2009. 461 с.
26. Блюменау Д. И. Информация и информационный сервис. Ленинград : Наука. 1989. 192 с.
27. Бойко І. С. Порівняльне правознавство : навч. посіб. 2-ге вид., виправл. та допов. Одеса : Фенікс, 2011. 152 с.
28. Бойков А. Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования и принципы адвокатской деятельности : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва, 2010. 27 с.
29. Бойков А. Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования и принципы адвокатской деятельности : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва. 2010. 205 с.
30. Бойков А.Д. Статус адвоката: содержание, квалификационные требования и принципы адвокатской деятельности: Монография. М.: Юркомпани. 2010. 168 с.

31. Большой энциклопедический словарь / Под. ред. О. М. Прохорова. Москва : Советская энциклопедия, 1993. 1632 с.
32. Ведерніков Ю. А., Грекул В. С. Теорія держави і права: навч. посіб. 4-е вид., доповн. і переробл. К. : Центр навч. л-ри, 2005. 330 с.
33. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського союзу та України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.10 / Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого. Харків, 2016. 40 с.
34. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Т. Б. Вільчик ; наук. конс. І. Є. Марочкін ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 490 с.
35. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні : монографія. Харків : Право, 2015. 400 с.
36. Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43.
37. Владишевська В.В. Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *European Reforms Bulletin*. 2020. №3. С.110-112.
38. Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №4. С. 90-97
39. Галоганов А.П. Правовой статус адвокатуры: российская законодательная модель и конституционные принципы обеспечения прав человека: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. РАН. М., 2011. 470 с.

40. Гегель Г. Сочинения : в 14 т. Москва : Соцэкгиз, 1939. Т. VI. Наука логики. Т. II. Субъективная логика или Учение о понятии. 459 с.
41. Гиргинов Г., Янков М. Методология как раздел гносеологии. Вопросы философии. 1973. № 8. С. 125-136.
42. Гловацький І. Ю. Адвокатура зарубіжних країн (Англія. Німеччина. Франція) : навч.-практ. посіб. Київ : Атіка, 2007. 588 с.
43. Голова НААУ доручила перевірити набуття статусу адвоката екс-головним військовим прокурором Матіосом. НААУ. 28.05.2020. <https://unba.org.ua/news/5528-golova-naau-doruchila-pereviriti-nabuttya-statusu-advokata-eks-golovnim-vijs-kovim-prokuratorom-matiosom.html> (дата звернення: 22.01.2020).
44. Головань І. Проблема вдосконалення Закону «Про адвокатуру» обговорюється давно. На розгляд Верховної Ради внесено кілька законопроектів. URL: https://dt.ua/LAW/chi_treba_zminyuvati_zakon_pro_advokaturu.html (дата звернення: 22.01.2020).
45. Господарський процесуальний кодекс України: Закон від 06.11.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>. (дата звернення: 20.10.2020).
46. Грудцына Л. Ю. Правовое обеспечение гарантий независимости, самоуправления и финансирования адвокатской деятельности. *Евразийская адвокатура*. 2013. выпуск 2 (3). С 23-26.
47. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Київ, Москва : Международные отношения, 1998. 400 с.
48. Декарт Р. Избранные произведения. Москва: Политическая литература, 1950. 712 с.
49. Дерій О. О. Актуальні питання стажування в контексті проектів законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 14. С. 161-165.

50. Деханов С. А. Адвокатура в Западной Европе: опыт и современное состояние : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Деханов Сергей Александрович; ГОУВПО «Рос. ун-т дружбы народов». Москва, 2011. 383 с.
51. Деханов С. А. Западноевропейская модель организации адвокатуры: опыт и современное состояние: монография. Москва : Рос. ун-т дружбы народов, 2007. 200 с.
52. Доповідь Генеральної дирекції з питань прав людини та верховенства права «Професія адвоката» 2012 року URL: <http://www.coe.int/capacitybuilding/> (дата звернення: 20.09.2020).
53. Дудченко В. В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеська національна юридична академія. Одеса, 2007. 35 с.
54. Дудченко В. В., Манько Д. Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр.* / ОНЮА. Одеса : Юридична література, 2003. Вип. 21. С. 13-17.
55. Дыдынский Ф. М. Латинско-русский словарь к источникам римского права: По изданию 1896 г. Москва : Спарк, 1998. 560 с.
56. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. М.: Русский язык, 2000. URL: <http://www.twirpx.com/file/123230/> (дата обращения: 15.10.2020).
57. Заборовский В.В. Морально-этические требования к претенденту на получение статуса адвоката по законодательству Украины и зарубежных стран. *Право. Экономика. Психология*. 2017. № 1. С. 19-20.
58. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в умовах становлення громадянського суспільства та правової держави України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10 / Київський Національний університет. ім. Тараса Шевченка. Київ, 2017. 577 с.
59. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики : монографія. Ужгород, 2019. 650 с.

60. Заборовський В. В. Правовий статус адвоката в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 19. Т. 1. С. 162-164
61. Заборовський В. В. Структура правового статусу адвоката: дослідження сутності елементів, які є передумовами його виникнення або ж є дотичними до нього. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 110-115.
62. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката в умовах становлення незалежної адвокатури України: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 900 с.
63. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання д-р пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
64. Задоя І. Набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні: вимоги до осіб. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 146-151.
65. Задоя І. І. Проходження стажування особою для набуття права на заняття адвокатською діяльністю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10-1(1). С. 119-122.
66. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
67. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: Науково-практичний коментар. За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. А. Погорецького. 2-ге вид. зі змін та доповн. Київ : Алерта, 2019. 346 с.
68. Захаренков Д.Н. Сравнительно-правовой анализ принципов организации и деятельности адвокатуры в России и странах СНГ: Дис... канд. юр. наук: 12.00.11. ФГБОУ ВО «Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА)» 2019. 284 с.
69. Ивакин А.А. Диалектическая философия : монография. Одеса : Юридична література, 2003. 352 с.

70. Ивакин А.А. Диалектическая философия: монография. Одесса: Фенікс; Суми: Університетська книга; М.: ТрансЛит, 2007. 440 с.
71. Ивин А. А. Основания логики оценок. М.: МГУ, 1970. 230 с.
72. Іваницький С. О. Спеціалізація як принцип організації адвокатури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. 4(72), С. 64-77.
73. Іваницький С. О. Теоретичні основи організації адвокатури в Україні: принципи та система : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2017. 800 с.
74. Канафин Д. К. Экспертное заключение по Указу президента Республики Узбекистан от 1 мая 2008 года «О мерах по дальнейшему реформированию института адвокатуры в Республике Узбекистан». *Ежегодник Центра исследования правовой политики 2008*. Алматы. LPRC. 2009. С. 17-29
75. Кармаза А. А. Правовые источники и принципы осуществления адвокатской деятельности в Украине (защита прав в цивилистическом процессе). *Цивилистическая процессуальная мысль*. Международный сборник научных статей. Вып. 4 «Адвокатура» / Под ред д.ю.н., проф. Фурсы С. Я. К.: Алерта, 2015. С. 44-51
76. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології. Тернопіль, 2011. 492 с.
77. Ківалов С. В., Біла-Тіунова Л. Р., Білоус-Осінь Т. І. Адміністративне право : навч.-метод. посіб. (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання). Одеса : Фенікс, 2019. 136 с.
78. Князева Н. В. Принципи професійної діяльності адвоката в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 78-83.
79. Ковалевский М. М. Историко-сравнительный метод в юриспруденции и приемы изучения истории права. Москва : Типография Ф. Б. Миллера, 1880. С. 20-35.
80. Коваль К. Під двома присягами, або підводні камені адвокатського несумісництва. *Юридичний вісник*. 2018. С.6-7

81. Кодекс адміністративного судочинства: Закон від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 20.09.2020).
82. Козяр О. І. Принципи адвокатури та адвокатської діяльності : проблеми розмежування : *Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми*: матеріали 2-ї міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 5-річчю створення кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка / ред. кол.: С. Я. Фурса, О. О. Дерій, О. М. Нікітюк; упоряд. С. Я. Фурса, О. О. Дерій, О. М. Нікітюк, М. О. Рудковська К.: ЦУЛ, 2016. С. 230-232.
83. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
84. Колодій, А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація, місце і роль у правовій системі України. *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х. : Право, 2008. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. С. 689-704.
85. Компанейцев С.В. Деонтологічні стандарти діяльності адвокатів у деяких зарубіжних країнах. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2013. № 1. С. 16–18ю
86. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2020).
87. Копейчиков В. В. Теорія держави і права. К.: Юрінформ, 1995. 250 с.
88. Корнеев С.В. Этика – кредо профессиональной деятельности адвоката. *Бизнес в законе*. 2009. № 5. С. 261-265.
89. Корнуков В. М. Теоретические и правовые основы положения личности в уголовном судопроизводстве: дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1988. 410 с.

90. Косенко М. С. Організаційно-правові засади діяльності кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2014. 19 с.
91. Кох Х., Магнус У., Винклер фон Моренфельс П. Международное частное право и сравнительное правоведение / пер. с нем. Ю. М. Юмашева. Москва : Международные отношения, 2003. 476 с.
92. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. 3-тє вид., змін. й доповн. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 247 с.
93. Кравчук О.Л. Історичний розвиток поняття «присяга». *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 13. Том № 1. С. 107-111.
94. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2008. 40 с.
95. Кривчик Г. Г. Основні загальнонаукові методи дослідження в історичних науках. *Грані: науково-теоретичний альманах*. 2017. Т. 20. № 12. С. 55-61.
96. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (дата звернення: 22.01.2020).
97. Крочук М.І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 464-471.
98. Кузин Ф. А. Культура делового общения. Москва : Ось, 2000. 336 с.
99. Лакатос И. Фальсификация и методология программ научного исследования. Москва : Академический проект, 1995. 372 с.
100. Лівінський О.М., Курок О. І., Гридякін В. О., Зінченко В. П. Методологія і методи наукових досліджень: навч. посіб. / ред.: О. М.

Лівінський; Глухівський національний пед. ун-т ім. О. Довженка. Глухів, 2012. 174 с.

101. Лосев А. Ф. Философия имени. Москва, 1927. 254 с.
102. Лукашевич В. В. Проблемні аспекти стажування як однією з вимог набуття професійного статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. Вип. 2. С. 314-317
103. Луць Л. А. Загальна теорія держави та права : навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою). Київ : Атіка, 2010. 412 с.
104. Мамардашвили М. К. Процессы анализа и синтеза. *Вопросы философии*. 1958. № 2. С. 51.
105. Мамедова Н. А., Голубев В. В. Порядок приобретения статуса адвоката: опыт российской федерации и зарубежных стран. *Вестник КГУ*. 2017. № 2. С. 195-198
106. Мартинович И. И. Инновационное развитие белорусской адвокатуры — вызовы времени. *Юстиция Беларуси*. 2013. № 4. С. 37-40.
107. Мартинович И. И. Новации реформы адвокатуры в Беларуси и России в постсоветский период (сравнительно-правовой аспект). *Право и демократия : сб. науч. тр. Редкол.: В. Н. Бибило (гл. ред.) и др. Минск : БГУ, 2004. Вып. 15. С. 236-239.*
108. Марченко М. Н. Курс сравнительного правоведения. Москва : ООО «Городец-издат», 2002. 1068 с.
109. Машимбаева Г. Правовой статус адвокатуры по французскому и казахстанскому законодательству. *Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право*. 2014. №2(66). С. 372-378.
110. Меланчук А. В. Адвокатура в Російській Імперії і сучасній Україні (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2014. 22 с.
111. Мельниченко Р. Г. Адвокатура и высшее образование. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина. (МГЮА)*. 2017. № 12. С. 173-178.

112. Мельниченко Р.Г. Квалификационный экзамен на получение статуса российского адвоката. *Право и образование*. 2010. № 11. С. 28-29.
113. Мишель Монтень. Опыты. Избранные произведения : в 3-х томах / пер. с фр. А. С. Бобовича. Москва : Голос, 1992. Т. I. 384 с.
114. Молибога М. П. Функції та методи тлумачення права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 109-114.
115. Молло М. Правила адвокатской профессии во Франции (1842 г.). Перевод с франц. Москва : Издание Н. П. Шубинского, 1894. 98 с.
116. Муніципальне право України: підруч. за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. К.: Юрінком Інтер, 2001. 360 с.
117. Найчук А. Аналіз і синтез як методи пізнання сутності держави. *Проблеми дидактики історії : зб. наук. пр.* 2015. Вип. 6. С. 21-28.
118. Напалкова И. Г. Формально-юридический метод как основа методологии юридического позитивизма. *Философия права*. 2018. № 3 (86). С. 7-12.
119. Независимость юридической профессии в Центральной Азии: доклад международной комиссии юристов. URL: <http://www.eurasian-advocacy.ru/vse-novosti/1178-nezavisimost-yuridicheskoy-professii-v-tsentralnoj-azii-doklad-mezhdunarodnoj-komissii-yuristov-icj> (дата звернення: 20.09.2020).
120. О лицензировании отдельных видов деятельности : Закон Туркменистана от 30 ноября 2019 года № 205-VI URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=36918183 (дата звернення: 22.01.2020).
121. О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс) : Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=36148637#sub_id=5540400 (дата звернення: 22.01.2020).
122. О прокуратуре Туркменистана: Закон Туркменистана 21 ноября 2015 года. URL: <https://minjust.gov.tm/mcenter-single-ru/137> (дата звернення: 20.09.2020).

123. О разрешениях и уведомлениях: Закон Республики Казахстан от 16 мая 2014 года № 202- V. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31548200#pos=515;-40 (дата звернения: 22.01.2020).

124. О суде: Закон Туркменистана от 8 ноября 2014 года. URL: <https://minjust.gov.tm/mcenter-single-ru/158> (дата звернения: 20.09.2020).

125. О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан: Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года № 132-II. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164 (дата звернения: 20.09.2020).

126. Об адвокатах и адвокатской деятельности: Закон Азербайджанской Республики от 28 декабря 1999 года №783-IQ. База данных «Законодательство стран СНГ». URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10556 (дата звернения: 20.09.2020).

127. Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации: Федеральный Закон от 31 мая 2002 года № 63-ФЗ. Собрание законодательства Российской Федерации. 2002. № 23. Ст. 2102. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102076346&rdk=> (дата звернения: 20.09.2020).

128. Об адвокатской деятельности и юридической помощи: Закон Республики Казахстан от 29.06.20 г № 351-VI (вводится в действие с 1 июля 2021 г.) URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33024087#pos=4;-109 (дата звернения 10.08.2020).

129. Об адвокатской деятельности: Закон Грузии от 20 июня 2001 года № 976 – IIS. Официальный сайт Международного Союза (Содружества) адвокатов. URL: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/15472?publication=22> (дата звернения: 20.09.2020).

130. Об адвокатуре: Закон Республики Узбекистан от 27 декабря 1996 г., № 349-I. URL: <https://lex.uz/acts/58372> (дата звернения: 22.01.2020).

131. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Республике Беларусь: Закон Республики Беларусь URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=48853 ((дата звернения: 22.01.2020).

132. Об адвокатуре и адвокатской деятельности в Туркменистане : Закон Туркменистана от 10 мая 2010 года № 105-IV. URL: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/107059/131644/F719402467/105-iv.pdf> (дата звернения: 22.01.2020).

133. Об адвокатуре и адвокатской деятельности: Закон Республики Таджикистан URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31175 (дата звернения: 26.09.2020).

134. Об Адвокатуры Кыргызской Республики и адвокатской деятельности: Закон Кыргызской Республики от 14 июля 2014 года № 135. Централизованный банк данных правовой информации. Министерство Юстиции Кыргызской Республики. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205356/30?cl=ru-ru> (дата звернения: 20.09.2020).

135. Об адвокатуре: Закон Литовской Республики от 18 марта 2004 года № IX-2066. Lietuvos Respublikos Seimo. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/b4a99200249f11e58a4198cd62929b7a?jfwid=nq76mm5vj> (дата звернения: 20.09.2020).

136. Об адвокатуре: Закон Республики Армения от 13 января 2005 года №ЗР-29. База данных «Законодательство стран СНГ». URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=31180 (дата звернения: 20.09.2020).

137. Об адвокатуре: Закон Республики Молдова от 19 июля 2002 года № 1260. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=335889&lang=2> (дата звернения: 20.09.2020).

138. Об адвокатуре: Закон Эстонии от 21 марта 2001 года. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122062016023> (дата звернения: 20.09.2020)

139. Об утверждении инструкции о порядке прохождения стажировки гражданами Республики Беларусь, намеревающимися стать адвокатами, и признании утратившим силу постановления министерства юстиции

Республики Беларусь от 18 февраля 2008 г. № 1003 : Постановление Министерства юстиции Республики Беларусь от 3 февраля 2012 г. № 35 URL: <https://minjust.gov.by/upload/%D0%9F%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%9B%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95%20%E2%84%96%2035.docx> (дата звернення 10.04.2020).

140. Об утверждении положения о порядке организации деятельности стажера адвоката: Приказ Министра юстиции Республики Узбекистан от 27 марта 2009 г., № 79-мх URL: <https://lex.uz/acts/1509656#1509729> (дата звернення: 22.01.2020).

141. Обловацька Н.О. Принципи організації та діяльності адвокатури в Україні та Росії. *Право*. Випуск 10. 2010. С. 120-125.

142. Оборотов Ю. М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2003. 38 с.

143. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / РАН, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. Москва : Технологии, 2003. 944 с.

144. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю. Шведовой. 18-е изд., стереотип. Москва : Русский язык, 1987. 797 с.

145. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Теорія держави і права: Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 480 с.

146. Основні положення про роль адвокатів від 01.08.1990р. № 995-835. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835#Text (дата звернення: 20.09.2020).

147. Організація адвокатури та адвокатська діяльність: навч. посіб. для підгот. до комплекс. іспиту / [Т. Б. Вільчик, І. В. Назаров, О. М. Овчаренко та ін.]. Харків: Право, 2021. 448 с.

148. Пацкан Н. В. Організаційно-правові засади доступу до адвокатської діяльності : дис. ... канд.. юрид. наук: 12.00.10 / Київський Національний університет. ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 208 с.
149. Пацкан Н. В. Правові особливості проходження особою, що має намір набути статус адвоката, стажування як умова доступу до адвокатської діяльності. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 4 (vol. 3). С. 111-117.
150. Перегуда Є. В., Авдеєнко О. Д., Дьомкін П. О. та ін. Соціологія : навч. посіб. Київ : КНУБА, 2012. 140 с.
151. Петренко С. Методи наукового дослідження в сфері права інтелектуальної власності. Збірник наукових праць: *Питання інтелектуальної власності*. 2006. №4. С. 115-140.
152. Петрик О.Л. Набуття статусу адвоката в Україні: організаційно-правовий аспект. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2019. 1(5). С. 53-59
153. Петрушенко В. Л. Філософія: курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти III–IV рівнів акредитації. 3-є вид., перероб. і доповн. Львів : Магнолія плюс; видавець СПД ФО В.М. Піча, 2005. 506 с.
154. Погорецький М. А., Яновська О. Г. Адвокатура України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2014. 368 с.
155. Політичний енциклопедичний словник : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / упор. В. П. Горбатенко, А. Г. Саприкін; за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. Київ : Генеза, 1997. 400 с.
156. Положение о Квалификационной комиссии при Министерстве юстиции Кыргызской Республики по вопросам адвокатской деятельности. Приложение к приказу Министерства юстиции Кыргызской Республики от 3 ноября 2017 года № 241. Министерство юстиции Кыргызской Республики : официальный веб-сайт. URL: <http://minjust.gov.kg/ru/content/382> (дата звернення: 20.09.2020).
157. Положение о квалификационном экзамене для допуска к адвокатской деятельности: Приказ Министерства юстиции Молдовы № 376 от

07.09.2005. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=41153&lang=ru (дата звернення: 20.09.2020).

158. Положение о порядке прохождения стажировки стажерами адвокатов, Утвержденное Республиканской конференцией коллегий адвокатов Казахстана от 23 ноября 2018 г. URL: <http://www.agka.kz/ru/%D0%92> (дата звернення: 22.06.2020)

159. Положение о порядке прохождения стажировки, Утвержденное Решением Совета Федеральной палаты адвокатов Российской Федерации от 27 мая 2020 г. Протокол № 14. URL: <https://fparf.ru/documents/fpa-rf/the-documents-of-the-council/regulations-on-the-procedure-of-internship/> (дата звернення: 22.06.2020).

160. Положение о порядке сдачи квалификационного экзамена на присвоение статуса адвоката (утв. Советом Федеральной палаты адвокатов 25.04.2003 (протокол № 2)) (ред. от 17.04.2019). Федеральная палата адвокатов Российской Федерации: URL: <https://fparf.ru/documents/fpa-rf/the-documents-of-the-council/regulations-on-the-procedure-of-qualification-examination-for-the-status-of-a-lawyer/> (дата звернення: 22.06.2020)

161. Положення про допуск до складення кваліфікаційного іспиту: затверджене Колегією Адвокатів Вірменії від 15.03.2019 рішенням № 5/13- L URL: https://advocates.am/images/khorhrdi_voroshumner/2020/513_Vorak_karg_15.03.2019_INCORP_21.10.2020.pdf (дата звернення: 22.06.2020)

162. Положення про зразки бланків та технічних описів посвідчення адвоката України, службового посвідчення адвоката України – члена органу адвокатського самоврядування України, члена Комітету, утвореного при Національній асоціації адвокатів України, посвідчення адвоката іноземної держави, помічника адвоката України, затвердженого Рішенням Ради адвокатів України від 23 квітня 2016 року № 119. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2016-04-23-polozhennya-119_5735a3e473333.pdf (дата звернення: 22.01.2020)

163. Положення про кваліфікаційний іспит адвокатів Вірменії. URL: https://advocates.am/images/khorhrdi_voroshumner/2020/Havelvats_Vorakavorman_karg_karantin_21.10.2020.pdf (дата звернення: 22.06.2020)

164. Положення про кваліфікаційний іспит: затверджене Постановою Президії Колегії адвокатів Азербайджанської Республіки від 7 липня 2008 року URL: https://barassociation.az/uploads/attachments/imtahan_qaydalari.pdf (дата звернення: 22.07.2020)

165. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю: Рішення ради адвокатів України від 01 червня 2018 року № 80. Національна Асоціація Адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/files/Rishennya/Polojennya_pro_stajuvannya.pdf (дата звернення 10.04.2020).

166. Положення про школу адвокатів Вірменії від 27.05.2020 № 04/03-Л URL: <http://www.advschool.am/uploads/documents/pdf//1331b4c66390de3191d7b432583152783411.pdf> (дата звернення: 22.07.2020)

167. Полянский Ю. С. Использование историко-аналитического подхода в процессе судебной реформы в Украине. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії : зб. наук.пр.* Одеса : Юридична література, 2008. Т. 7. С. 302–307.

168. Пономаренко Л. А. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня: метод. поради. 5-е вид. Київ : Толока, 2011. 79 с.

169. Порівняльне правознавство (теоретико-правове дослідження). Монографія. За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. К.: «Видавництво «Фенікс», 2007. 400 с.

170. Порівняльне правознавство : підручник. За заг. ред. О. Петришина. Харків : Право, 2012. 272 с.

171. Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. статей / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького, Київ.

ун-т права, Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського ; упоряд. О. В. Кресін та ін. ; голова редкол. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ, 2006. 432 с.

172. Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні: Затверджений рішенням Ради адвокатів України від 17 грудня 2013 року № 270 (із змінами) URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/poryadki/2018-12-13-poryadki-212-213-224_5c5d4039efcc3.pdf (дата звернення: 22.07.2020)

173. Порядок проведения квалификационного экзамена для лиц, претендующих на получение лицензии на право занятия адвокатской деятельностью: Утвержден постановлением Правительства Кыргызской Республики от 30 октября 2017 года № 711 URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/200275?cl=ru-ru> (дата звернення: 22.07.2020)

174. Поспелов О. В. Формы адвокатских образований : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / МГЮА. Москва, 2008. 30 с.

175. Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду від 28.11.2017 по справі № 876/8854/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70717081> (дата звернення: 22.08.2020)

176. Постанова Міністерства юстиції Республіки Білорусь від 30 листопада 2010 року № 105 «Про здійснення адвокатської діяльності та надання юридичних послуг» URL: https://etalonline.by/document/?regnum=w21023112&q_id=2961038 (дата звернення: 26.07.2020)

177. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 26.01.2016. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57209 (дата звернення: 02.03.2020)

178. Правила адвокатської етики. Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 2017 р. 09 червня 2017 року. Національна Асоціація Адвокатів України : веб-сайт. URL : https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf (дата звернення: 22.01.2020)

179. Правила складання кваліфікаційного іспиту в адвокатуру Грузії URL: <https://www.gba.ge/en/training-center/Bar-Exams/Bar-exam-Rules> (дата звернення: 22.07.2020)

180. Прийма С.В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Випуск 28. С. 46-55.

181. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 07.04.2020).

182. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року № 2887-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12> (дата звернення: 07.04.2020).

183. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 22.07.2020).

184. Про визнання відсутності порушень вимог щодо несумісності прокурором відділу організації діяльності у сфері запобігання та протидії корупції прокуратури Львівської області Медведем М.Й.: Рішення Вищої ради правосуддя від 24 жовтня 2017 року № 3419/0/15-19 URL: http://www.vru.gov.ua/content/act/3419_24.10_.2017_1.docx

185. Про визнання відсутності порушень вимог щодо несумісності керівником Городоцької місцевої прокуратури Львівської області Білінською Т.М. : Рішення Вищої ради правосуддя від 30 травня 2017 року № 1328/0/15-17 URL: http://www.vru.gov.ua/content/act/1328_30.05_.2017_.doc

186. Про вищу освіту: Закон від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

187. Про державну мову: Закон Литовської Республіки від 31 січня 1995 № I 779. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.15211?jfwid=rivwzvrvpg> (дата звернення: 07.04.2020).

188. Про деякі питання ліцензування адвокатської і нотаріальної видів діяльності: наказ Міністерства юстиції Республіки Казахстан від 20 січня 2015 року № 20 URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V15D0010270#z7> (дата звернення: 07.09.2020).

189. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 22.01.2020).

190. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056

191. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5207-17> (дата звернення: 22.01.2020)

192. Про затвердження Положення про кваліфікаційні комісії при територіальних управліннях палати адвокатів Республіки Узбекистан: Наказ Міністра юстиції Республіки Узбекистан від 14 березня 2009 року № 69-мх. URL: <https://www.lex.uz/ru/docs/1458645?otherlang=4> (дата звернення: 07.09.2020).

193. Про затвердження Правил надання державних послуг з питань адвокатської діяльності: наказ Міністра юстиції Республіки Казахстан від 28 травня 2020 року № 61 URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000020774> (дата звернення: 17.08.2020).

194. Про затвердження роз'яснення з питань направлення на стажування та видачі за результатами його проходження свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю особам, стосовно яких існують обставини несумісності: Рішенням Ради адвокатів України №166 від 13 червня 2016 року

URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2016-09-13-r-shennya-rau-166_57e9137754bb9.pdf (дата звернення: 07.08.2020).

195. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для другого (магістерського) рівня вищої освіти: Наказ МОН України від 17.08.20 р. № 1053 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/2020/08/081-pravo-magistr.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).

196. Про здійснення адвокатської діяльності та наданні юридичних послуг: Постанова Міністерства юстиції Республіки Білорусь від 30 листопада 2010 року № 105 URL: https://etalonline.by/document/?regnum=w21023112&q_id=2961038 (дата звернення: 07.09.2020).

197. Про здійснення і затвердження категорій знання державної мови: Постанова Уряду Литовської Республіки № 1688 від 24.12.2003 URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.224296> (дата звернення: 07.04.2020).

198. Про порядок прийому та оплати кваліфікаційного іспиту юристів та експертизи діяльності адвокатів та кваліфікаційного іспиту адвокатів від 11.06.2020 URL: <https://eseimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/23736460ace311ea8aadde924aa85003> (дата звернення: 07.04.2020).

199. Про прийняття Положення про кваліфікаційний іспиті для осіб, які бажають здійснювати адвокатську діяльність: наказ Міністерства юстиції Республіки Молдова № 354 від 24-08-2005 URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=43293&lang=ru (дата звернення 07.04.2020).

200. Програма професійної адаптації кандидатів в адвокати Грузії. URL: <https://gba.ge/pdf/6041da10703be.pdf/Adaptation,%20Final.pdf> (дата звернення: 07.09.2020).

201. Програма складення кваліфікаційного іспиту Україна. Затверджено рішенням Ради адвокатів України від 21 вересня 2019 року № 113. Національна Асоціація Адвокатів України : веб-сайт. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/programi/2019-09-21-programi-113_5dad5355b8c5.pdf (дата звернення: 13.09.2020).

202. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру» № 5359 від 04.11.2016 р. (внесений народними депутатами Сольварем Р.М., Березею Ю.М., Вадатурським А.О., Розенблатом Б.С., Мацолою Р.М., Яценком А.В.) http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH44V00A.html (дата звернення: 13.09.2020).

203. Проект Стратегії розвитку органів правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. URL: <https://www.dropbox.com/s/m6ykgxgyb4doh4t/Draft%20Strategy%202021-2023.pdf?dl=0> (дата звернення: 13.11.2020).

204. Просвиркин А. Н. Организационные основы адвокатской деятельности и адвокатуры: сравнительно-правовой анализ исторического развития и формирования нормативно-правовой базы в России и зарубежных странах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Моск. гос. юрид. акад. Москва, 2007. 25 с.

205. Пушко С. Новий закон посилив роль адвокатів у кримінальному процесі, додавши гарантій та можливостей для їх діяльності. Закон&Бізнес : веб-сайт газети. Вип. № 34 (1073). URL: https://zib.com.ua/ua/11244-noviy_zakon_pro_advokaturu_posiliv_rol_advokativ_u_kriminaln.html (дата звернення: 10.04.2020)

206. Рабінович П. М. Ефективність юридичних гарантій законності: до методики її виявлення. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 17-27.

207. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. 10-е вид., допов. Львів : Край, 2008. 224 с.

208. Рагулина И. Д. Правовой статус стажера адвоката и помощника адвоката в Российской Федерации (анализ законодательства и практики его применения) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Москва, 2017. 233 с.

209. Раисова Балгуль. Современная адвокатура Казахстана. URL: <https://www.zakon.kz/4879686-sovremennaya-advokatura-kazahstana.html> (дата звернення: 22.01.2020).

210. Регистрация на квалификационный экзамен адвокатуры. URL: <https://www.gba.ge/en/training-center/Bar-Exams/Bar-exam-registration> (дата звернення: 13.09.2020).

211. Регламент Эстонской коллегии адвокатов от 24.05.2001 г. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/301082011002> (дата звернення: 13.09.2020).

212. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лекавічієне проти Литви» (Lekavičienė v. Lithuania, 48427/09) від 27 червня 2017 р. URL: <http://unba.org.ua/publications/2516-rishennya-evropejs-kogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-lekavichiene-proti-litvi-vid-27-chervnya-2017-roku.html>. (дата звернення: 13.09.2020).

213. Рішення Житомирського окружного адміністративного суду у справі № 240/8633/19 від 02.09.2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84097800> (дата звернення: 13.09.2020).

214. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99> (дата звернення: 22.01.2020).

215. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 16.03.2020 по справі №420/683/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88203683> (дата звернення: 13.09.2020).

216. Рішення Одеського окружного адміністративного суду у справі № 420/935/19 від 09 квітня 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81044230> (дата звернення: 13.09.2020).

217. Рішення П'ятого апеляційного адміністративного суду у справі № 420/935/19 від 31 липня 2019 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83355398> (дата звернення: 13.09.2020).

218. Ронжин В. Н. О понятии и системе принципов социалистического права. *Вестник МГУ. Сер. 11. Право*. 1977. № 2. С. 34.

219. Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности) : учебник / Под ред. В.А. Туманова. Москва : Юристъ, 2000. 448 с.

220. Саламов Б. Адвокатская деятельность, ее гарантии и социальная защита адвокатов в Республике Узбекистан (опыт и проблемы): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Ташк. гос. юрид. ин-т. Ташкент, 2005. 291 с.

221. Самохвалов В. В. Принципи та вимоги законності як гарантії її справедливості. *Держава і право: Зб. наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. К., 2001. Вип. 12. С. 29-33

222. Саргсян Д.Г. Основные проблемы формирования и деятельности адвокатуры в условиях образования правового государства: Автореф. дис. ... к. ю. н.: 12.00.04 – судебное право – судоустройство, гражданский процесс, уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза, адвокатура, теория оперативно-розыскной деятельности / Российско-Армянский (Славянский) ун-т. Ереван, 2012. 30 с.

223. Сафулько С. Українська адвокатура: в очікуванні вчорашнього дня. *Право України*. 2010. № 3. С. 133-139.

224. Святоцька В. О. Інститут адвокатури України: становлення та розвиток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец.

12.00.01 / Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2010. 16 с.

225. Святоцький О. Д. Адвокатура в юридичному механізмі захисту прав громадян (історико-правове дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. К., 1994. 244 с.

226. Северин К. М. Принципи адвокатської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / К. М. Северин ; М-во освіти і науки України, Східноєвропейський нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2015. 237 с.

227. Семенюк І. Я. Моральні засади діяльності інституту адвокатури: теоретико-правовий аспект : Дис канд. юр. Наук 12.00.01. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2016. 240 с.

228. Сидоренко В.В. Швень Я.Л. Атестація осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою : методичні рекомендації. К.: ЦППО ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 2017. 160 с.

229. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. 2-ге вид. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

230. Скомороха Л. В. Організаційно-правові та процедурні аспекти практики формування суддівського корпусу в Україні. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2010. № 1. С. 31-41.

231. Словник сучасної економіки Макміллана / пер.з англ. О. Мороз, Т. Мороз; голов.ред. Д.В. Пірс. К.: АртЕк, 2000. 628 с.

232. Словник української мови: в 11 т. Т. 9. Київ, 1978. 780 с.

233. Смітюх Н. В. Правовий механізм доступу до адвокатської діяльності: поняття та структура. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 2. С. 147-159.

234. Современный философский словарь; под общ. ред. В.Е. Кемерова. М.: Академический Проект, 2004. 864 с.

235. Сорокун П. В., Дудак В. Л. Проблемы соотношения высшего юридического образования и профессии адвоката в современной России. *Эпоха науки*. 2017. № 12. С.113-115.

236. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: указ Президента України від 20.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>. (дата звернення: 13.09.2020).

237. Страчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40-43.

238. Суровова К.Ю. Адвокатская деятельность: содержание, виды (теоретико-правовой анализ)... Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук: 12.00.11. «Судебная деятельность, прокурорская деятельность, правозащитная и правоохранительная деятельность». Москва, Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина (МГЮА)», 2016. 240 с.

239. Таварткіладзе Н. М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2003. 215 с.

240. Тараненко В.Ф. Принципы арбитражного процесса. Уч. пособие. М., 1988. 98 с.

241. Тацій Л. В. Юридична природа адвокатури в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2008. 20 с.

242. Теория государства и права : учеб. для вузов. Под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. 2-е изд., изм. и доп.. М. : Норма (Изд. группа «Норма Инфра-М»), 2002. 616 с.

243. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2003. 776 с.

244. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. М. : Юристъ, 1997. 672 с.

245. Тихомиров Ю. А. Курс сравнительного правоведения. Москва: НОРМА, 1996. 432 с.
246. Толковый словарь азербайджанского языка / Под общ. ред. чл.-корр. НАНА, д. филол. н., проф. А. Оруджева. В четырех томах. III т. Баку: ШаркГарб, 2006. 672 с.
247. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 3. / Даль В. И. М. : Гос. изд-во иностр. и нац. слов., 1955. 780 с.
248. Тополь Ю. Деякі проблеми методології сучасної юридичної науки. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 1. С. 8-12.
249. Тыныбеков С. Институт адвокатуры в правовой системе Республики Казахстан: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11 – судебная власть; правоохранительные органы; организация правоохранительной деятельности; адвокатура / Казахский нац. ун-т им. аль-Фараби. Алматы, 2005. 306 с.
250. Устав адвокатской профессии: утвержден Союзом адвокатов республики Молдова № 302 от 29.01.2011 URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=118228&lang=ru (дата звернення: 13.09.2020).
251. Ухвала Великої Палата Верховного суду від 16.09.2020 по справі № 822/1309/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/91680861#> (дата звернення: 20.10.2020).
252. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 04.09.2020 по справі № 822/1309/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91337732#> (дата звернення: 20.10.2020).
253. Филиппова А.Т. Некоторые проблемы современного положения адвокатов. Адвокат. 2008. № 6. С. 24-26.
254. Философия : учебник / под ред. А.Ф. Зотова, В.В. Миронова, А.В. Разина. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Академический Проект ; Трикста, 2004. 688 с.

255. Філософія права: словник / В.А. Бачинін, В.С.Журавський, М.І. Панов. К.: Ін Юре, 2003. 408 с.
256. Фіолевський Д. П. Адвокатура : підручник. 3-тє вид., випр. і допов. Київ : Алерта, 2014. 624 с.
257. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Вид. 2-ге, випр. Київ: ВАІТЕ, 2016. 180 с.
258. Хартія основних принципів європейської юридичної професії від 25.11.2006 р., прийнята Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи. URL: <http://www.ccbe.eu/document> (дата звернення: 20.10.2020).
259. Хотенець П. В. Правовий статус адвоката в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2001. 206 с.
260. Хотинська-Нор О. З. Спеціалізація як перспектива розвитку адвокатури України. *Право України*. 2019. №12. С. 84-96.
261. Христинченко Н. П. Адміністративно-правові та організаційні засади підготовки юристів. *Форум права*. 2010. № 3. С. 445–451.
262. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Москва : Международные отношения, 2000. Т. 1. Основы. 480 с.
263. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (дата звернення: 20.10.2020)
264. Черепанов С.И. Сравнительно-правовое исследование института присяжных поверенных в Российской империи по судебной реформе 1864 года и института адвокатуры в Российской Федерации: Дис ... канд. юр. наук: 12.00.01. Нижегородская академия Министерства внутренних дел Российской Федерации. 2019. 202 с.
265. Чернілевський Д. В., Антонова О. Є., Барановська Л. В., Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Методологія наукової діяльності: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Ред.: Д. В. Чернілевський; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини –

Україна, Акад. міжнар. співробітництва з креатив. педагогіки. 2–ге вид., допов. Київ ; Вінниця : АМСКП, 2010. 484 с.

266. Шанский, Н. М. Школьный этимологический словарь русского языка: происхождение слов / Н. М. Шанский, Т. А. Боброва. 4-е изд., стереотип. М.: Дрофа, 2001. 400 с.

267. Шевчук Р. М. Діалектичний метод у правознавстві: окремі аспекти. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 2. С. 25–34.

268. Щерба С. П., Щедрін В. К., Заглада О. А. Філософія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за заг. ред. С.П. Щерби. Київ : МАУП, 2004. 216 с.

269. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія. Том 4, 1998. URL: <https://leksika.com.ua/legal/> (дата звернення: 21.01.2020).

270. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., Том 5, 1998. URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1350/58/1/12/#18736> (дата звернення: 20.10.2020).

271. Явич Л. С. О принципе научности в работе советского государственного аппарата. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 1967. № 2. С. 63-65.

272. Яновська О. Г. Правова та соціальна природа адвокатської професії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. Вип. 2. С. 108-113.

273. Яртых И.С. Функции и правовой статус адвокатуры и ее общественных объединений в условиях формирования гражданского общества в Российской Федерации: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Юрид. ин-т Моск. гос. ун-та путей сообщения (МИИТ). М., 2008. 388 с.

274. Advocacy Law of the Republic of Latvia: Law Adopted 27 April 1993. URL: <https://advokatura.lv/uploads/advocacy-law-1539068752.pdf> (дата звернення: 20.10.2020)

275. Beinoravičius D., Biekša L., Bitė V. Advokatūros teisė. Vilnius: Kriventa, 2019. 495 p.

276. Keeleseadus. Vastu võetud 21.02.1995. Riigi Teataja : web-site. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/28746> (дата звернення: 22.01.2020 р.)

277. Kohtute seadus Закон про суди. Vastu võetud 19.06.2002. RT I 2002, 64, 390 jõustumine 29.07.2002 URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13261518?leiaKehtiv> (дата звернення: 22.01.2020 р.)

278. Legal profession reform index for Moldova. American Bar Association VOLUME II. URL: <http://old.lhr.md/rapoarte/justitie/aba/aba.roli.prof.jur.2009.eng.pdf> (дата звернення: 02.03.2020)

279. Prawo o adwokaturze: Ustawa z 26 maja 1982 r. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19820160124> (дата звернення: 25.10.2020).

280. Professional judicial systems. Project report «The Profession of Lawyer». - Strasbourg : Directorate general of human rights and rule of law, 2012. P. 202-215.

281. Recommendation № R(2000)21 of the Committee of Ministers to member States on the freedom of exercise of the profession of lawyer, adopted by the Committee of Ministers on 25 October 2000 at the 727th meeting of the Ministers' Deputies. URL: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.mdBlobGet&IntranetImage=533749&SecMode=1&DocId=370286&Usage=2> (дата звернення: 20.10.2020).

282. Russell T. Moldova Bar Association organizational assessment. Chisinau: ABA Rule of Law Initiative, 2010. 16 p.

283. Soo A. An individual's right to the effective assistance of counsel versus the independence of counsel: what can the Estonian courts do in case of ineffective assistance of counsel in criminal proceedings? *Juridica International*. 2010. № XVII. P. 252-263.

284. The legal profession in Moldova by Nadejda Hriptievschi. August 2008. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/8/f/36307.pdf> (дата звернення: 02.03.2020)

285. Towards Transparency in Finance and Governance (with T. Vishwanath) Policy Research Working Paper (draft), The World Bank: Washington D.C., September 1999. 30 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=258978 (дата звернення: 20.10.2020).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані**основні результати дисертації:*

1. Лукашевич В.В. Проблемні аспекти стажування як однієї з вимог набуття професійного статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. №2. С. 314-317.
2. Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №4. С. 90-97
3. Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43.

Публікації у зарубіжному періодичному науковому виданні:

1. Владишевська В.В. Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *European Reforms Bulletin*. 2020. №3. С.110-112.

*Наукові праці, які засвідчують апробацію**матеріалів дисертації:*

1. Лукашевич В.В. Вимоги до набуття статусу адвоката у світлі законопроектів про адвокатуру та адвокатську діяльність. Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 21-22 серпня 2015 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С.19-24.

2. Владишевська В. В. Морально-етичні вимоги до особи, яка претендує на набуття статусу адвоката. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 2 / відп. ред. М. В. Афанасьєва. Одеса: Юридична література. 2016. С. 160-162.

3. Владишевська В.В. Доступ до професії адвоката у світлі законопроекту про адвокатуру та адвокатську діяльність №9055 від 06.09.2018 р. Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г.О. Ульянової; уклад. О.В. Дикий, І.І. Братінов. Одеса: Юридичний дім «Гельветика», 2018. С.304-306.

4. Владишевська В.В. Законодавчі ініціативи щодо доступу до професії: чи є альтернатива? Матеріали круглого столу 5 жовтня 2018 року в Національному університеті «Одеська юридична академія». Одеса, 2018. С.22-25.

5. Владишевська В.В. Щодо суб'єктного складу учасників доступу до адвокатської діяльності. Правове життя сучасної України: у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 2. С.117-119.

6. Владишевська В.В. Вимоги до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю, у країнах пострадянського простору. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф.: (м. Одеса, 15 листопада 2019 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: «Фенікс», 2019. С.575-577.

7. Владишевська В.В. Стажування як обов'язкова умова набуття статусу адвоката. Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Т.1. С.399-401.

8. Владишевська В.В. Теоретико-методологічні основи дослідження набуття статусу адвоката в Україні. World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2020. С. 251-266 URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-world-science-problems-prospects-and-innovations-1-3oktyabrya-2020-goda-toronto-kanada-arhiv/>

9. Владишевська В.В. Про функціональні та організаційні умов набуття статусу адвоката в Україні. Science and education: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 1st International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2020. С. 170-177. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyascience-and-education-problems-prospects-and-innovations-7-9-oktyabrya-2020-goda-kioto-yaponiya-arhiv/>

10. Vladyshevskaya V.V. Qualification exam as an indispensable condition for obtaining the status of attorney in Ukraine and in other countries of the Post-Soviet union: comparative legal analysis. Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: матер. X Міжнар. наук.-практ. конф.: (м. Одеса, 06 листопада 2020 р.) / редкол.: Н.М. Бакаянова (голова) та ін. Одеса: Видавництво ПП «Фенікс», 2020. С.627-629

АНКЕТА

для осіб, які виявили бажання набути статус адвоката

ШАНОВНИЙ РЕСПОНДЕНТЕ!

Нами проводиться соціологічне дослідження, спрямоване на з'ясування думки осіб, які виявили бажання отримати право на заняття адвокатською діяльністю, з актуальних питань удосконалення процедури набуття статусу адвоката в Україні

Просимо Вас заповнити анкету, обравши один або декілька із запропонованих варіантів відповідей чи виклавши особисту точку зору.

Анкетування проводиться анонімно!

1. Чи задоволені Ви процедурою набуття статусу адвоката в Україні?

- 1) Так
- 2) Ні

2. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження наступної послідовності стадій набуття статусу адвоката: відбірковий етап (письмове анонімне тестування на перевірку рівня теоретичних знань та психологічний тест); стажування; складення кваліфікаційного іспиту (на перевірку практичних навичок, набутих, в тому числі, під час проходження стажування)?

- 1) Так
- 2) Ні

3. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо створення «Електронного кабінету претендента в адвокати» з можливістю подання всіх документів в режимі online та подальшим відображення всіх стадій набуття статусу адвоката?

- 1) Так
- 2) Ні

4. На Вашу думку, яка категорія осіб підлягає звільненню від проходження відбіркового етапу (письмового анонімного тестування)?

- 1) судді та прокурори, які мають стаж роботи в галузі права не менше 5 років
- 2) особи, які мають науковий ступінь в галузі права
- 3) особи, які склали ЄДКІ (єдиний державний кваліфікаційний іспит)
- 4) даний етап набуття статусу адвоката повинен бути обов'язковим для всіх без виключення

5. Який у Вас середній час очікування на складення кваліфікаційного іспиту з моменту отримання допуску?

- 1) 1-3 міс.
- 2) 3-6 міс.
- 3) 6-12 міс.

6. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження спеціалізації адвокатів ще під час складення кваліфікаційного іспиту?

- 1) Так
- 2) Ні

7. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо можливості набуття статусу адвоката особами без стажу роботи в галузі права за умови проходження стажування строком 24 міс.?

- 1) Так
- 2) Ні

8. Чи вважаєте Ви доцільним збільшити термін проходження претендентом в адвокати стажування з 6 до 12 міс.?

- 1) Так
- 2) Ні

9. На Вашу думку, чи достатнім є стаж роботи в галузі права 2 роки для того, щоб самостійно займатись адвокатською діяльністю?

- 1) Так, звісно
- 2) Ні, потрібно збільшити
- 3) Вважаю, що стаж роботи в галузі права не повинен бути обов'язковою умовою для отримання статусу адвоката

10. На Ваш погляд, присягу потрібно складати:

- 1) До отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та статусу адвоката
- 2) Після отримання свідоцтва (тобто, статусу адвоката), одночасно із вступом до НААУ

11. На Вашу думку, яких змін потребує процедура набуття статусу адвоката в Україні?

Дякуємо за увагу!

АНКЕТА
для адвокатів

ШАНОВНИЙ РЕСПОНДЕНТЕ!

Нами проводиться соціологічне дослідження, спрямоване на з'ясування думки адвокатів з актуальних питань удосконалення процедури набуття статусу адвоката в Україні

Просимо Вас заповнити анкету, обравши один або декілька із запропонованих варіантів відповідей чи виклавши особисту точку зору.

Анкетування проводиться анонімно!

1. Чи задоволені Ви процедурою набуття статусу адвоката в Україні?

- 1) Так
- 2) Ні

2. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження наступної послідовності стадій набуття статусу адвоката: відбірковий етап (письмове анонімне тестування на перевірку рівня теоретичних знань та психологічний тест); стажування; складення кваліфікаційного іспиту (на перевірку практичних навичок, набутих, в тому числі, під час проходження стажування)?

- 1) Так
- 2) Ні

3. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо створення «Електронного кабінету претендента в адвокати» з можливістю подання всіх документів в режимі online та подальшим відображення всіх стадій набуття статусу адвоката?

- 1) Так
- 2) Ні

4. На Вашу думку, яка категорія осіб підлягає звільненню від проходження відбіркового етапу (письмового анонімного тестування)?

- 1) судді та прокурори, які мають стаж роботи в галузі права не менше 5 років
- 2) особи, які мають науковий ступінь в галузі права
- 3) особи, які склали ЄДКІ (єдиний державний кваліфікаційний іспит)
- 4) даний етап набуття статусу адвоката повинен бути обов'язковим для всіх без виключення

5. Який у Вас середній час очікування на складення кваліфікаційного іспиту з моменту отримання допуску?

- 1) 1-3 міс.
- 2) 3-6 міс.
- 3) 6-12 міс.

6. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження спеціалізації адвокатів ще під час складення кваліфікаційного іспиту?

- 1) Так
- 2) Ні

7. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо можливості набуття статусу адвоката особами без стажу роботи в галузі права за умови проходження стажування строком 24 міс.?

- 1) Так
- 2) Ні

8. Чи вважаєте Ви доцільним збільшити термін проходження претендентом в адвокати стажування з 6 до 12 міс.?

- 1) Так
- 2) Ні

9. На Вашу думку, чи достатнім є стаж роботи в галузі права 2 роки для того, щоб самостійно займатись адвокатською діяльністю?

- 1) Так, звісно
- 2) Ні, потрібно збільшити
- 3) Вважаю, що стаж роботи в галузі права не повинен бути обов'язковою умовою для отримання статусу адвоката

10. На Ваш погляд, присягу потрібно складати:

- 1) До отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та статусу адвоката
- 2) Після отримання свідоцтва (тобто, статусу адвоката), одночасно із вступом до НААУ

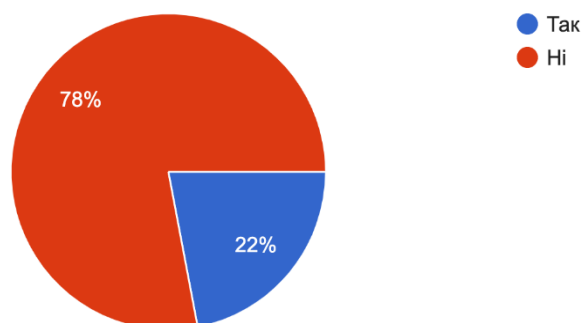
11. На Вашу думку, яких змін потребує процедура набуття статусу адвоката в Україні?

Дякуємо за увагу!

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ АДВОКАТІВ

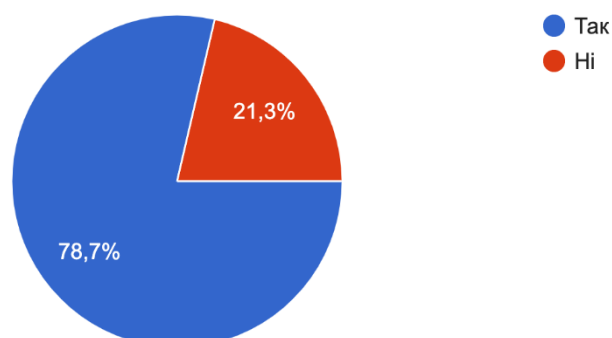
1. Чи задоволені Ви процедурою набуття статусу адвоката в Україні?

150 ответов

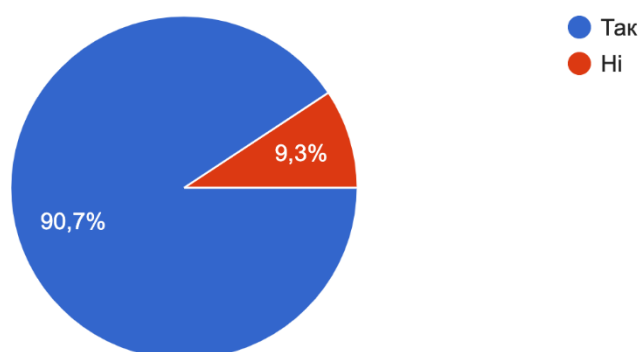
2. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження наступної послідовності стадій набуття статусу адвоката: відбірко...у числі, під час проходження стажування)?

150 ответов

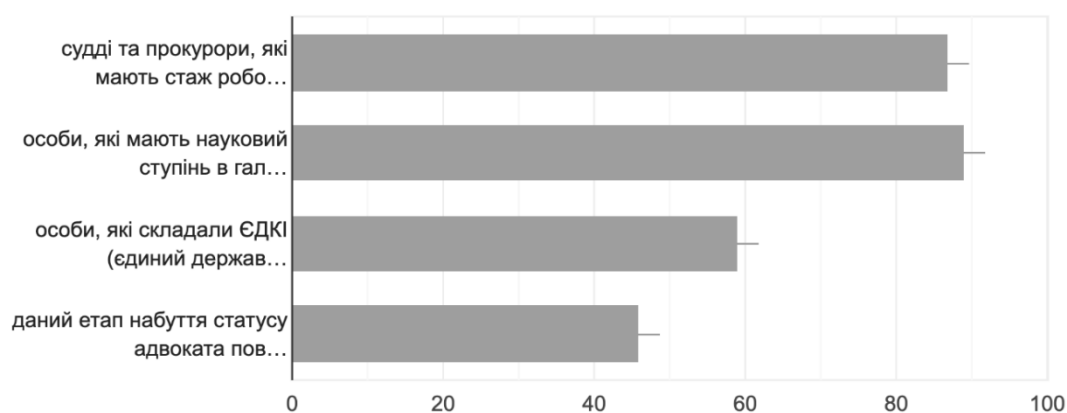
3. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо створення «Електронного кабінету претендента в адвокати» з можливістю под...ня всіх стадій набуття статусу адвоката?

150 ответов

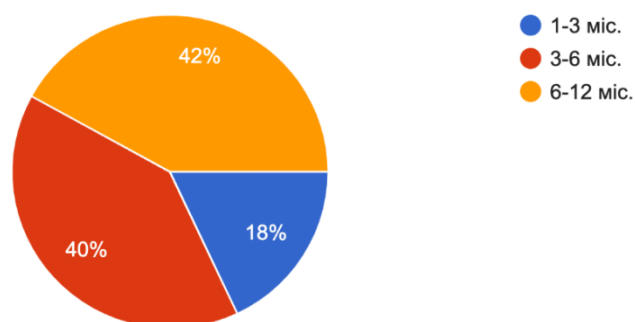
4. На Вашу думку, яка категорія осіб підлягає звільненню від проходження відбіркового етапу (письмового анонімного тестування)?

150 ответов

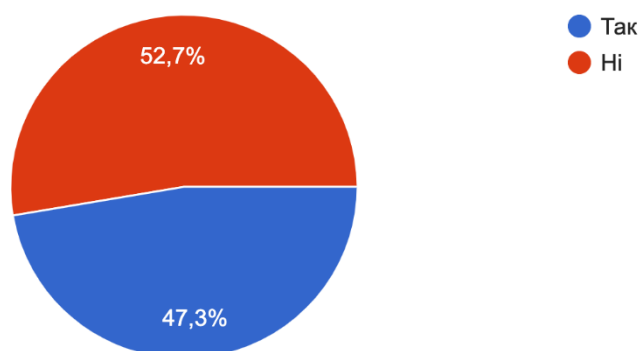
5. Який у Вас середній час очікування на складання кваліфікаційного іспиту з моменту отримання допуску?

150 ответов

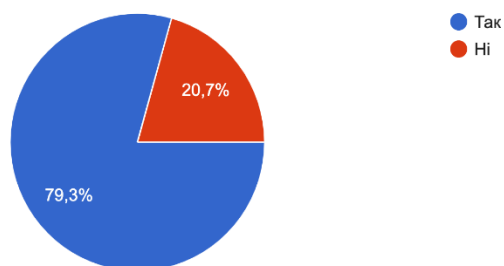
6. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження спеціалізації адвокатів ще під час складання кваліфікаційного іспиту?

150 ответов

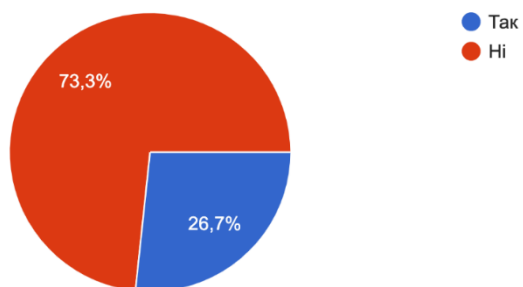
7. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо можливості набуття статусу адвоката особами без стажу роботи в галузі права за умови проходження стажування строком 24 міс.?

150 ответов

8. Чи вважаєте Ви доцільним збільшити термін проходження претендентом в адвокати стажування з 6 до 12 міс.?

150 ответов

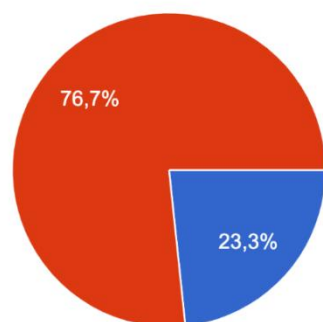
9. На Вашу думку, чи достатнім є стаж роботи в галузі права 2 роки для того, щоб самостійно займатись адвокатською діяльністю?

150 ответов

10. На Ваш погляд, присягу потрібно складати:

150 ответов

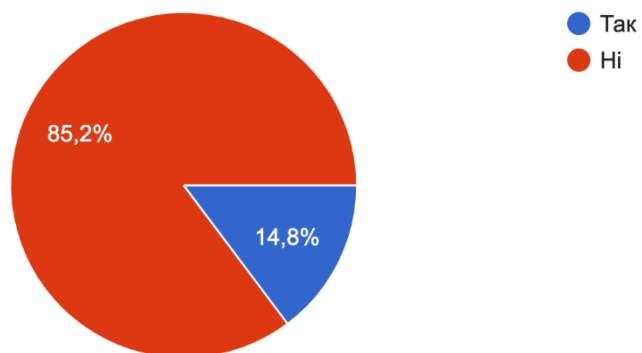

- До отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю та статусу адвоката
- Після отримання свідоцтва (тобто, статусу адвоката), одночасно із вступом до НААУ

РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ ПРЕТЕНДЕНТІВ

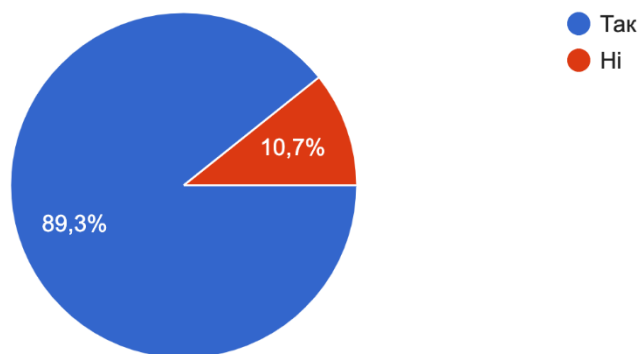
1. Чи задоволені Ви процедурою набуття статусу адвоката в Україні?

149 ответов

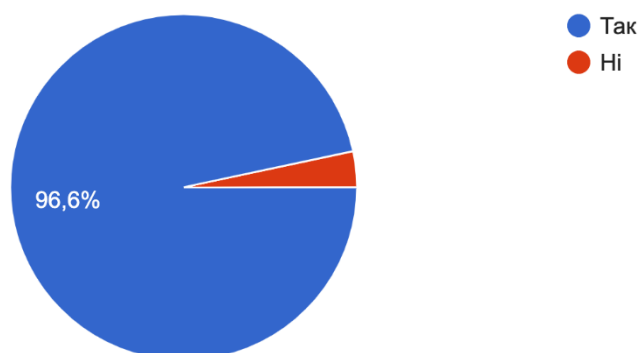
2. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження наступної послідовності стадій набуття статусу адвоката: відбірко...у числі, під час проходження стажування)?

149 ответов

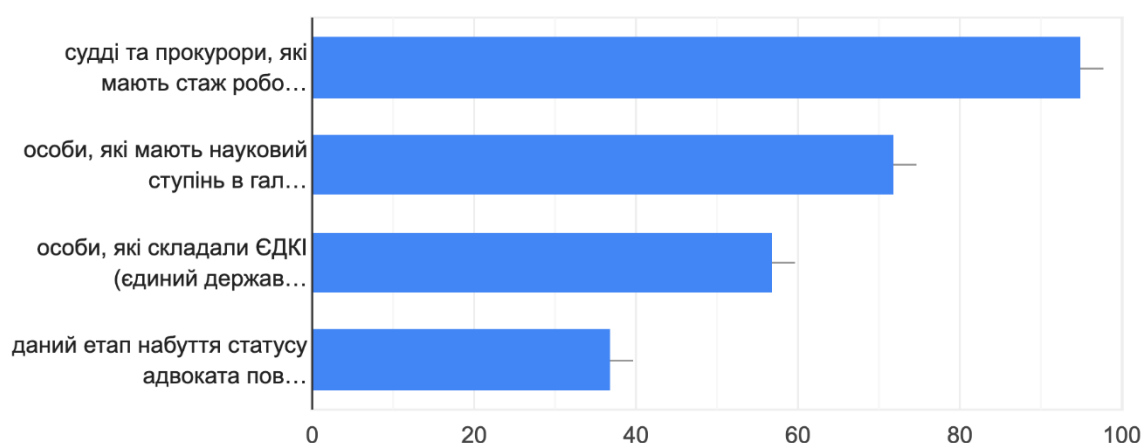
3. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо створення «Електронного кабінету претендента в адвокати» з можливістю подання всіх стадій набуття статусу адвоката?

149
ответов

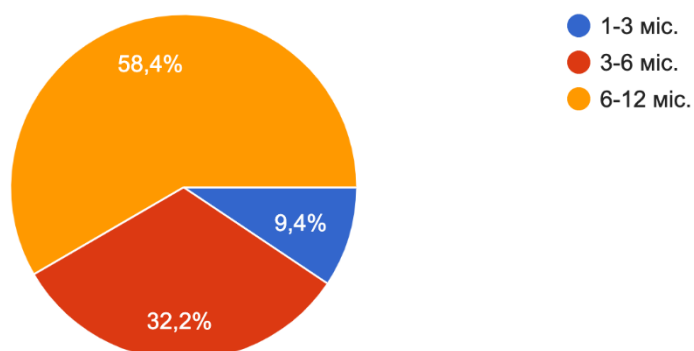
4. На Вашу думку, яка категорія осіб підлягає звільненню від проходження відбіркового етапу (письмового анонімного тестування)?

149
ответов

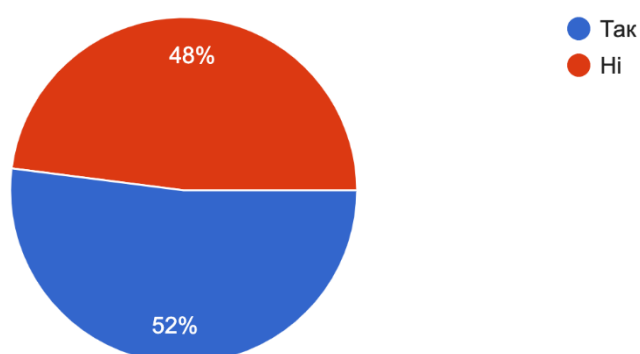
5. Який у Вас середній час очікування на складання кваліфікаційного іспиту з моменту отримання допуску?

149 ответов

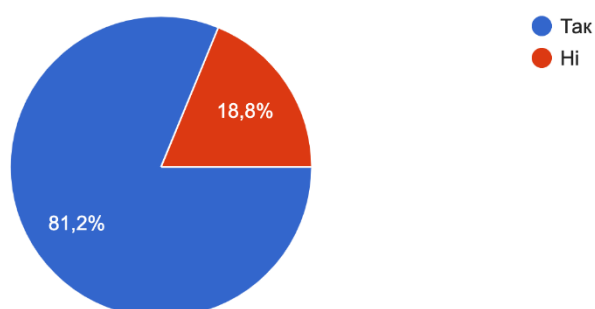
6. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо запровадження спеціалізації адвокатів ще під час складання кваліфікаційного іспиту?

148 ответов

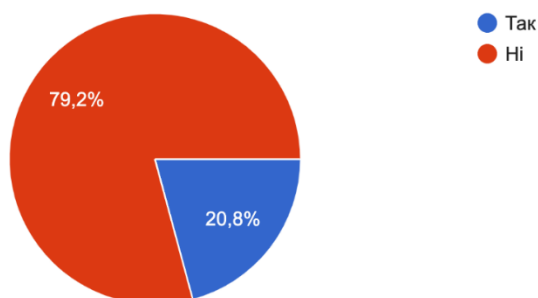
7. Чи підтримуєте Ви пропозицію щодо можливості набуття статусу адвоката особами без стажу роботи в галузі права за умови проходження стажування строком 24 міс.?

149 ответов

8. Чи вважаєте Ви доцільним збільшити термін проходження претендентом в адвокати стажування з 6 до 12 міс.?

149 ответов

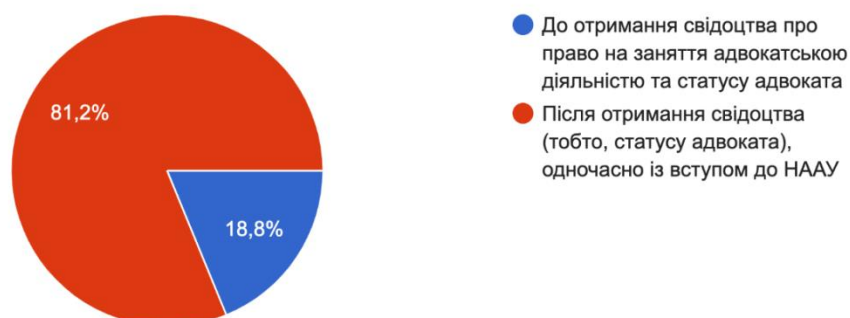
9. На Вашу думку, чи достатнім є стаж роботи в галузі права 2 роки для того, щоб самостійно займатись адвокатською діяльністю?

149 ответов

10. На Ваш погляд, присягу потрібно складати:

149 ответов

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

проф. В.Є.Загородній

«24» березня 2021 року

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії В.В. Владишевської
за темою: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських
країнах: порівняльно-правове дослідження»
у навчальний процес та науково-дослідну діяльність
Національного університету «Одеська юридична академія»**

Акт складено комісією у складі:

Голова: перший проректор Національного університету «Одеська юридична академія», д.ю.н., професор Аракелян М.Р.

Члени комісії: проректор з навчальної роботи, д.ю.н., професор Ульянова Г.О., завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, д.ю.н., професор Бакаянова Н.М., професор кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, д.ю.н., професор Косюта М.В., декан факультету адвокатури, к.ю.н., доцент Хижняк Є.С., начальник науково-дослідної частини Дубінін Ю.С.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження Владишевської Вікторії Вікторівни у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Національного університету «Одеська юридична академія».

Комісія розглянула наукові публікації Владишевської В.В.: Лукашевич В.В. Проблемні аспекти стажування як однієї з вимог набуття професійного статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. №2. С. 314-

317;Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №4. С. 90-97;Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43; Владишевська В.В.Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *EuropeanReformsBulletin*. 2020. №3. С.110-112.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено:

1. Теоретичні та практичні питання теми дисертації Владишевської В.В. досліджувалися у межах плану науково-дослідної роботи кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури Національного університету «Одеська юридична академія» «Шляхи вирішення проблем судової влади, правоохоронних органів та адвокатури в умовах євроінтеграції України» на 2016–2020 роки як складова плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

2. Сформульовані у наукових працях висновки та пропозиції удосконалення процедури набуття статусу адвоката використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять з навчальних дисциплін «Адвокатура України», «Адвокатська етика», «Судові та правоохоронні органи України».

3. Положення щодо набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах доповідалися на IX міжнародній науково-практичній конференції «Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» 15 листопада 2019 р., X Ювілейній міжнародній науково-практичній конференції

«Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє» 06 листопада 2020 р. та ін., які були проведені в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Голова комісії:

М.Р.Аракелян

Члени комісії:

Г.О.Ульянова

Н.М.Бакаянова

М.В.Косюта

Є.С.Хижняк

Ю.С.Дубінін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ

Володимир ГРОХОЛЬСЬКИЙ

« 10 » 06 2011 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття ступеня доктора філософії Владишевської В.В.
за темою: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських
країнах: порівняльно-правове дослідження»
у науково-дослідну діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ**

Акт складено комісією у складі:

Голова: завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу, д.ю.н., доцент Денисова А.В.

Члени комісії: професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу, д.ю.н., професор Ярмак Х.П., начальник відділу організації наукової роботи, к.ю.н. Домброван Н.В.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження Владишевської В.В. у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

Комісія розглянула наукові публікації Владишевської В.В.: Лукашевич В.В. Проблемні аспекти стажування як однієї з вимог набуття професійного статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. №2. С. 314-317; Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття

адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №4. С. 90-97; Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43; Владишевська В.В. Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *European Reforms Bulletin*. 2020. №3. С.110-112.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено, що сформульовані у наукових працях висновки та пропозиції щодо набуття статусу адвоката в Україні впроваджено у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ та використовуються під час наукових досліджень.

Голова комісії:

А.В. Денисова

Члени комісії:

Х.П. Ярмакі

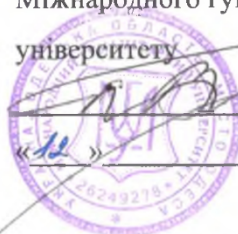

Н.В. Домброван

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

Міжнародного гуманітарного
університету

К.В. Громовенко

«12»

березня 2021 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття наукового ступеня доктора філософії В.В. Владишевської
за темою: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських
країнах: порівняльно-правове дослідження»
у навчальний процес та науково-дослідну діяльність
Міжнародного гуманітарного університету**

Акт складено комісією у складі:

Голова комісії: директор Інституту права, економіки та міжнародних відносин, кандидат юридичних наук, доцент Тицька Я.О.

Члени комісії:

- завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, доктор юридичних наук, професор Подобний О.О.;
- доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук, професор Меденцев А.М.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного впровадження результатів наукового дослідження Владишевської Вікторії Вікторівни у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету.

Комісія розглянула наукові публікації Владишевської В.В.: Лукашевич В.В. Проблемні аспекти стажування як однієї з вимог набуття професійного статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. №2. С. 314-

317; Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. №4. С. 90-97; Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43; Владишевська В.В. Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *European Reforms Bulletin*. 2020. №3. С.110-112.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено, що висновки, сформульовані у наукових працях Владишевської В.В., впроваджено у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Міжнародного гуманітарного університету, а пропозиції щодо удосконалення процедури набуття статусу адвоката використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять з навчальних дисциплін: «Судові та правоохоронні органи України» та «Адвокатура».

Голова комісії:

Я.О. Тицька

Члени комісії:

О.О. Подобний

А.М. Мединцев

Спілка адвокатів України

вул. В. Васильківська, 23-б, м. Київ, 01601
 тел./факс +38 (044) 234-44-66
 тел./факс + 38 (044) 239-72-86
 ел. пошта cay.ukraina@mail.ru
 www.advokatura.org.ua

Union of Advocacy of Ukraine

23 b, Vel. Vasilkivska str., Kyiv 01601, Ukraine
 tel./fax +38 (044) 234-44-66
 tel./fax + 38 (044) 239-72-86
 e-mail cay.ukraina@mail.ru
 www.advokatura.org.ua

11.03.2004 № 4

АКТ

впровадження у правотворчу діяльність результатів дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Владишевської Вікторії Вікторівни на тему: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження»

Результати дисертаційного дослідження Владишевської В.В. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» опрацьовані у Спілці адвокатів України.

Висвітлені у дисертаційному дослідженні питання, пропозиції отримані на основі комплексного дослідження чинного законодавства та порівняльного аналізу із зарубіжними країнами у сфері набуття статусу адвоката в Україні, зокрема, щодо необхідності внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», рішень органів адвокатського самоврядування: «Порядок допуску до складення кваліфікаційного іспиту, порядок складення кваліфікаційного іспиту та методики оцінювання результатів складення кваліфікаційного іспиту для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні», «Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю» та інші нормативно-правові акти щодо набуття статусу адвоката мають необхідний теоретичний та методологічний рівень, практичну значимість і надалі будуть опрацьовуватися в комплексі, а за наявності підстав їх буде враховано в подальшій роботі при підготовці пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України.

Науково обґрунтованими та можливими для впровадження видаються результати дослідження в частині зміни порядку проведення кваліфікаційного іспиту, а також запровадження системи управління електронного кабінету кандидата на набуття статусу адвоката шляхом створення відповідного ресурсу на офіційному сайті НААУ. Крім цього, слушними є пропозиції щодо проведення стажування після складання відбіркового іспиту у формі професійної адаптації претендента, яка передбачає теоретичну та практичну складову.

Президент

**Спілки адвокатів України,
Доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України**

Олександр Дроздов

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION
MYKOLAYIV REGIONAL
BAR COUNCIL

54017, м. Миколаїв, проспект Центральний, 83/9
телефон: +38 (0512) 47-48-91
email: v.antypchenko@unba.org.ua, веб-сайт: www.unba.org.ua

83/9 Tsentral'nyy prospekt, Mykolayiv, 54017 Ukraine
phone: +38 (0512) 47-48-91
email: v.antypchenko@unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

Вих. № 30/1
"10" 03 2021

АКТ

впровадження у правозастосовчу діяльність результатів дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Владишевської Вікторії Вікторівни на тему: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження»

Результати дисертаційного дослідження Владишевської В.В. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» опрацьовані у Раді адвокатів Миколаївської області комісією у складі: голови Ради адвокатів Миколаївської області Антипченко В'ячеслава Костянтиновича, заступника голови Ради адвокатів Миколаївської області Ютовець Олексія Олексійовича к.ю.н. Бараненко Дмитра Володимировича, заступника голови Ради адвокатів Миколаївської області з питань стажування.

Основні результати дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Владишевської Вікторії Вікторівни на тему: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження» здійснені на високому теоретичному та методологічному рівні, ґрунтуються на глибокому аналізі національного та зарубіжного законодавства, судової практики в сфері набуття статусу адвоката та мають практичну значимість і можуть бути впроваджені у правозастосовчу діяльність.

Науково обґрунтованими та можливими для впровадження видаються результати дослідження частині зміни порядку проведення кваліфікаційного

іспиту, а також запровадження системи управління електронного кабінету кандидата на набуття статусу адвоката шляхом створення відповідного ресурсу на офіційному сайті НААУ з урахуванням швидкозмінного законодавства України щодо адвокатури, позицій Верховного Суду України та судової практики.

Члени комісії:

В.К. Антипченко

О.О. Ютовець

Д.В. Бараненко

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
РАДА АДВОКАТІВ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

UKRAINIAN NATIONAL
BAR ASSOCIATION
BAR COUNCIL OF
IVANO-FRANKIVSK REGION

76010, м. Івано-Франківськ, вул. Короля Данила, 16 "б"
тел: +38(0342) 77-97-07
email: s.petrova@unba.org.ua, веб-сайт: www.unba.org.ua

16 "b" Korolya Danyla Street, Ivano-Frankivsk, 76010 Ukraine
phone: +38(0342) 77-97-07
email: s.petrova@unba.org.ua, web-site: www.unba.org.ua

АКТ

впроваджений у правозастосовчу діяльність результатів дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Владишевської Вікторії Вікторівни на тему: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження»

Результати дисертаційного дослідження Владишевської Вікторії Вікторівни на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» опрацьовані у Раді адвокатів Івано-Франківської області комісією у складі: голови Ради адвокатів Івано-Франківської області Петрової Світлани Дмитрівни, заступника голови Ради Івано-Франківської адвокатів Стрипи Ігоря Степановича, члена Ради адвокатів Івано-Франківської області Боднарчука Михайла Максимовича.

Основні результати дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» Владишевської Вікторії Вікторівни на тему: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських країнах: порівняльно-правове дослідження» здійснені на високому теоретичному та методологічному рівні, ґрунтуються на глибокому аналізі національного та зарубіжного законодавства, судової практики в сфері набуття статусу адвоката та мають практичну значимість і можуть бути впроваджені у правозастосовчу діяльність.

Науково обґрунтованими та можливими для впровадження видаються результати дослідження в частині порядку проведення кваліфікаційного іспиту, а також застосування системи управління електронного кабінету кандидата на набуття статусу адвоката.

Голова Ради адвокатів
Івано-Франківської області

С. Д. Петрова

Заступник голови
Ради Івано-Франківської адвокатів

І. С. Стрипа

Член Ради адвокатів
Івано-Франківської області

М. М. Боднарчук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор Одеського державного

університету внутрішніх справ

Павло БЕРНАЗ

[Signature] 2021 року

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертаційного дослідження
на здобуття ступеня доктора філософії Владишевської В.В.
за темою: «Набуття статусу адвоката в Україні та інших пострадянських
країнах: порівняльно-правове дослідження»
у навчальний процес
Одеського державного університету внутрішніх справ**

Акт складено комісією у складі:

Голова: начальник навчально-методичного відділу, к.т.н., доцент
Сіфоров О.І.

Члени комісії: завідувач кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу, д.ю.н., доцент Денисова А.В., професор кафедри
адміністративного права та адміністративного процесу, д.ю.н., професор
Ярмак Х.П.

Комісією було проведено роботу по визначенню фактичного
впровадження результатів наукового дослідження Владишевської В.В. у
навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ.

Комісія розглянула наукові публікації Владишевської В.В.: Лукашевич
В.В. Проблемні аспекти стажування як однієї з вимог набуття професійного
статусу адвоката. *Часопис Київського університету права*. 2015. №2. С. 314-
317; Владишевська В.В. Щодо вимог до особи, яка претендує на заняття
адвокатською діяльністю у країнах пострадянського простору. *Вісник*

Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». 2019. №4. С. 90-97; Владишевська В.В. Кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури як суб'єкт доступу до професії адвоката. *Юридичний вісник*. 2019. №3. С. 38-43; Владишевська В.В. Професійно-особистісні та морально-етичні якості як головні вимоги до претендента в адвокати. *European Reforms Bulletin*. 2020. №3. С.110-112.

За результатами проведеної роботи комісією встановлено, що сформульовані у наукових працях висновки та пропозиції щодо набуття статусу адвоката в Україні впроваджено у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ та використовуються під час проведення лекційних та семінарських занять з навчальних дисциплін «Адвокатура та нотаріат України» і «Судові та правоохоронні органи України».

Голова комісії:

О.І. Сіфоров

Члени комісії:

А.В. Денисова

Х.П. Ярмачі